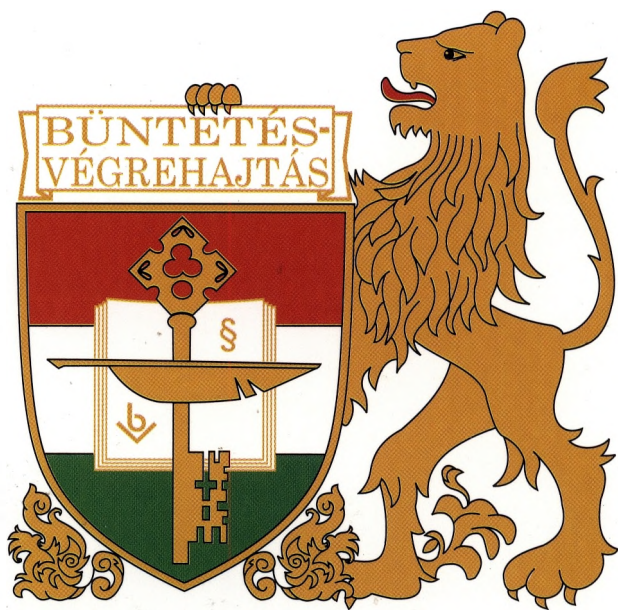

Börtönügyi Szemle

2003. 2. szám

*A magyar büntetés-végrehajtási szervezet
szakmai és tudományos folyóirata*

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévenként * Huszonkettedik évfolyam 2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

DR. LÖRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

YAZBEKNÉ SZABÓ KATALIN

Felelős szerkesztő:

SZABÓ ISTVÁN

Az előkészítés és a tördelés a BVOP Sajtókapcsolatok Osztályán készül.

A nyomdai munkálatokat a Duna-Mix Nyomda végzi.

Felelős vezető: FLAMICH OTTÓ

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon/fax: 332-4778

SZÁMUNK SZERZŐI

Csiha Krisztina, pszichológus, Sopronköhí-dai Fegyház és Börtön; **Deák Ferenc István**, bv. alezredes, szakkönyvtáros, BVOP; **Wolfgang Deuschl**, az Aichach-i (Bajorország/Né-metország) Büntetés-végrehajtási Intézet igaz-gatója; **Fliegauf Gergely**, bv. százados, BVOP Társadalmi Kapcsolatok Főosztálya, Külkap-csolati és Kutatási Osztály; **Győri Zoltán** bv. százados, Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet; **dr. Király Klára**, jogász; **Láng Károly**, bv. ör-nagy, pszichológus, Sopronköhí-dai Fegyház és Börtön; **dr. Mezey Barna**, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **dr. Pongrácz Dóra**, fo-galmazó, Legfőbb Ügyészség, a párizsi Pan-théon-Assas Paris II. Egyetem ösztöndijasa; **dr. Schuller János**, főorvos, Budapesti Szent László Kórház; **dr. Szabó Krisztián**, tanárse-géd, Debreceni Egyetem Jog-és Államtudo-mányi Intézete; **dr. Szűcs András**, ügyész, Legfőbb Ügyészség; **Törökné Gémes Tünde**, könyvtáros, MTA Regionális Kutatások Köz-pontja, Alföldi Tudományos Intézet, Kecse-mét; **dr. habil Vókó György**, osztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség Bv. Törvényessé-gi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály.

Közlési feltételek

Szerkesztőségünk olyan dolgozatokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot (különös tekintettel a jogtörténeti vonatkozásokra és az EU jogharmonizációs tematikára), a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját, a tudományos közvélemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetélmélet, pedagógia, műszaki tudományok, stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetéért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. A kéziratokat éppen ezért kérjük írják alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni. **Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot – a szerzővel egyeztetve – a kéziratok stilizálására!** Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza és nem őrzünk meg!

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 1. napja.

2/2003.

*A magyar büntetés-végrehajtási szervezet
szakmai és tudományos folyóirata*

*Fach- und Wissenschaftliche Zeitschrift
des ungarischen Justizvollzuges*

*Professional and scientific bulletin
of the Hungarian Prison Service*

Az elítéltek öngyilkossági attitűdjei

A Börtönügyi Szemle 2002/2. számában, a Büntetés-végrehajtási Szervezet által kiírt tudományos pályázat győztes dolgozata

1. Bevezetés

Az öngyilkosság az emberi élet talán legtragikusabb eseménye. Minden korban és kultúrában előfordul, bár eltérő gyakorisággal.

Öngyilkossági rizikófaktorok és protektív tényezők

Az öngyilkosság rendkívül komplex, multikauzális jelenség, mégis körvonalazható több, olyan tényező, amelyek fennállása esetén a suicidum esélye jelentősen megnő. Az öngyilkossági rizikófaktorok klinikai, előre jelző értéke rendkívül különböző mértékű. A suicidum pszichiátriai, pszichoszociális és demográfiai rizikófaktorait a következőképpen csoportosíthatjuk:

Elsődleges rizikófaktorok

- (1) pszichiátriai betegségek: depresszió, schizofrenia, alkoholizmus / drogabúzus,
- (2) megelőző öngyilkossági kísérletek,
- (3) suicidum a családban,
- (4) az öngyilkossági szándék / halálvágy kommunikációja,
- (5) csökkent központi idegrendszeri serotonin aktivitás, illetve alacsony székumkoleszterin szint.

Másodlagos rizikófaktorok

- (1) kora gyermekkori veszteségek (szülő halála, válás),
- (2) izoláció, magányosság,
- (3) súlyos, negatív életesemények,
- (4) munkanélküliség, komoly anyagi problémák,
- (5) dohányzás.

Harmadlagos rizikófaktorok

- (1) férfi nem,
- (2) adolescens / serdülőkor férfiaknál, idősor nőknél,
- (3) vulnérabilis („sebezhető”) periódus (tavasz, premenstruum).

A másodlagos és harmadlagos rizikófaktorok előrejelző értéke önmagában igen csekély, de ha egyidejűleg egy vagy több, elsődleges rizikófaktor is fenn áll, az öngyilkossági kockázat komolynak mondható.

A számos rizikófaktor mellett csupán kevés úgynevezett protektív tényezőt ismerünk, amelyek védelmet nyújtanak az öngyilkossággal szemben. A jó családi, szociális háttérrel kívül a terhesség, a szülést követő első év, a nagyobb gyermekszám, illetve a gyakorló (nem formális) vallásosság bizonyultak olyan tényezőknek, amelyek fennállása esetén a suicidum esélye csökken.

A depresszió és az öngyilkosság

Az öngyilkosság kérdése szorosan kapcsolódik a depresszió problematikájához. Vizsgálatok bizonyítják azt, hogy a befejezett öngyilkosságok 50-70%-át kezeletlen, vagy nem megfelelően kezelt „major depresszió” állapotában követik el – és ezen esetek legalább felében az öngyilkosságot elkövető személynek semmilyen kapcsolata nincs orvossal, szakemberrel.

A problémát a kilencvenes évek elején a WHO ismerte fel, s a szervezet egy 1995-ös tel-avivi öngyilkossággal foglalkozó nemzetközi konferencián figyelmeztetett az öngyil-

kosságok számának növekedésére, elsősorban a fiatal férfiak körében.

A helyzet a kelet-európai országok többségében aggasztónak mondható, bár a nyugat-európai szituáció sem megnyugtató, elsősorban a vidéki körzetekben, ahol az öngyilkosság a leggyakoribb halálokok egyike.

Azért válnak a férfiak jelentősen veszélyeztetett csoporttá, mert az öngyilkosságot gyakran nem előzi meg semmilyen figyelmeztető jel vagy segítségkérés. A férfiak gyakran igen drasztikus és erőszakos (violens) módját választják az öngyilkosságnak (önakasztás, löfögetés, magasból való leugrás stb.), amely nem sok esélyt ad a túlélésre.

Az esetek nagy többségében a férfiak az öngyilkosságot megelőzően nem beszélnek erről senkinek, félelmeiket és kétségeiket nem osztják meg másokkal, nem keresnek segítséget.

A férfiak döntő többségének az öngyilkosságot megelőzően nincs semmiféle kapcsolata az egészségügyi ellátással, szakemberrel, vagy ha mégis, gyakran szomatikus panaszokkal fordulnak orvoshoz, így nem ismerik fel a depressziót és elmarad a terápia.

Depresszió a férfiaknál – teoretikus megfontolások

Az etológia és antropológia mai ismeretei szerint a férfiak és a nők különbözőképpen reagálnak a rendkívül reménytelennek tűnő helyzetekben. A nők nyitottabbak a segítségkérésben és keresésben, és védik magukat azáltal, hogy nyugodt, visszafogott és visszahúzódó magatartásmintákat vesznek fel a szélsőségesen kilátástalan helyzetekben. Teszik mindezt azért is, hogy biztosítsák a család fennmaradását.

A férfiak gyakran máshogy reagálnak. Ha sarokba szorítva érzik magukat, akkor ingerlékenyek, viselkedésük sztereotípiákra épül és

vad kitörésre, kirobbanásra hajlamosak. Harcos ösztöneik kerülnek előtérbe, nyugtalanok, agresszívek lesznek, elvesztik toleranciájukat és reális belátásukat arra nézve, hogy segítségre lenne szükségük.

Elképzeltető, hogy mély etológiai gyökerei vannak a férfiak és a nők reménytelen helyzetben tanúsított viselkedésbeli különbségei mögött.

A depresszió diagnosztikájának tudományos alapjait, önmagukat depressziósoknak minősítő és segítségért forduló emberek által lejegyzett tünetek jelentették. Ezek többsége nő volt. Ennek következtében ez a tüneti kép nem tükrözi pontosan a férfiak depressziójának és öngyilkosságának jellegzetességeit.

A férfiak depressziójának tüneti képe

Szemben a „*tipikus depresszióval*” – amelyben a segítségért fordulásakor a gátoltság, bűnösség-érzés, pesszimizmus és apátia dominál –, a férfiakra jellemző depressziós képet a külvilág felé eltúlzott cselekedetek, az agresszivitás, a tolerancia hiánya és az öngyógyszerelés jellemez. Az alább felsorolt szimptómák speciális részei lehetnek a férfi depresszió tüneti képének:

- alacsony toleranciaszint,
- a külvilág felé irányuló, agresszív viselkedés, csökkent impulzus kontroll,
- antiszociális viselkedés,
- időszakos dühkitörések,
- regresszió, csökkent önértékelés, elégedetlenség,
- abúzusra (visszaélésre) való hajlam.

A tüneti kép gyakran hasonló lehet az egyes személyiségzavarokban, illetve az általános stressz esetén észleltekhöz. Az agresszivitás a türelmetlenség és az alacsony impulzus kontroll gyakori jellegzetességei.

Másik jelentős tényező a férfi öngyilkosság és a depresszió diagnosztikájában az időfaktor. Azon férfiak egy részével nehéz bánni, akiknek a viselkedése jelentős változást mutat az idő függvényében. Ezen férfiak viselkedése „*pszichopátiás*” jellegű. Normális körülmények között ők szociálisan jól funkcionáló, jó képességű emberek, akiknek a viselkedése a depressziós periódus idején nehezen tolerálható, és ezt az időszakot leszámítva saját maguk számára sem elfogadható. A gyors személyiség- és viselkedésváltozás férfiakban figyelmeztet a depresszió lehetséges fennállására

A férfiak depressziójának diagnosztikus nehézségei

Ahogy fentebb említettem, a férfiak nehezebben adják jelét pszichológiai értelemben vett gyengeségüknek. Ezért inkább szomatizálnak. Gyakran előfordul az, hogy utolsó kísérletként a férfiak felkeresik háziorvosukat, de nem tudják elmondani problémájukat, hanem jelentéktelen szomatikus bajokról panaszkodnak. Gyakran a képet valamilyen abúzus takarja, például a „*munkaalkoholizmus*”, az extrém sporttevékenység, a szerencsejáték, a kockázat-kereső magatartás, a döntésképtelenség, a gyermeki viselkedéshez való regresszió, az önsajnálát, az egyre növekvő lehangoltság. Ebbe – érthető módon – egy idő után, a közeli hozzátartozók és a szakemberek egyaránt belefáradnak, ami pedig nem javítja a segítséghez jutás esélyét. Ahogy a Gotland-vizsgálat is mutatja, még a depresszió és az öngyilkosság szimptomáinak széles körben való elterjesztése mellett is gyakran a nők kerestek és kértek segítséget férjeik számára. (Rhimer, Rutz 2000)

Suicidum

a büntetés-végrehajtásnál

A fogvatartottak öngyilkosságai, annak kísérletei, valamint a szándékos önsértések a büntetés-végrehajtás szempontjából az egyik legkritikusabb rendkívüli eseménynek számítanak. Kevés olyan probléma van a bv. rendszerén belül, melyet olyan nehéz lenne megközelíteni, mint a fenti cselekményeket.

A gyakorlatban nehéz meghatározni és kezelni az öngyilkossági kísérleteket és szándékos önsértéseket. A cselekményeket kiváltó okok ugyanis az esetek nagy többségében rejtve maradnak. Ehhez a problémához társul az is, hogy a cselekményeket a fogvatartottak jelentős hányada alapvetően manipulatív indíttatásból követik el, így remélvén helyzetén – az adott keretek között – változtatni. Tovább színezi a problémát, hogy a manipulatív önkárosítások egy részére azért kényszerül a fogvatartott, mert közvetlen környezete (zárkátársa, munkahelyi környezete) lelki, vagy fizikai támadásának, pressziójának van kitéve.

A fogalmak meghatározásai:

Az öngyilkosság (és annak kísérlete), valamint a szándékos önsértés fogalmi meghatározásának összetettségét már korábban érintettem, az alábbiakban a vonatkozó definíciókat írom le: *Öngyilkosságot az a személy követ el, aki életének saját maga vet véget.*

Az öngyilkossághoz három kritérium tartozik:

1. a meghalás tudatos szándéka,
2. egy módszer képze, amely alkalmas az élet kioltására,
3. a módszer cselekvés sémájának megvalósítása.

Az öngyilkossági kísérletről, definíciója szerint akkor beszélünk, ha:

Az egyén a meghalás szándékával károsítja szervezetét, de ennek következtében nem hal meg.

Az öngyilkossági kísérlet négy körülmény – vagy ezek kombinációjának – következtében lehet sikertelen:

1. a meghalás szándéka nem elég erős vagy nem egyértelmű,
2. az öngyilkosság módszere nem elég hatékony,
3. az öngyilkossági cselekedet nem megfelelő,
4. külső segítség megakadályozza, megállítja vagy megszünteti a szervezet károsítását.

A szándékos önsértés – klinikai – meghatározása szerint:

Szándékos (önbüntető) sérülésokozás, fatális kimenetel nélkül (Buda 1997).

A büntetés-végrehajtás esetén azonban ez a definíció kettéválík.

A fogvatartottak esetében egyrészt beszélhetünk a fenti definíció szerinti cselekményről, másrésztől viszont – és ez jellemzőbb – van egy alapvetően manipulatív okokkal jellemezhető megközelítése is.

A bv. szempontjából ezek a cselekmények okozzák a legnagyobb és legnehezebben kezelhető problémát.

A manipulatív szándék és az önbüntető attitűd sok esetben együtt jár. Nehéz megítélni, hogy a cselekmény egyfajta segélykiáltást helyettesít, ahol az elkövető kilátástalan élethelyzetének megoldására ilyen módon próbálja késztetni szociális környezetét, vagy tudatosan manipulatív szándékkal próbál előnyökhöz jutni.

Az attitűd

Az attitűdök pozitív és negatív viszonyulások: tárgyak, személyek, csoportok, helyzetek vagy a környezet bármely más azonosítható mozzanata, akár absztrakt eszmék vagy politikai irányzatok iránti vonzalmak, s tőlük való idegenkedések. Attitűdjeinket gyakran

véleményként fogalmazzuk meg. Bár az attitűdök érzéseket fejeznek ki, gyakran kapcsolódnak ismereteinkhez, nevezetesen az attitűd tárgyára vonatkozó vélekedésekhez.

Ezen felül az attitűdök olykor, olyan cselekedetekhez kapcsolódnak, amelyek az attitűd tárgyára vonatkoznak. Ennek megfelelően az attitűdöket egy kognitív, egy affektív és egy viselkedéses összetevő együtteseként fogják fel.

Az attitűdök konzisztenciája (állandósága)

Legtöbbször úgy tűnik, az emberek attitűdjei rendelkeznek egyfajta belső logikával, de ez rendszerint nem valamilyen szigorú formális logika. Ez inkább egyfajta „pszichológika”, és ez az, amit *kognitív konzisztencia* címkével illetnek. A kognitív konzisztencia elemeinek alapvető kiinduló pontja, hogy mindannyian arra törekszünk, hogy vélekedésünkben, attitűdjeinkben és viselkedésünkben következetesek legyünk és, hogy az inkonzisztencia arra késztet bennünket, hogy a három komponens közül egyet vagy többet addig módosítsunk, míg csak ki nem alakul belőlük egy (ha nem is logikus, de) koherens csomag. (Abelson et al. 1968)

Az attitűdök funkciói

Az attitűdök számos pszichológiai funkciót látnak el. Különböző emberek ugyanazokat az attitűdöket különböző helyzetekben vallhatják és egy attitűd fenntartását több ok is indokolhatja. Az, hogy egy attitűd milyen funkciót szolgál, azt is meghatározhatja, hogy mennyire lesz konzisztens a személy más attitűdjeivel és, hogy mennyire könnyen lesz megváltoztatható.

Instrumentális funkció: a praktikus vagy hasznossági indokból fenntartott attitűdökről azt mondjuk, hogy instrumentális funkciót

töltenek be. Ezek egyszerűen annak az általános vágnak a sajátos megnyilvánulásai, hogy előnyöket szerezzünk, jutalmakat kapjunk és elkerüljük a büntetéseket. Az ilyen attitűdök megváltoztatásához csak arról kell meggyőzni a személyt, hogy valamilyen alternatíva több hasznot hozna.

Ismereti funkció: azok az attitűdök, amelyek abban segítenek, hogy értelmet adjunk a világnak, be tudjuk fogadni a mindennapi élet sokféle információit, ismereti funkciókat látnak el. Ezek az attitűdök lényegében sémák, amelyek lehetővé teszik, hogy a sokféle információt hatékonyan szervezzük meg és dolgozzuk fel, anélkül, hogy a részletekre is figyelniünk kellene. Mint minden séma, ezek az attitűdök is gyakran túlságosan leegyszerűsítik a valóságot és eltorzítják az események észlelését.

Értékkifejező funkció: az értékeinket kifejező és énképünket tükröző attitűdök értékkifejező funkciót látnak el. Mivel az értékkifejező attitűdök a személy mögöttes értékeiből és énképéből származnak, általában konzisztensek egymással. Ezek az attitűdök nehezen változnak, arról kell meggyőzni, hogy egy alternatív attitűd jobban megfelelne mögöttes alapvető értékeinek.

Érvédő funkció: azok az attitűdök, amelyek a szorongástól és az önértékelésünket fenyegető veszélyektől védenek.

Szociális igazodási funkció: azok az attitűdök, amelyek abban segítenek, hogy egy társadalmi közösség részének érezhessük magunkat. (Atkinson 1995)

A bv. felelősséggel tartozik a fogvatartottak testi és lelki egészségéért, ezért meg kell akadályoznia – illetve minimumra csökkenteni – az öngyilkossági kísérletek és az önkárosító cselekmények számát. Ezért szükséges egy olyan módszer kidolgozása, mely lehetővé teszi a fokozottan

veszélyeztetett elítéltek kiszűrését, illetve további kezelését.

2. A vizsgálat célja

Olyan módszer kialakításának elősegítése, amely nagy biztonsággal kiszűri a veszélyeztetett fogvatartottakat.

A módszer lehetőség szerint legyen egyszerű, könnyen kezelhető, viszonylag gyors és pontos.

A módszeren belül olyan objektív mérőeszköz ismertetése, felhasználása, amely jól használható és olyan tényezők vizsgálata, melyek elősegítik a kiválasztást.

Feltérképezni, hogy a Beck-féle depresszió kérdőív milyen hatékonysággal ad felvilágosítást az öngyilkossági kísérlet, szándékos egészség károsítás és egyéb öndestruktív magatartás (étkezés megtagadása), elkövetésére az elítéltek körében, valamint egy olyan kérdőív, kérdéssor kialakítása, amely a vizsgálati személyek attitűdjei alapján is besorolja őket.

3. A vizsgálat módja

A bevezetőben már megállapítottuk, hogy a suicidum nem jelentkezik önálló betegségként, hanem leggyakrabban a depresszió egyik tünete, ismérve. Ebből a feltevésből kiindulva azt kell elsősorban meghatározni, hogy milyen depressziót mérő kérdőívek alkalmazhatók.

Jelenleg az alábbi depressziót valószínűsítő kérdőívek lehettek fel, illetve használatosak:

- Beck-féle depresszió kérdőív teljes, illetve rövidített változata,
- Hamilton-féle depresszió kérdőív,
- MMPI személyiség kérdőív,
- Zung-féle depresszió kérdőív.

A fenti kérdőívek közül a Beck-féle depresszió kérdőív teljes változatát dolgozom fel, illetve erre építem a vizsgálatot.

Azért került ez a kérdőív kiválasztásra, mert, mind a vizsgálati személy, mind a vizsgálat vezető részéről egyszerű a használata.

A kérdőív jól alkalmazható, mint:

- szelektáló eszköz a depresszió felfedésében,
- kiegészítő eszköz a diagnosztikus munkában,
- depressziós betegek állapot változásainak követésében.

Az alábbi előnyök is e kérdőívvel történő vizsgálatot támasztották alá:

- egyénileg és csoportosan is felvehető,
- a nyerspontokat nem kell átszámolni, mivel azonnal használható értékeket kapunk,
- a vizsgálati személy intelligenciájától független.

A Beck-féle depresszió kérdőív, illetve annak rövidített változata a depressziós tünetegyüttes súlyosságának egyik legmegbízhatóbb mérési módszere, a Van Riezen és Segal (1988) féle kézikönyv szerint a pszichiáterek által végzett depresszió-súlyossági becsléssel igen jól korrelál.

A többi kérdőívben kisebb nehézségek fedezhetők fel:

- nem önkitöltő, a v.v. szubjektív megítélése belekerül (Hamilton),
- nem lehet csoportosan felvenni (Hamilton, MMPI),
- különböző számítások szükségesek az értékeléshez (Zung, MMPI),
- hosszú időt vesz igénybe (MMPI),

Exploráció

Az exploráció alapvetően a bevezetésben említett elsődleges rizikó faktorok közül a:

- pszichiátriai betegségek, elsősorban depresszió,
- megelőző öngyilkossági kísérletek,
- suicidum a családban,
- az öngyilkossági szándék / halálvágy kommunikációja.

a másodlagos rizikó faktorok közül a:

- kora gyermekkori veszteségek (szülő halála, válás), mivel a többi faktor a jelenlegi helyzetből adódnak.

Az alkalmazott statisztikai eljárások: reliabilitás-vizsgálat és egyszempontú variancia-analízis.

Attitűd vizsgálat

A vizsgálat során az ún. ATTS kérdőív került feldolgozásra. A kérdőívet a PTE Általános Orvosi Kar Pszichiátriai és Orvosi Pszichológiai Klinika kutatócsoportja bocsátotta rendelkezésünkre. A kérdőív alapvetően az öngyilkossággal kapcsolatos attitűdöket hivatott feltérképezni. A kérdések négy nagy témakör köré csoportosíthatók:

1. családi terheltségre vonatkozó adatok,
2. az öngyilkossággal kapcsolatos vélemények (attitűdskála),
3. személyes adatok,
4. hangulati életre vonatkozó kérdések.

Az attitűd vizsgálat során alkalmazott statisztikai eljárások:

- főkomponens analízis,
- egyszempontú variancia analízis,
- klaszter-analízis,
- diszkriminancia-analízis.

A vizsgálat résztvevői

A vizsgálati személyek a Sopronköhi-dai Fegyház és Börtönben szabadságvesztés büntetést töltő elítéltek, korra, bűncse-

lekmény jellegére és idejére nem kerültek megkülönböztetésre.

A vizsgálat, mind csoportosan, mind egyénileg került lebonyolításra.

A vizsgálatban 570 fő elítélt vett részt, önkéntes alapon.

A vizsgálatokat az intézet ún. közösségi helységeiben, illetve kihallgató helységeiben végeztem.

A vizsgálat során már említettem 570 fő töltött ki kérdőívet, ebből 140 fő került explorálásra, illetve 22 fő adatai kerültek feldolgozásra, akik f. évben autodestruktív magatartást tanúsítottak. (Az autodestrukció körébe soroltam az öngyilkossági kísérlet, a szándékos egészség károsítás, és az étkezés megtagadás cselekményeket.)

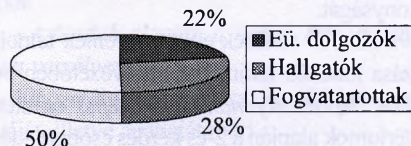
Az attitűd vizsgálat két nagy csoportban került felvételre: egyfelől az egészségügyben dolgozók, illetve egyetemi hallgatók között felvett kérdőívek eredményeinek, másrészt az ország különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben végzett felmérések eredményeinek kiértékelése történt meg. A minta a következőképpen állt össze:

Foglalkozás	Minta elemszám	Százalékos megoszlás
Nővér vagy ápoló	31	4,7
Egészségügyi főiskola	22	3,3
Orvostanhallgató V. évf.	82	12,4
Joghallgató	37	5,6
Orvostanhallgató II. évf.	45	6,8
Orvosok	113	17,0
Fogvatartottak	333	50,2
Összesen	663	100,0

Mint a fenti táblázatból is látható, a minta felét a fogvatartotti állomány adja, így az elemszámok homogenizálása miatt célszerűnek látszott az első hat csoport két nagy csoportba történő összevonása, így a feldolgozás során az alábbi három, foglalkozás szerinti csoporttal dolgoztunk:

portba történő összevonása, így a feldolgozás során az alábbi három, foglalkozás szerinti csoporttal dolgoztunk:

Foglalkozás szerinti megoszlás

4. A vizsgálat értékelése

A Beck-skála reliabilitásának vizsgálata

Az első lépés annak vizsgálata, hogy vajon a skála megfelel-e a reliabilitás követelményének. Ennek érdekében reliabilitás-vizsgálatot végeztem, melynek során 3 ítemet (ismétlődés, hasonlóság), (6, 10, 19) kellett kiemelni, a maradék 18 ítem már nagyon pontos eredményt ad.

A statisztikák a következők:

Ítemszám	α	N	Átlag	Std.érv.	Minimum	Maximum
18	0.88	479	13.95	9.45	0	54

Annak magyarázatára, hogy a kiesett kérdések miért nem megfelelőek, azt találjuk, hogy a 6. ítem arra kérdez rá, hogy mennyire szolgált rá a vizsgált személy a büntetésre, ami nyilvánvalóan a normál populációtól eltérően nem a depressziósság mértékét vizsgálja, tapasztalataim szerint ugyanis az elítéltek közül mindenki túlzottan találja a bírót által kiszabott jogerős büntetést. A 10. kérdés börtönpopulációra nem releváns (meghatározó), tekintettel arra, hogy a börtönben sírni a gyengeség jele, a belső hierarchiában elfoglalt hely pedig elsősorban az erőn múlik, így még az sem vallja be, aki valóban szokott sírni. A 19. kérdés a súlycsökkenésre kérdez rá, ami azon-

ban ismét nem vonatkoztatható a depresszió-
ra, tekintve, hogy nem azt, nem annyit és nem
akkor esznek, mint egy szabad ember.

A vizsgálat három témakörben vizsgálja a
Beck-féle depresszió kérdőív működését, ha-
tekonyságát.

1. Az 569 fő Beck eredményeinek feldol-
gozása különös tekintettel a bevezetőben (*A
férfiak depressziójának tüneti képe*) említett
kritériumok alapján a 2-es kérdés csoport – jö-
vőkép, az 5-ös kérdés csoport – önvád (önhi-
báztatás), a 9-es kérdés csoport – öngyilkos-
ság, a 11-es kérdés csoport – ingerlékenység,
a 12-es kérdés csoport – érdeklődés (emberi
kapcsolatok).

2. Az explorációban feltárt – a bevezetés-
ben meghatározott – rizikó faktorokkal élő
vizsgálati személyek Beck értékeinek vizsgá-
lata.

3. Az intézetben autodestruktív magatar-
tást tanúsított elítéltek vizsgálata rizikó faktor,
Beck érték és motiváció vonatkozásában.

A Beck eredmények feldolgozása

A kérdőív 21 itemére 0; 1; 2; 3 sorszámok
bekarikázásával kellett válaszolni, a növekvő
számok az adott kérdéscsoport súlyossági fo-
kát is jelzik.

A teljes minta (N=569) az alábbi megosz-
lásban töltötte ki a kérdőívet. (1 sz. táblázat)

A legtöbb normál fokozatot az alábbi kér-
dés csoportokra adták:

- munkavégzés N = 482,
- szexuális érdeklődés N = 445,
- öngyilkosság N = 407.

A legtöbb enyhe fokozatot az alábbi kér-
dés csoportokra adták:

- meglegedés N = 320,
- önhibáztatás N = 240,
- alvás N = 220.

A legtöbb közepes fokozatot az alábbi
kérdés csoportokra adták:

- döntés képesség N = 150,
- kudarc N = 114,
- büntetés N = 114.

A legtöbb súlyos fokozatot az alábbi kér-
dés csoportokra adták:

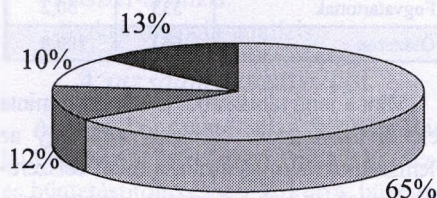
- sírás N = 251,
- ingerlékenység N = 132,
- kudarc N = 80.

1 sz. táblázat

	0	1	2	3
szomorúság	238	187	91	53
jövő	371	67	59	72
kudarc	199	177	114	80
melegedés	130	320	45	74
önhibáztatás	215	240	69	45
büntetés	227	217	114	11
csalódás	280	214	26	49
gyengeség, hiba	345	85	87	52
öngyilkosság	407	103	24	35
sírás	230	60	28	251
ingerlékenység	191	160	86	132
érdeklődés	245	155	99	70
döntés képesség	259	122	150	38
külső megjelenés	390	51	100	28
munka	482	44	24	19
alvás	191	220	93	65
fáradás	296	214	35	24
étvágy	239	202	93	35
testsúly	299	125	88	57
betegségek	306	197	46	20
szex	445	66	31	27

Jövőkép: a v. sz. jövőtől való félelmeit, el-
várásait vizsgálja.

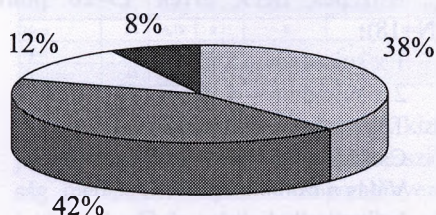
Jövőkép

Megállapítható, hogy a vizsgált minta 65%-a rendelkezik megfelelő jövőképpel, míg a minta 25%-a kilátástalannak látja jövőjét. Ez több oknak is tudható be, egyrészt a visszailleszkedés nehézségei, illetve a távoli szabadulási idő játszott markáns szerepet.

Örvád (önhibáztatás): a v. sz. önvádoló érzéseit vizsgálja.

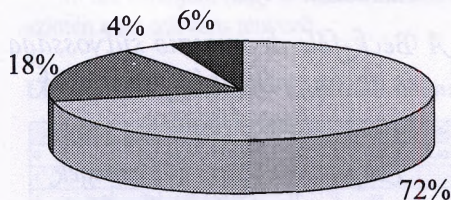
Önhibáztatás

A minta 38%-a nem tartja magát hibásnak, míg 42% az, aki problémáit bekövetkezésé miatt saját magát tartja felelősnek.

Öngyilkosság: a v. sz. öngyilkossággal kapcsolatos gondolatait, késztetését vizsgálja.

Öngyilkosság

72%-a a mintának nem foglalkozik az öngyilkosság gondolatával, illetve elutasítja azt. 18%-nak gondolati szinten, alkalomszerűen megjelenik, de a cselekmény végrehajtásáig nem jut (-na) el, ez a réteg a szituációfüggően depresszív élményszínezetűek csoportja.

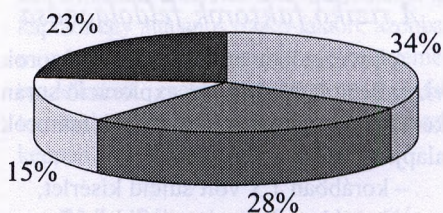
4% erőteljes késztetést érez arra, hogy a cselekményt elkövesse, de a cselekmény még nem kerül megvalósításra.

6% aki a végrehajtás módjával is erőteljesen foglalkozik, keresi a technikát, helyet, időt.

A fentiek alapján a minta 10%-a súlyosan veszélyeztetett!

Ingerlékenység: a v. sz. feszültség toleranciáját, illetve apátiáját méri.

Ingerlékenység

A minta 34%-a megtartotta korábbi tolerancia szintjét, feszültségeit megfelelően tudja kezelni.

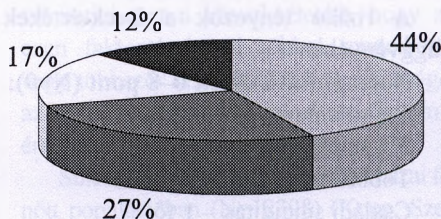
28% ingerlékenyebb, mint korábban, a fokozott frusztrációt már nem tudja kezelni korábbi coping mechanizmusaival, de alkalmazkodási problémák még nem merültek fel.

15% fokozott feszültségben él, gyakoriak a konfliktusok, alkalmazkodási problémák.

23% viszont átesett az apátiában, nem érdekli őket senki és semmi.

Érdeklődés: az emberi kapcsolatokra való igényt vizsgálja.

Érdeklődés

A minta 44%-a megtartotta korábbi érdeklődését az emberek iránt.

44%-nál változott (csökkent) az érdeklődés (igaz, a változás motivációját nem kutattam, csupán feltételezésekre hagyatkozhatok, így pl. félelem, szegény, gyenge kapcsolati szálak a hozzátartozókkal).

12% elvesztette érdeklődését, nem kíván senkivel sem kapcsolatot tartani, elítélt társaival sem tud, illetve akar kontaktust kiépíteni.

A rizikó faktorok feldolgozása

A bevezetőben említett rizikó faktorok vizsgálata az N=140 fős exploráció során került feldolgozásra. Az alábbi faktorok alapján történt a vizsgálat:

- korábban 1 x volt suicid kísérlet,
- korábban 2 x volt suicid kísérlete,
- korábban több, mint 2 alkalommal volt suicid kísérlete,
- a családban volt suicid kísérlet, illetve sikeres öngyilkosság,
- válás volt a családban,
- a v. sz. volt intézetben (javító-nevelő, nevelő, stb.).

A rizikó faktorok vizsgálatában részt vett N=140 főből 74 esetben találtam valamilyen tényezőt, amelyek a fentiek közül, több esetben halmozottan is megjelentek.

A 74 főből 27 fő (36,5 %) volt halmozottan terhelt, ebből 25 fő 2x-en, míg 2 fő 3x-an.

A rizikó tényezők a Beck-értékek függvényében

Normál Beck érték 0–8 pont (N=9):

- 1 x suicidum – 5 fő
- 2 x suicidum – 0 fő
- Többszörös suicidum – 0 fő
- Családi suiciditás – 1 fő

Válás a családban – 5 fő

Intézeti elhelyezés – 3 fő

Halmozott – 3 fő

Enyhe Beck érték 9–18 pont (N=32):

1 x suicidum – 12 fő

2 x suicidum – 3 fő

Többszörös suicidum – 1 fő

Családi suiciditás – 2 fő

Válás a családban – 8 fő

Intézeti elhelyezés – 15 fő

Halmozott – 9 fő

Közepes Beck érték 19–26 pont (N=18):

1 x suicidum – 5 fő

2 x suicidum – 4 fő

Többszörös suicidum – 2 fő

Családi suiciditás – 1 fő

Válás a családban – 7 fő

Intézeti elhelyezés – 6 fő

Halmozott – 6 fő

Súlyos Beck érték 26< (N=16):

1 x suicidum – 4 fő

2 x suicidum – 3 fő

Többszörös suicidum – 5 fő

Családi suiciditás – 2 fő

Válás a családban – 2 fő

Intézeti elhelyezés – 10 fő

Halmozott – 9 fő

A Beck-féle depresszió súlyossága és az öngyilkossági kísérletek összefüggése

Csoportok közötti különbségek az anamnesztikus adatokkal rendelkezők körében

A rizikófaktorok megjelenésétől függően a következő csoportosítások léteztek, illetve azok átlaga és egyéb leíró statisztikái a mintában (megjegyzés: az összehasonlítás a reliabilitás-vizsgálat alapján bennmaradt 18 item összege alapján történt):

Családi szuicidium

	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Sig.
Nem tud róla	59	14,54	8,20	0	35	0,270
Volt	4	19,50	14,57	10	41	
Összesen	63	14,86	8,64	0	41	

Mint látható, ez a csoportba sorolás nem szerencsés, tekintettel arra, hogy igen alacsony az érintettek száma. Ennek megfelelően szignifikáns különbség sem mutatható ki.

Intézeti nevelés

	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Sig.
Nem	36	15,19	9,11	0	41	0,724
Igen	27	14,40	8,14	2	32	
Összesen	63	14,86	8,65	0	41	

Ez az összehasonlítás arra jó, hogy kizárjuk az intézeti neveltetést, mint a depressziósság mértékét befolyásoló csoport-tényezőt. Látható, hogy az egyéb anamnesztikus adatokkal rendelkezőktől alacsonyabb értéket produkáltak.

Válás a családban

	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Sig.
Nem	46	14,86	9,25	0	41	0,985
Volt	17	14,82	6,99	5	30	
Összesen	63	14,86	8,65	0	41	

Itt azt láthatjuk, hogy a válás a családban szintén nem releváns tényező.

Elkövetett öngyilkossági kísérletek száma

Hányzor	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Sig.
0	26	13,77	6,53	2	30	0,029
1	23	12,61	10,52	0	41	
2	8	19,00	7,19	11	32	
3	6	22,66	4,89	19	32	
Összesen	63	14,86	8,64	0	41	

Jól látható, hogy a többszörös öngyilkossági kísérlet elkövetők szignifikánsan jóval magasabb pontszámot érnek el, mint azok, akik nem, vagy csak egyszer követtek el öngyilkosságot. Még a minimum-pontszámaik is jóval magasabbak, mint a másik két cso-

portban. Ennek alapján feltételezhető, hogy a depressziósság kérdése nagyon szoros összefüggésben van az öngyilkossági kísérletek számával.

Az elemszámok tekintetében ez a minta nem tűnik elég homogénnek, így készítettem egy újabb változót, amit egyszerűen rizikónak neveztem el. A lényege, hogy – mivel a mintában többen is rendelkeztek több tényezővel, tehát a szülők elváltak, a v.sz. intézetben nevelkedett és már háromszor volt öngyilkossági kísérlete – összegeztem azokat a tényezőket, amiket az anamnézisből megtudtunk, így kaptam egy általános rizikó-faktort, azonban, mivel 4 és 5 pontszámmal csak két személy rendelkezett, ezeket hozzávettem a 3 faktorosokhoz. Ennek statisztikái a következőképpen alakultak:

Rizikó-faktor szerinti csoportosítás

Hányzoros a rizikó	N	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum	Sig.
1	32	12,13	7,33	0	35	0,009
2	21	15,95	9,77	5	41	
3	10	21,30	6,48	12	32	
Összesen	63	14,86	8,64	0	41	

Vagyis minél több rizikó-faktossal rendelkezik valaki, tekintet nélkül annak milyenségére, az hatással lesz a depressziósságának mértékére. Jól látható, hogy már a két pontot elért vizsgálati személyek is magasabb értéket produkáltak, mint a teljes minta átlaga, bár ez a különbség még nem lenne szignifikáns, azonban a három vagy több ponttal rendelkezők rendkívüli mértékben magas pontszámot értek el. Tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy aki ezen faktorok közül többel rendelkezik, vagy többször kísérelt meg öngyilkosságot, az veszélyeztetett, és mint olyan, figyelmet érdemel.

Suicid kísérlet az anamnézisben hazai felnőtt populációban (N=12398) (Kopp, Szed-

mák 1997), és a bv. intézet mintájában (N=140) (%-ban).

	Hazai populáció	Bv. intézet
Teljes minta	4,0	31,0
Nincs Beck depresszió	2,2	3,5
Enyhe Beck depresszió	5,2	11,0
Középsúlyos Beck depresszió	9,2	8,0
Súlyos Beck depresszió	14,4	8,5

Az önkárosító cselekmények elkövetett elítéltek értékeinek feldolgozása

2001. évben a vizsgálatban résztvevő intézetben N=22 fő követett el valamilyen, önkárosító cselekményt. Ezen cselekmények körébe soroltam az öngyilkossági kísérletet, a szándékos egészség károsítást és az étkezés megtagadását. A cselekmények ilyen jellegű meghatározása azért vált szükségessé, mivel a cselekmény elkövetése folyamán, illetve annak végén lehet megállapítani, hogy a cselekmény valóban autodestrukció, vagy manipuláció jellegű volt-e.

De a cselekmény meglelte már felszólító jelleggel bír a problémákkal szembeni gyengeségre, a labilis állapotra.

A személyek a Beck értékek tükrében:

Normál	0 – 8 pont	0 fő	0%
Enyhe	9 – 18 pont	10 fő	48%
Közepes	19 – 25 pont	2 fő	9%
Súlyos	26 < pont	5 fő	15%
Nem töltött ki kérdőívet		4 fő	18%

A fenti százalékok arányában az alábbiakat lehet megállapítani:

A legmagasabb értéket az enyhe Beck-értékeknél lehet tapasztalni, ami arra utalhat, hogy ezek az elítéltek többnyire aktuális konfliktusuk, és affektív labilitásuk miatt viszonylag gyakran, de többnyire felhívó jelleggel hajtanak végre autodestrukatív magatartást.

A súlyos értékeket elért elítéltek már komolyabb problémát jelentenek, hiszen ha ezt az értéket összehasonlítjuk a 4. fejezetben (*A Beck eredmények feldolgozása*) talált 10%-os veszélyeztetett létszámmal, akkor a közel hasonló értékek megerősíthetik, hogy a vizsgált mintában, mind a kérdőívet kitöltők, mind az autodestrukatív cselekményt elkövetettek között, a veszélyeztetettek száma 10-15% között mozoghat.

Természetesen ez csak feltevés, mivel a vizsgált mintához képest kicsi az önkárosító cselekményt elkövetettek száma.

A fenti eredmények elemzése során azt tapasztaltuk, hogy találhatók olyan vizsgálati személyek, akik viszonylag magas rizikó értékek mellett sem követtek el önkárosítást, illetve ennek ellenkezője, azaz alacsony rizikó értékek mellett önkárosítást követett el.

Felmerült a kérdés, hogy van-e olyan beállítódás (attitűd), amely hajlamosítja az egyént az öngyilkosság végrehajtására, vagy csupán manipulatív jellegűek az önkárosító cselekmények.

Ezen kérdések alapján kezdődött el az attitűd vizsgálat, melyet a következőkben tárgyalok.

Az attitűd vizsgálat eredményei

A feldolgozás első lépcsőjében a kérdőív attitűd-felmérő, második részén főkomponens-analízist végeztünk. Ennek célja olyan, a kérdőív itemeiből következő tartalmi csoportok feltárása volt, melyek segítségével az öngyilkossággal kapcsolatos vélemények általános jellemzői megfogalmazhatóak. Az itemek alapvetően nem homogének, így az alábbi főkomponenseket sikerült elkülöníteni:

(1) *Eutanázia*: ide olyan itemek kerültek besorolásra, melyek a súlyos, gyógyíthatatlan betegségben szenvedők által elkövetett öngyilkosságra vonatkoznak.

(2) *Prevenció*: itt alapvetően két főkomponens figyelhető meg, az egyik a megelőzés általános kérdéseivel foglalkozik, olyan itemeket reprezentál, mint pl.: Az öngyilkosság megelőzhető; a másik komponens a saját, személyes bevonódás a megelőzésben, olyan itemeket reprezentál, mint pl.: Kész vagyok arra, hogy segítséget nyújtsak, ha valaki öngyilkossági krízisben erre kér.

(3) *Az elkövető*: itt is két csoportba tartozó kérdések jelennek meg, egyfelől egy általános megállapítás az elkövetőkre, olyan itemekkel, mint: bárki követhet el öngyilkosságot; illetve egyfajta hozzáállás a manipulatív szándékú elkövetőkhöz, mely legjellemzőbb állítása: azok, akik fenyegetőznek az öngyilkossággal, valójában ritkán teszik meg azt.

(4) *Motiváció*: ez is két alapvető csoportot tartalmaz, egyfelől egy megengedő-megértő attitűdöt, mely bizonyos élethelyzetekben megoldásként látja az öngyilkosság elkövetését; másfelől egyfajta értetlenséget képvisel, mely az öngyilkosságot elkövetőkkel szemben nyilvánul meg, olyan item jellemzi, mint pl.: egészében véve nem értem, hogyan követhetnek el az emberek öngyilkosságot (érdekes, hogy a látszólagos tartalmi ellentét ellenére, a két komponens egymástól független, nem állnak egymással ellentétes kapcsolatban!).

Az összesen tehát hét főkomponens mentén minden egyes embernél megállapítható egy érték, amely az ő attitűdjét képviseli az adott főkomponens mentén. Erre azért volt szükség, hogy az egyes itemek által mért hozzáállásokban jelentkező mérési hibák átlagolódjának. Ezt követően már a főkomponensek személyekre lebontott értékeivel dolgoztunk tovább.

A 2-es számú táblázat a fent leírt három csoport attitűdjeinek különbségeit mutatja, az

alkalmazott statisztikai eljárás egyszempontú variancia-analízis volt.

Mint látható, az adatok – a főkomponens-analízis következtében – sztenderdizáltak, az átlag 0, a szórás 1. A negatív értékek az adott attitűddel való szembenállást, míg a pozitív értékek azok elfogadását jelentik. Az átlagtól való eltérés csoportonkénti összehasonlításban az alábbi következtetéseket valószínűsíti:

(1) Az eutanázia megítélésében a csoportok nem különböznek egymástól jelentősen. Tendencia-szerűen fellelhető, hogy az egészségügyben dolgozók és a hallgatók inkább egyetértenek, míg az elítéltek inkább nem értenek egyet az eutanázia alkalmazásával, a különbség azonban nem szignifikáns.

(2) A megelőzéssel általában érdekes módon az egészségügyi dolgozók értenek egyet a legkevésbé, és a felsőoktatásban tanulók a leginkább, a különbség azonban itt is csak tendencia-szerű, nem szignifikáns.

(3) Nagyon éles a különbség azonban a saját felelősséggel kapcsolatosan: míg az egészségügyben dolgozók és a felsőoktatási hallgatók egyöntetűen (még a szórás is nagyon alacsony) úgy gondolják, hogy akamak és tudnak is segíteni más embereknek öngyilkossági krízis esetén, addig az elítéltek ezzel az állítással szembeheyezkednek: nem kívánnak beleavatkozni mások életébe, és nem érzik azt, hogy bármit is tenniük kellene társaik megmentésére.

(4) Az elkövetőkről szóló általános hozzáállás, mely főként azt tartalmazza, hogy szinte mindenkivel előfordulhat, hogy öngyilkossági gondolatai vagy szándékai vannak, nem mutat szignifikáns különbségeket a csoportok között. Tendencia-szerűen azért látható, hogy ezzel az állítással leginkább az egészségügyi dolgozók, legkevésbé a fogvatartottak értenek egyet. Azaz a fogvatartottak körében inkább népszerű egy olyan hozzáállás, hogy az ön-

TANULMÁNY

2. sz. táblázat

Főkomponens	Foglalkozás	Minta elemszám ¹	Átlag	Szórás	Sig.
Euthanázia	Eü. dolg.	143	0,0350	1,0709	0,777
	Felsőokt. hallg.	182	0,0214	0,8804	
	Fogvatartottak	321	-0,0278	1,0327	
	Összesen	646	0,0000	1,0000	
Prevenció: általános megelőzés	Eü. dolg.	144	-0,1417	0,9537	0,144
	Felsőokt. hallg.	176	0,0191	0,8347	
	Fogvatartottak	318	0,0536	1,0964	
	Összesen	638	0,0000	1,0000	
Prevenció: személyes bevonódás	Eü. dolg.	144	0,8324	0,4966	0,000
	Felsőokt. hallg.	176	0,7594	0,4132	
	Fogvatartottak	318	-0,7972	0,7288	
	Összesen	638	0,0000	1,0000	
Az elkövető: általános hozzáállás	Eü. dolg.	144	0,0852	0,9609	0,228
	Felsőokt. hallg.	186	0,0499	1,0163	
	Fogvatartottak	320	-0,0674	1,0060	
	Összesen	650	0,0000	1,0000	
Az elkövető: manipulatív öngyilkosság	Eü. dolg.	144	-0,0131	0,9271	0,000
	Felsőokt. hallg.	186	-0,3837	0,8620	
	Fogvatartottak	320	0,2289	1,0390	
	Összesen	650	0,0000	1,0000	
Motiváció: megértő attitűd	Eü. dolg.	143	0,2610	1,0376	0,000
	Felsőokt. hallg.	183	-0,1994	0,7530	
	Fogvatartottak	320	-0,0026	1,0796	
	Összesen	646	0,0000	1,0000	
Motiváció: elutasító attitűd	Eü. dolg.	143	0,4012	0,9791	0,000
	Felsőokt. hallg.	183	0,2510	0,9188	
	Fogvatartottak	320	-0,3228	0,9489	
	Összesen	646	0,0000	1,0000	

¹ Az elemszámok különbözőségét a meg nem válaszolt itemek okozzák.

gyilkosság elkövetését valamilyen személyiség-tulajdonságként írják le, mint a másik két csoportnál.

(5) A manipulatív szándékú öngyilkossági kísérlet esetében nagyon egyértelműek a csoportok közötti különbségek: míg a diákok vélekedése az, hogy minden öngyilkossági utalást komolyan kell venni, addig az ilyen típusú öngyilkossági kísérlettel gyakran találkozó fogvatartottak szerint aki igazán meg akarja tenni, az nem fenyegetőzik vele, hanem cselekszik. Erre egyébként a büntetés-végrehajtás gyakorlatában valóban vannak megerősítő példák, a fogvatartottak egy része azért folytat ehhez a megoldáshoz, mert ettől reméli helyzete jobbra fordulását (ami általában be is szokott következni, ezáltal mi magunk adunk pozitív megerősítést, felerősítve a viselkedés adaptív jellegét).

(6) A motivációs főkomponens első eleme azt reprezentálja, hogy léteznek olyan élet-helyzetek, ahol az öngyilkosság megoldást jelenthet az érintett számára. Ebben a kérdésben is szignifikáns különbségek mutatkoznak: míg az egészségügyi dolgozók, akik munkájuk kapcsán az élet számos zsákutóját résztvevőként szemlélik, és a betegek között sok olyannal találkoznak, akinek talán valóban elkeserítő helyzete megindítja őket, magas fokban egyetértenek ezzel a kérdéscsoporttal, míg a felsőoktatási hallgatók, akik életkoruknál és a tanulmányok folytatásával együtt járó fiatal felnőtt szerepnél fogva életüket egyfajta búra védelmében élik, az élet negatív oldalával kevésbé szembesülve, ezzel az állítással szembehelyezkednek, az öngyilkosságot, mint megoldást elutasítják. A fogvatartottak ebben a kérdésben semleges álláspontot képviselnek.

(7) A motiváció elutasító attitűdjénél (alátámasztva, hogy a két komponens valóban független egymástól) már másfajta szignifi-

káns különbségeket láthatunk: míg az egészségügyi dolgozók és a hallgatók egyetértenek a főkomponens által reprezentált állításokkal (melyek azt fejezik ki, hogy értetlenül állnak az öngyilkosság jelenségével szemben), addig az elítéltek markánsan eltérően elutasítják ezt az állítást. Ezek szerint a fogvatartottak számára nem annyira érthetetlen az öngyilkosság létezése, mint a másik két csoport szerint. Megfigyelhető egyébként egy olyan attitűd a fogvatartottak vélekedéseiben (melyek első sorban csak szóbeli vizsgálattal megközelíthetőek), hogy a börtönben elkövetett öngyilkosság egyfajta saját kezűleg végrehajtott halálos ítélet és azok követik el, akik egyébként a saját maguk számára is halált szabtak volna ki büntetésül. Ez a vélekedés eléggé elterjedt, és mindenképpen valamilyen eltérő értékítéletet tartalmaz az öngyilkosságot elkövetőkkel szemben.

Mivel vizsgálataink alapvető célja olyan kérdőív kialakítása, amellyel a suicid veszélyeztetés kiszűrhető, ezért a főkomponensek alapján a vizsgálati személyeket klaszteranalízis módszerével (K-Means Cluster) négy csoportra bontottuk. Ha a vizsgált attitűdök alapján valóban megállapítható a veszélyeztetettség mértéke, akkor az így kialakított négy csoport között jól értelmezhető, szignifikáns különbségeket kell felfedeznünk. Ennek érdekében a csoportokat egy szempontú variancia-analízissel hasonlítottuk össze (3. sz. táblázat). A következő eredmények adódtak:

A táblázatból jól látható, hogy a klaszteranalízis segítségével képzett csoportok valóban jól elkülöníthetők egymástól a főkomponensek tükrében. Ezek alapján szinte biztosra vehető, hogy az öngyilkosságról vallott attitűdök meghatározzák egy személy veszélyeztetettségének mértékét, így egy attitűd-vizsgáló kérdőívvel a vizsgá-

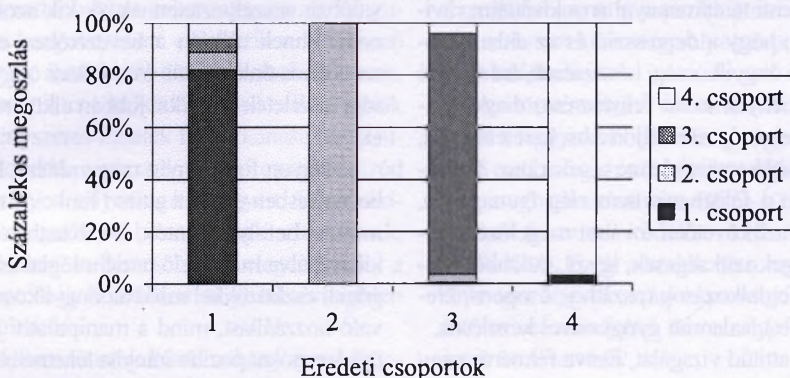
TANULMÁNY

3. sz. táblázat

Főkomponens	Csoportba tart.	Minta elemszám	Átlag	Szórás	Sig.
Euthanázia	1	248	-0,0084	0,9436	0,000
	2	59	-0,6244	0,8141	
	3	247	0,5321	0,7443	
	4	65	-1,1396	0,8165	
Prevenció: általános megelőzés	1	248	-0,5217	0,8300	0,000
	2	59	0,8385	0,8432	
	3	247	0,4873	0,8082	
	4	65	-0,6003	0,9461	
Prevenció: személyes bevonódás	1	248	-0,4231	0,9509	0,000
	2	59	-0,7567	0,7983	
	3	247	0,4078	0,8360	
	4	65	0,7588	0,6437	
Az elkövető: általános hozzáállás	1	248	-0,0929	0,9174	0,000
	2	59	-0,7002	0,9774	
	3	247	0,4645	0,8718	
	4	65	-0,6349	0,8940	
Az elkövető: manipulatív öngyilkosság	1	248	0,5004	0,7776	0,000
	2	59	-0,7291	0,8252	
	3	247	0,0196	0,9018	
	4	65	-1,1001	0,9164	
Motiváció: megértő attitűd	1	248	-0,2610	0,8721	0,000
	2	59	-0,4030	0,8673	
	3	247	0,5823	0,9208	
	4	65	-0,8702	0,5713	
Motiváció: elutasító attitűd	1	248	-0,5320	0,7839	0,000
	2	59	-0,5785	0,6810	
	3	247	0,4065	0,9136	
	4	65	0,9764	0,7871	

A diszkriminancia-analízis eredményei

Eredeti klaszter	Az adatok alapján számított klaszterbe sorolás				
	1	2	3	4	Összes
1	81,9%	6,9%	4,8%	6,5%	100%
2	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100%
3	0,4%	3,2%	92,3%	4,0%	100%
4	3,1%	0,0%	0,0%	96,9%	100%

lati személyek rangsorolhatók suicid-veszélyeztetettség szempontjából.

A korábban egyenként vizsgált változók halmazán stepwise módszerrel végzett diszkriminancia-analízis eredményeit a 4. számú táblázat ábrázolja:

Az eredeti csoportba sorolásból 89,3% lett helyesen osztályozva.

Az adatok jól szemléltetik, hogy a főkomponensek alapján képzett csoportok egymástól erősen eltérő tulajdonságokat mutatnak suicid-veszélyeztetettség szempontjából, azaz igazolódott, hogy az öngyilkosságról vallott különféle attitűdök alapján a minta szétválasztható és rangsorolható veszélyeztetettség szempontjából. Azaz egy egyszerű attitűdvizsgáló kérdőív segítségével mérhetővé válik az egyes személyek öngyilkosságra való

hajlandósága, az, hogy mennyire preferált megoldási módot képvisel ez az egyén stresszkezelési repertoárjában.

5. Összefoglalás

A depresszió és az öngyilkosság komoly probléma mindenütt. Tény, hogy nem érhető el mindenütt adekvát diagnosztika, terápia és betegkövetés. A férfiakra fokozottan érvényes ez, csak ritkán ismerik fel, még ritkábban kezelik a körükben gyakran előforduló depressziót, reménytelenséget és az öngyilkossági kísérletet.

Sajnos nem minden öngyilkosság előzhető meg. Ugyanakkor a suicidumok többségét klinikai depresszió állapotában követik el, amely bizonyosan gyógyítható, feltérképezhető.

A depresszió mögött álló szenvedés összetett, és gyakran pszichoszociális és egzisztenciális problémákon alapszik. Nagyon gyakran a rendszer nem tudja megoldani az olyan problémákat, mint a magányosság, a munkanélküliség, az identitásválság, a perspektívátlanosság.

Önmagában a depresszió a kialakulását, illetve a diagnosztizálást követően gyógyítható, a mögötte húzódó problémák egy részével pedig már meg tud birkózni a személy.

A fenti tanulmánnyal arra kívántam rávilágítani, hogy a depresszió és az ehhez kapcsolódó öngyilkossági késztetések, önkárosító cselekmények korai felismerése, diagnosztizálása lehetségessé váljon a bv. keretein belül, ezzel csökkenthető lenne a suicidum. Természetesen a felismerés nem elég önmagában, hanem azt követően további megelőző tevékenységek szükségesek, így pl. különböző terápiás foglalkozások (pszicho-, csoport-, kreatív-, stb.), valamint gyógyszeres kezelések.

Az attitűd vizsgálat, illetve felmérés nagy előnye, hogy a börtönökben az elítéltek gyakran gyanakvóak, főként a valamilyen szempontból problémásak szeretik kivonni magu-

kat a vizsgálatok, beszélgetések alól, azonban egy, csak néhány „ártatlan” kérdést tartalmazó kérdőív kitöltésére gyakorlatilag minden ími-olvasni tudó fogvatartott rábeszélhető. Ennek alapján lehetőség van olyan prevenciós program kidolgozására, mely számtalan, sokszor nem is eléggé prediktív környezeti és szociális tényező figyelembe vétele helyett az aktuális, öngyilkossággal kapcsolatos attitűd felmérésén keresztül közel 90%-os valószínűséggel képes megjósolni, hogy ki tekinthető valóban veszélyeztetettnek, és kik azok, akik nem. Ennek alapján a bevezetőben említett szándékos önkárosítás és a valódi öngyilkossági kísérletek is sokkal jobban elkülöníthetők.

Nagyon fontos még megemlíteni, hogy a bevezetésben említett attitűd funkciók milyen módon befolyásolhatók, változtathatók, ezt kihasználva megfelelő pszichológiai és pedagógiai eszközökkel mind az öngyilkossághoz való hozzáállást, mind a manipulatív jellegű önkárosítókat pozitív irányba lehetne befolyásolni.

Láng Károly – Csiba Krisztina

Mellékletek

I. melléklet

BNO 10 Depressziós epizód diagnosztikai kritériumai

Az enyhe, közepes vagy súlyos depresszió tipikus esetében a páciens a hangulat esésétől, érdektelenségtől, energiáinak, az örömeire való képességének csökkenésétől szenved, ez fáradékonysághoz és tevékenységének az el-sívárosodásához vezet. Nem ritka, hogy már enyhe próbálkozás is kifejezett fá-

radékonyságot vált ki. Egyéb gyakori tünetek a következők:

- a) koncentráló készség és a figyelemműködés csökken,
- b) az önértékelés és az önbizalom is megfogyatkozik,
- c) bűntudat és értéktelenség érzése lép fel (már enyhe epizódokban is),
- d) a jövőkép pesszimista vagy sivár,
- e) önmagára ártalmas vagy öngyilkossági gondolatok, vagy cselekedetek,
- f) alvászavar alakul ki,

g) az étvágy csökken.

Az alacsonyan fekvő hangulat csak mérsékeltén változik napról napra és relatíve független a környezettől, egy jellegzetes diurnális mintát mutathat az idő előrehaladtával.

A mániában a klinikai kép számtalan variációt mutathat; és atipikus megjelenés különösen gyakori adollescenseknél.

Egyes esetekben a szorongás, a kellemetlenségek (distress), a motoros agitáció sokkal kifejezettebb lehet, mint a depresszív hangulat, a hangulatzavart elfedhetik a következő tünetek, mint irritabilitás, alkohol abúzusok, hisztionikus viselkedés és a korábbi főbiák és kényszeres tünetek felbukkanása, vagy hypochondriás panaszok. A depressziós epizód bár milyen súlyosságú is legyen, a diagnózishoz legalább 2 hetes tünetek szükségesek, de ésszerűen kevesebb is elegendő, ha a szimptómák különösen súlyosak és hirtelen alakultak ki.

A fenti tünetek közül néhány igen kifejezett lehet, és széles körben ezeknek speciális klinikai jelentőséget tulajdonítanak. A legtipikusabb példa erre az úgynevezett „szomatikus” tünetek (lásd a könyv bevezetőjében): érdektelenség, örömteli érzések hiánya, amelyek korábban örömet okoztak. Az érzelmi válaszkészség elvesztése a normálisan kellemes környezetre és örömteli eseményekre; 2 vagy több órával a megszokott idő előtt való felébredés; a depresszió rosszabb a reggeli órákban; jelentős pszichomotoros gátoltság, agitáció egyértelmű jelei (heteroanamnestikus adatok alapján); étvágytalanság; fogyás (a testsúly több mint 5 %-ának az elvesztése az utolsó hónapban; és a szexuális vágy (libidó) kifejezett csökkenése). A fent említett szomatikus tüneteket csak akkor lehet meglévőnek tekinteni, ha legalább 4 észlelhető belőlük.

Az enyhe (F32.0), a közepes (F32.1) és a súlyos (F32.2 és F32.3) depresszió kategóriáit, melyeket később részletes ismertetésre kerülnek, csak az első depressziós epizód besorolására lehet használni, a további depressziós epizódokat az ismétlődő (rekurrens) depresszió (F33.-) valamelyik alcsoportjába kell besorolni.

A súlyossági fokozatokra osztották a gyakorlatban előforduló depresszió széles skáláját. Az enyhe depresszió gyakori az alapellátásban, míg a pszichiátriai osztályokon csaknem kizárólag súlyos depresszióval lehet találkozni.

Az önszélyes cselekedetek, melyek közül a leggyakoribb a felírt gyógyszerekkel elkövetett mérgezés (öngyilkossági szándékkal), meghatározásához a BNO-10 XX. fejezetben felsorolt kódokat kell használni (X60–X84). Ezek a kódok nem tesznek különbséget öngyilkosság és parasuicidum között, mivel mindkettő önszélyes cselekedetek közé tartozik.

Egyrészt a tünetek számának és súlyosságának függvénye, hogy enyhe, közepes vagy a súlyos depresszióról beszélünk-e. A megszokott társas és munkahelyi aktivitás nagyon hasznos útmutató a súlyossági fokozatok közötti eligazodásban, de individuális, szociális és kulturális különbségek jelentősen torzíthatják az összefüggést a depresszió súlyossági foka és a társas (szociális) tevékenység között, így bölcsebb volt kihagyni a súlyossági fokozat nélkülözhetetlen kritériumai közül.

Dementia (F00-03) jelenléte vagy mentális retardáció (F70-79) nem zárja ki a kezelhető depresszió diagnózisát, de a kommunikációs nehézség miatt sokkal inkább kell hagyatkozni az objektíven megfigyelhető szomatikus tünetekre, mint a pszichomotoros gátoltságra, étvágytalanságra, fogyásra, valamint alvászavarra.

Ide sorolandó:

Egyszeri epizódja a:

(1) depresszív reakciónak,

(2) major depresszió (pszichotikus tünet nélkül),

(3) pszichogén depresszió (F32.0),

(4) relatív depresszió (F32.0), (F32.1 vagy F32.2).

II. melléklet

DSM IV. Major depresszív epizód diagnosztikai kritériumai:

A. A következő tünetekből öt (vagy több) áll fenn egy kéthetes periódus alatt, és ezek a korábbi tevékenység megváltozásaként jelennek meg; az első két tünetből legalább egy, vagy az (1) depresszív hangulat, vagy a (2) érdeklődés, vagy öröm elvesztése szükséges a diagnózishoz.

Figyelem! Nem számíthatjuk a tünetek közé azokat, amelyek egyértelműen az általános egészségi állapot következményei, illetve a hangulathoz nem illő hallucinációkat és téveszméket.

(1) A nap legnagyobb részében és csaknem minden nap levert hangulat, amelyet az egyéni beszámoló (pl. szomorúság vagy üresség érzése) vagy mások megfigyelései (pl. könnyezni látják) jelez. Figyelem! Gyerekeknél vagy serdülőknél elegendő az ingerült hangulat jelzése.

(2) Az érdeklődés és öröm jelentős csökkenése minden, vagy majdnem minden tevékenységben a nap túlnyomó részében és majdnem minden nap (akár szubjektív beszámoló, akár mások megfigyelése).

(3) Jelentős súlycsökkenés vagy gyarapodás (havonta a testsúly 5%-át elérő változás) diétázás nélkül, vagy az étvágy jelentős csökkenése/növekedése csaknem minden nap (gyermekekben a súlygyarapodás elmaradása).

(4) Insomnia (álmatlanság) vagy hipersomnia csaknem minden nap.

(5) Motoros agitáció vagy gátoltság csaknem minden nap (mások megfigyelése, nem

elegendő csupán a nyugtalanság vagy meglátszó szubjektív érzete).

(6) Fáradtság vagy anergia (erőtlenység) csaknem minden nap.

(7) Értéktelenség érzete vagy kifejezett, ill. inadekvát önvádás/bűntudat, akár téveszmés fokban is, szinte minden nap (nem pusztán a beteg-lét miatti lelkiismeret-furdalás vagy bűntudat).

(8) Csökkent gondolkodási, összpontosítási, vagy döntési képesség szinte minden nap (akár szubjektív élmény, akár mások megfigyelése).

(9) A halál gondolatával való gyakori foglalkozás (nem csak halálfélelem), visszatérő öngyilkossági gondolatok konkrét terv nélkül, vagy öngyilkossági kísérlet, vagy konkrét öngyilkossági terv.

B. A tünetek nem elégítik ki a kevert epizód ismérveit (ld. 138. o.).

C. A tünetek klinikailag jelentős szenvedést vagy a szociális, foglalkozási vagy egyéb fontos működések romlását okozzák.

D. A tünetek nem kémiai anyag (pl. visszaélésre alkalmas szer, gyógyszer) vagy általános egészségi állapot (pl. hypothyreoidizmus) közvetlen élettani hatásának tulajdoníthatók.

E. A tünetek nem magyarázhatók jobban gyászreakcióval (azaz egy szeretett személy halálát követően két hónapot meghaladóan is fennállnak) vagy észrevehető funkcionális károsodást jeleznek (beteges értéktelenség-tudat, öngyilkossági gondolatok, pszichotikus tünetek vagy pszichomotoros retardáció).

III. melléklet

A kérdőív csoportosított állításokat tartalmaz. Kérjük, gondosan olvasson át minden egyes állításcsoportot. Válassza ki a csoport többi tagja közül azt az egy állítást, amely legjobban leírja az Ön érzését az elmúlt héttől egészen a mai napig. A kiválasztott állítás számjegyét karikázza be. Ha az adott csoportból több állítást is választana, akkor valamennyit jelölje meg. Kérjük, olvassa el figyelmesen valamennyi állítást az adott csoporton belül, mielőtt választ adna.

1. 0. Nem vagyok szomorú
 1. Szomorú vagy nyomott vagyok
 2. Mindig szomorú vagyok, és nem tudok kikeveredni belőle
 3. Annyira szomorú és boldogtalan vagyok, hogy nem bírom tovább
2. 0. Nem félek különösebben a jövőt illetően
 1. Félek a jövőtől
 2. Úgy érzem, semmit nem várhatok a jövőtől
 3. Úgy látom, hogy a jövőm reménytelen, és a helyzetem nem fog javulni
3. 0. Nem érzem, hogy kudarcot vallottam
 1. Úgy érzem, több kudarc ér, mint másokat
 2. Visszatekintve életemre kudarcok sorát látom
 3. Úgy érzem, mint ember teljes kudarcot vallottam
4. 0. A dolgok ugyanolyan meglepéssel töltenek el, mint mások
 1. A dolgokkal nem vagyok úgy meglepődve, mint mások
 2. Valójában semmi sem okoz elégedettséget nekem
 3. Mindennel elégedetlen, vagy közömbös vagyok
5. 0. Nem hibáztatom különösebben magam
 1. Gyakran hibáztatom magam
 2. Majdnem mindig hibáztatom magam valami miatt
 3. Állandóan hibáztatom magam
6. 0. Nem érzem magam különösebben hibásnak
 1. Úgy érzem, lehet, hogy rászolgáltam valami büntetésre
 2. Úgy érzem, rászolgáltam a büntetésre
 3. Azt akarom, hogy megbüntessenek
7. 0. Nem csalódtam magamban
 1. Csalódtam magamban
 2. Nem szeretem magamat
 3. Gyűlölöm magamat

8. 0. Nem érzem, hogy rosszabb lennék, mint bárki más
 1. Gyengeségeim és hibáim miatt nagyon bírálom magam
 2. Mindig vádoló magam a hibáim miatt
 3. Minden rosszért, ami bekövetkezik, vádoló magam
9. 0. Eszembe sem jut, hogy magamnak ártsak, vagy magam ellen tegyek valamit
 1. Van öngyilkossággal kapcsolatos gondolatom, de nem tudnám megtenni
 2. Szeretném megölni magam
 3. Megölném magam, ha tudnám
10. 0. Nem sírok többet, mint szoktam
 1. Mostanában többet sírok, mint korábban
 2. Mostanában mindig sírok
 3. Valaha tudtam sírni, most meg nem tudok még akkor sem, ha akarnám
11. 0. Nem vagyok ingerlékenyebb, mint máskor
 1. Könnyebben leszek ingerült vagy haragos, mint korábban
 2. Mostanában állandóan ingerült vagyok
 3. Már nem izgatnak fel olyan dolgok, amik korábban ingerültté tettek
12. 0. Az emberek iránti érdeklődésem nem csökkent
 1. Kevésbé érdekelnek az emberek most, mint azelőtt
 2. Jelentősen csökkent mások iránti érdeklődésem
 3. Minden érdeklődésemet elvesztettem mások iránt
13. 0. Éppen olyan jól döntök, mint korábban
 1. Mostanában elhalasztom a döntéseimet
 2. A korábbiakhoz képest igen nehezen döntök
 3. Semmiben sem tudok dönteni többé
14. 0. Nem érzem, hogy rosszabbul nézek ki, mint azelőtt
 1. Félek, hogy öregnek és csúnyának látszom
 2. Úgy érzem, hogy hátrányomra változtam, és kevésbé vagyok vonzó
 3. Azt hiszem, csúnya vagyok
15. 0. Éppen olyan jól tudok dolgozni, mint máskor
 1. Külön erőfeszítésbe kerül, hogy valami munkába belefogjak
 2. Nagy erőfeszítésre van szükségem ahhoz, hogy megcsináljak valamit is
 3. Semmi munkát nem vagyok képes ellátni

16. 0. Ugyanolyan jól tudok aludni, mint általában
 1. Nem alszom olyan jól, mint azelőtt
 2. A szokottnál 2-3 órával korábban ébredek, és nehezen tudok újra elaludni
 3. Több órával korábban ébredek, mint szoktam, és nem tudok újra elaludni
17. 0. Nem fáradok el jobban, mint azelőtt
 1. Hamarabb elfáradok, mint azelőtt
 2. Majdnem minden elfáraszt, amit csinálok
 3. Túlságosan fáradt vagyok, hogy bármit is csináljak
18. 0. Az étvágyam nem rosszabb, mint azelőtt
 1. Az étvágyam nem olyan jó, mint azelőtt
 2. Mostanában az étvágyam sokkal rosszabb
 3. Egyáltalán nincs már étvágyam
19. 0. Semmivel sem vesztettem többet súlyomból, mint máskor
 1. Az utóbbi két hónapban többet vesztettem, mint 2 kg
 2. Az utóbbi két hónapban többet vesztettem, mint 5 kg
 3. Az utóbbi két hónapban többet vesztettem, mint 8 kg

Kevesebb évvel tudatosan igyekszem lefogyni (jelölje be)

	igen	nem	
testsúly:	kg	testmagasság:	cm

20. 0. Nem foglalkozom többet egészségi állapotommal, mint azelőtt
 1. Aggódok olyan testi-fizikai problémák miatt, mint fájdalmak, vagy gyomorpanaszok
 2. Nagyon aggódok testi-fizikai panaszaim miatt, és nehéz valami másra is gondolnom
 3. Annyira aggódok a testi-fizikai panaszok miatt, hogy másra nem tudok gondolni
21. 0. Nem vettem észre lényeges változást szexuális érdeklődésemben
 1. A szokottnál kevésbé érdeklődöm a szex iránt
 2. Mostanában jóval kevésbé érdeklődöm a szex iránt
 3. Teljesen elvesztettem a szex iránti érdeklődésemet

Irodalomjegyzék

A DSM-IV Diagnosztikai Kritériumai, Animula Kiadó, Budapest, 1995.

Atkinson, R., L., Atkinson, R., C., Smith, E., E., Bem, D., J.: *Pszichológia*, Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

BNO-10 Zsebkönyv, Animula Kiadó, Budapest, 1996.

Buda Béla: *Az öngyilkosság*, Animula Egyesület, Budapest, 1997.

Kopp M, Skraltski Á.: *Magyar lelkiállapot*, Végeken Alapítvány, Budapest, 1992.

Rhimer Zoltán, Wolfgang Rutz: *Depresszió és öngyilkosság férfiaknál*, Springer Orvosi Kiadó, 2000.

Van Riezen, H., Segal M.: *Comparative Evaluation of Rating Scales for Clinical Psychopharmacology*, Elsevier, Amsterdam, New York, 1988.

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzete Magyarországon

Bevezető gondolatok

A szabad mozgáshoz, illetőleg a tartózkodási hely szabad megválasztásához fűződő jog kiszélesítésének, az államhatárok megnyitásának természetes következménye lett a Magyarországra látogató külföldi állampolgárok, s ezzel együtt a hazánkban bűncselekményt megvalósító külföldi állampolgárságú elkövetők számának jelentős növekedése. Ezzel párhuzamosan az utóbbi tizenkét évben a törvénnyel való összeütközés miatt különböző jogcímenek szabadságelvontást szenvedő nem magyar állampolgárságú fogvatartottak számának fokozatos emelkedése is megfigyelhető. E jól kimutatható tendencián túlmenően az utóbbi időben természetesen a közeljövőben várható uniós csatlakozás is a sajátos helyzetben lévő nem magyar állampolgárságú fogvatartottakra irányította a büntetés-végrehajtással foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek figyelmét.

A Magyar Köztársaság Ügyészsége – a terület kiemelkedő jelentőségét felismerve – 2002. évben vizsgálta a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó speciális jogszabályi rendelkezések végrehajtásának törvényességét. A vizsgálatnak konkrétan megfogalmazott célja volt annak megállapítása is, hogy a hazai gyakorlat összhangban van-e az Európa Tanács ajánlásaival és az Európai Unió ezzel kapcsolatos elvárásaival.

Az ügyészi vizsgálat főbb területei

A vizsgálat a külföldi állampolgárságú szabadságvesztésre ítéltekre, előzetesen letartóztatottakra, szabálysértési elzárást töltőkre, idegenrendészeti és bünygyi őrizetben lévőkre, valamint a közösségi szálláson elhelyezettek (a továbbiakban fogvatartottak) és valamennyi, a külföldi állampolgárságú fogvatartottakra vonatkozó releváns jogszabályi rendelkezésre kiterjedt. A vizsgálat az alkalmazandó speciális joganyag valamennyi lényeges szegmensét átfogta, azon belül néhány lényeges és alapvető jogosultság, illetőleg rendelkezés érvényesülésének ellenőrzése kapott nagyobb hangsúlyt.

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak számára az ellenük folyó büntetőeljárás, valamint a fogva tartásuk ideje alatt fokozott nehézséget jelent az idegen nyelvi környezetbe való beilleszkedés, a számukra biztosított jogok gyakorlása, illetőleg kötelezettségek teljesítése. Az anyanyelv használatához fűződő jog ezért a büntetőeljárásban és nem kevésbé a büntetés-végrehajtás során olyan alapvető jogosult-

ság, amelynek érvényesülése elengedhetetlen. Az anyanyelv használatához fűződő joghoz szorosan kapcsolódik a fogvatartottaknak az a joga, hogy az állampolgárságuk szerint illetékes diplomáciai vagy konzuli képvisellel kapcsolatot tarthassanak.

A szabadságvesztés idegen országban történő letöltéséből eredő gyakorlati problémák végeredményben a büntetésnek az elítélt állampolgárságának megfelelő országban való végrehajtásával küszöbölhetők ki teljesen. Ezért van kiemelkedő jelentősége a szabadságvesztés végrehajtása átengedésével kapcsolatos jogszabályi rendelkezések maradéktalan érvényesülésének.

Az élelmezés, az egészségügyi ellátás és a munkáltatás kérdése a magyar állampolgárságú fogvatartottak esetében is kiemelkedő fontosságot élveznek, ám a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak vonatkozásában – különösen nyelvi nehézségekből eredő kiszolgáltatott helyzetüknél, illetőleg a magyar állampolgárságú fogvatartottakétól eltérő, a fogva tartás keretei között is méltányolható speciális szükségleteiknél fogva – ezek nagyobb hangsúlyt kapnak. Szintén emiatt tekinthetjük kiemelkedő jelentőségűnek a külföldi fogvatartottak lelkiismereti vagy vallási meggyőződése szabad kinyilvánítására vonatkozó sajátos jogszabályi rendelkezések érvényesülését.

A magyar állampolgárságú fogvatartottaknál kiszolgáltatottabb helyzetben lévő nem magyar állampolgárságú fogvatartottak vonatkozásában fokozottabban fennáll a veszélye a fogva tartó intézetek egyes alkalmazottai részéről esetlegesen előforduló hatalommal való visszaélésnek. Ezért kell különös figyelmet szentelni a fogva tartó intézeteknek a fogvatartottak jogait és kötelezettségeit alapvetően érintő jutalmazási és fegyelmezési, kártérítési, speciálisan e fogvatartotti körnél érvényesülő külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos, valamint a fogvatartotti kérelmek és panaszok intézésével összefüggő eljárásra vonatkozó rendelkezések végrehajtására.

A külföldi állampolgárságú fogvatartottak befogadása és szabadítása esetében a fogva tartó intézeteket sajátos kötelezettségek terhelik, ezért az országos vizsgálatnak erre a kérdésre is ki kellett terjednie.

Az idegenrendészeti fogda és a közösségi szállás kifejezetten a nem magyar állampolgárok fogva tartásának helyéül szolgáló olyan intézetek, amelyek viszonylag rövid múltjuk miatt is fokozott figyelmet érdemelnek.

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak és szabadságvesztés büntetéseik különböző ismérvek alapján történő csoportosítása

Az előzőekben említetteken kívül a vizsgálat tárgyát képezte a fogvatartottak teljes körének különböző ismérvek szerinti csoportosítása is, amely több figyelmet érdemlő megállapítás megfogalmazására is alapul szolgált.

A fogva tartás jogcímét helyezve a középpontba, szembevetve, hogy a vizsgálat időpontjában (2002. június 30-án) a nem magyar állampolgárságú, előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak száma majdnem kétszerese volt a szabadságvesztést töltő külföldi elítéltekének. A külföldi fogvatartottak állampolgárság szerinti megoszlá-

sa igen változatos képet mutatott. A fogvatartottak zöme a környező országok állampolgáraiból (román, jugoszláv, ukrán, szlovák, horvát, osztrák), valamint nagy népességű ázsiai országok állampolgáraiból (iraki, afgán, kínai stb.) került ki. Az elítéltek által töltött szabadságvesztések végrehajtási fokozatára koncentrálnak megállapíthatjuk, hogy - a hatályos magyar büntető anyagi jognak megfelelően - érvényesül a börtön fokozat prioritása a fegyház, de különösen a fogház fokozattal szemben. Ha a ki szabott végrehajtandó szabadságvesztések tartamát nézzük, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban a hat hónapot el nem érő tartamú büntetések száma elenyésző, az öt évet meghaladó tartamú szabadságvesztések száma azonban feltűnően magas volt.

Az anyanyelv használatához fűződő jog biztosítása

Az anyanyelv használatához fűződő jog alapvető büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási jogi alapelv. Azon túlmenően, hogy az anyanyelv használatához fűződő jog törvényileg garantált jogosultság, a fogvatartottnak, de a fogva tartó intézetnek is alapvető érdeke, hogy a fogvatartott közvetlenül a befogadását követően anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerhesse a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket. A vizsgálat tapasztalatai azt mutatták, hogy a fogva tartó intézetek e téren maradéktalanul eleget tesznek a vonatkozó jogszabályi előírásoknak; jogaikat, kötelezettségeiket, a velük szemben alkalmazható kényszerítő eszközöket központilag rendszeresített, több világnyelvre lefordított írásbeli tájékoztatóból ismerhetik meg a fogvatartottak.

Az országos helyzetkép sajnálatos módon kedvezőtlenebb a fogva tartó intézetek idegen nyelvű napirenddel, illetőleg házirenddel történő ellátottsága tekintetében. Néhány bv. intézetben, illetőleg rendőrségi fogdában nem volt idegen nyelvű napirend, illetve házirend. E fogva tartó intézetekben azonban a fogvatartottak többnyire – az írásbeli tájékoztató tolmács általi lefordítása útján - szóban megkapták a szükséges tájékoztatást.

A bv. intézetben elhelyezett fogvatartottak közérzetére mindenképpen pozitív hatást gyakorol, ha az intézet biztosítani tudja azt, hogy a vele együtt elhelyezettek között olyan fogvatartott is legyen, aki egyaránt beszél az általa használt és a magyar nyelvet is. A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy az ország valamennyi fogva tartó intézetében törekednek a vonatkozó jogszabályi rendelkezések betartására, és ezt az esetek döntő többségében sikeresen is látják el.

A jövőben mindenképpen megoldandó problémaként merült fel, hogy az eljáró hatóságok sok esetben elmulasztották határozataikat – a fogvatartottnak történő kézbesítés előtt – írásban lefordíttatni, vagy azokat tolmács közreműködésével kézbesíttetni.

Az állampolgárság szerint illetékes diplomáciai, illetőleg konzuli képviselettel történő kapcsolattartásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések érvényesülése

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak részére az illetékes diplomáciai és konzuli képviselettel történő kapcsolattartás nélkülözhetetlen segítséget

nyújt nemzeti identitásuk megőrzéséhez. A vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy a hazai büntetés-végrehajtási intézetek külföldi fogvatartottak befogadásáról szinte kivétel és késedelem nélkül értesítik a konzuli és diplomáciai képviselőket. Egyébiránt megállapítható, hogy a fogvatartottak az esetek többségében kérik az illetékes külképviseletek értesítését, és csak a befogadások kis részében fordul elő, hogy a fogvatartott kérésére nem értesítik külképviseletét.

Általában törvényesnek mondható a fogva tartó intézeteknek a külföldi fogvatartott halála vagy más államnak történő átadása, valamint szabadulása esetén, az illetékes külképviseletek irányába megtett intézkedése. Néhány büntetés-végrehajtási intézet azonban esetenként elmulasztotta a jogszabályban előírt ezzel kapcsolatos kötelezettségeit.

A szabadságvesztés végrehajtásának átengedésével, a fogva lévő elítélt átszállítás iránti kérelmének előterjesztésével kapcsolatos eljárásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések érvényesülése

A vizsgált időszakban a szabadságvesztés végrehajtás átengedésének nemzetközi egyezményben biztosított lehetőségéről a büntetés-végrehajtási intézetek - kevés kivételtől eltekintve - az elítélteket az általuk ismert nyelven tájékoztatták.

Megállapítást nyert az is, hogy a fogva lévő elítéltek átszállítási kérelmének előterjesztése esetén követett eljárás a gyakorlatban minden tekintetben megfelel a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, bár a kérelem előterjesztésétől az átadásig több esetben igen hosszú idő, akár két-három év is eltelik.

A külföldi fogvatartottak élelmezésével, egészségügyi ellátásával, illetőleg munkáltatásával kapcsolatos jogszabályi rendelkezések érvényesülése, a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak vallási és lelkiismereti meggyőződése szabad nyilvánításának biztosítása

A külföldi fogvatartottak élelmezésével kapcsolatos jogszabályi rendelkezések végrehajtása során a fogva tartó intézetek általában figyelembe veszik a fogvatartottak vallási igényeit. A fogva tartó intézetek közül erre legkevésbé a rendőrségi fogdáknak van lehetőség. A vizsgálat tapasztalatai alapján határozottan leszögezhető, hogy az országban valamennyi fogva tartó intézetben biztosított a fogvatartottak számára az a törvényben biztosított joguk, hogy lelkiismereti és vallási meggyőződésüket szabadon és megfelelő keretek között gyakorolhassák. A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak egészségügyi ellátása alapvetően megfelel a vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezéseknek. A vizsgált időszakban azonban elvétve előfordultak olyan esetek is, amikor a külföldi fogvatartottak orvosi vizsgálata során a tolmács hiánya megértési nehézségeket okozott.

A vizsgálat tapasztalatai szerint a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak munkáltatását az ország legtöbb bv. intézetében – részben a felmerülő nyelvi nehézségek miatt – nem tudják megoldani.

A külföldi fogvatartottak fegyelmezésével és jutalmazásával, az őket érintő kártérítési eljárással, illetőleg a birtokukban lévő külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos, valamint a kérelmeik, panaszai intézésével összefüggő jogszabályi rendelkezések végrehajtása

A rendelkezésre álló adatok szerint a külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos eljárással összefüggésben a fogvatartottak ritkán élnek panasszal. A bv. intézetek 2002. év folyamán csak néhány apróbb, adminisztratív jellegű rendelkezés megszegésével sértették meg a 4/1997. (II. 12.) IM rendelet előírásait. Az ügyési vizsgálat egyébiránt a fogvatartottak panaszainak, illetőleg kérelmeinek intézése során jogszabálysértést nem tárt fel.

Előfordult azonban, hogy a bv. intézetben magyarul nem beszélő külföldi fogvatartott ellen folytatott fegyelmi eljáráskor tolmács nem volt, és ezáltal a fogva tartó intézet megszegte a 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 6. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezéseket. A kártérítési eljárások vizsgálata is feltárta a tolmács indokolatlan mellőzését, igaz csak elvétve.

A fogva tartó intézetek nem magyar állampolgárságú fogvatartottak befogadása és szabadulása alkalmával követett eljárásának jogszerűsége

A fogva tartó intézetek a vizsgált időszakban a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak befogadása és szabadulása alkalmával általában törvényesen jártak el. Előfordult azonban az is, hogy a befogadott elítélt útlevelét a bv. intézet késedelmesen, csak a vizsgálatot végző főügyészség külön rendelkezésére küldte meg az idegenrendészeti hatóság részére.

A vizsgálat kapcsán jogértelmezési problémaként jelentkezett az a kérdés, hogy a bv. intézetbe befogadott elítélt határátlépésre jogosító személyi igazolványát az intézetnek az útlevéllel egyenértékűnek kell-e tekintenie, és meg kell-e küldenie az idegenrendészeti hatóság részére vagy sem. A helyes és egységes gyakorlat kialakítása érdekében a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 222. § (3) bekezdésében szereplő „útlevelét” szó, „úti okmányt” kifejezés módosítása elkerülhetetlenné vált.

Az idegenrendészeti fogdák és közösségi szállások működésének törvényessége

A vizsgált időszakban idegenrendészeti fogda hét megyében és a fővárosban, míg közösségi szállás az idegenrendészeti fogda mellett, három megyében működött. Az

idegenrendészeti fogdák és a közösségi szállások kialakítása, működése alapvetően megfeleltek a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, azonban kisebb műszaki, illetőleg építészeti hiányosságokat a fogva tartással kapcsolatban is találtak.

Összegzés

Összegezve az ügyészi vizsgálat eredményeit, megállapítható, hogy a fogvatartást végrehajtó szervek a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó sajátos jogszabályi rendelkezéseket alapvetően végrehajtják, gyakorlatuk döntően összhangban van az Európa Tanács ajánlásaival és az Európai Unió ezzel kapcsolatos elvárásaival. A vizsgálat csupán eseti jelleggel előforduló hiányosságokat tárta fel.

Dr. Szűcs András

A Kiskun Kerület büntetőrendszere a 18-19. századi Magyarországon

A börtön történelmi helye a büntetési nemek között

A börtön, jogi szabályozáson kívül alakult ki akkor, amikor a társadalom tagjai felismerték és kidolgozták azokat az eljárásokat, amelyek alkalmazásával büntethették a bűnöst. Az elzárás, a szabadsághoz való természetes jog elvesztése, mint büntetési módozat, módszerében a szerint változott, hogy milyen célokat tűzött maga elé a mindenkori igazságszolgáltatás. Ennek áttekintése során értelmezhetővé válik a különbség a régi börtön és a jelenkori szabadságvesztés között.¹

A középkorban, és a kora újkorban az ítélet-végrehajtás, csak úgy, mint a bíró általi elzárás lényeges, közös eleme a legteljesebb nyilvánosság volt. Az embertelen kivégzési módok tömegeket vonzó látványosság, népünnepély szintjén mozgott, hasonlóan a népmesék világából is gyakran visszaköszönő megszegyenítő és fenyítő eljárásokhoz.² A büntetés célja, nem csupán a szigorú megtorlás volt, hanem legalább olyan fontos célkitűzésként lebegett a hatalom szeme előtt az elrettentés visszatartó ereje is. Az ún. minősített halálnemek alkalmazása nem a mai értelemben vett törvénykezést képviselte csupán, hanem egy társadalmat megtisztító, vallási színezettel átszőtt rituálét is. Látványos és könyörtelen fellépés volt a gonosz, a rossz, a törvénytelen ellen. Mindezek figyelembe vételével a börtön nem illeszkedett, mi több, ellentétes pólusát képviselte a nyilvánosságnak. A

kor szelleméhez képest olyannyira humánusnak és kevésbé célravezetőnek tartották, hogy hozzáadott mellékbüntetésként a nép szeme előtt botozták, kínozták a már amúgy is elgyötört rabokat.³

Az ókorban is fellelhetők a börtönök (Rómában Carcer Mammertinus, Tullianum), de azokat nem a kiszabott büntetések konkrét végrehajtására, hanem rendészeti célokra, vizsgálati fogságra használták. A középkor évszázadaiban is idegen volt a korunkban alkalmazott szabadságvesztés. A vizsgálati foglyokat pincék dohos falai között, városfalak tomyaiban, várak kazamataiban őrizték nyomorúságos körülmények között, hogy azután a tortúra segítségével meggyorsítsák a nyomozás folyamatát. A kora újkori börtön szerepe is ezek között a keretek között maradt, valamint itt tartották fogva a letartóztatottat az ítélethirdetésig. A gyanúsítottak mindentől és mindenkitől elkülönítve, de összezárva hasonló sorsú társaikkal várták, hogy a büntetésüket kiszabják és azt végrehajtsák. Egyes esetekben nyoma van az évekig tartó vagy életfogytiglani börtönbüntetést kiszabó ítéletnek, azonban a gyakorlatban ezeket alig alkalmazták.⁴ Összefoglalva tehát, az elzárás funkciója elsődlegesen az, hogy biztosítsa a per lefolyását, megakadályozza a vádlott szökését, megtörje akaratát, és minél hamarabb valómásra kényszerítse.

A mai börtönök kezdetei Nyugat-Európában a 16-17., Magyarországon a 18. század második felére nyúlnak vissza. Kialakulásukat

az a felismerés segítette, hogy az emberi mivoltát még megőrző (fizikai erejét, szellemi képességét), azaz a végletekig nem kinzott ember munkaereje felhasználható, bár a testi fenyítés még a polgári korszakban is élő gyakorlat maradt. A 18-19. század fordulója átmenet a fogház felé, amelynek első lépését a bűntetőfogda jelenti. A modern értelemben vett börtön fontos pillanatot jelez a bűntető törvénykezés történetében, az 'emberiesség' kezdetét jelenti.⁵ Az új ideológia úgy határozta meg a bűntetőhatalmat, mint a társadalom lényeges és általános feladatát, amelyet mindenki fölött különbségtétel nélkül gyakorol, de amelyben minden tagja egyaránt képviselve van. A szabadságvesztés lesz minden büntetés alapja, a hatalomgyakorlás jellegzetes eljárása. Ily módon a börtön a társadalom fejlődésének azon a fokán jöhetett létre és válhatott hathatós eszközzé a legkülönbözőbb büntetési módok között, amikor a szabadsághoz elvben mindenkinek egyformán joga lehetett. Az intézmények elterjedésével a feladatok szétválasztására törekedtek (San Michele 1720; a flandriai gandi intézmény 1775). A felvilágosodás beköszönésével megnövekedett az igény a humánusabb és rendezettebb bűntetőkultúra megteremtésére. A kor nagy gondolkodói sorra pellengérré állították a szegénytelen viszonyokat. „*Minden nemzet kulturális színvonalára jellemző az a mód és magatartás, ahogyan a bűnözőivel bánik*”.⁶ Ebben, az új értelemben tekintett börtönt az különbözteti meg történeti őseitől, a tömlöctől, hogy nemcsak büntet, hanem javítani törekszik, s ennek legfontosabb eszköze a munkáltatás. A munka szükségszerű, javító velejárója a büntetésnek, hogy a segítségével elért jellemformálás után a büntetés alanya visszatérhessen abba a társadalmi közegbe, ahonnan eltávolítása folytán kiszakadt.

A börtönügy fejlesztése során számos elmélet és módszer megvalósításával kísérle-

teztek, amelyeket a szerint rendszereztek, hogy a börtönrendszer milyen központi eszme által meghatározott elvekre alapult. A 19. századi magyar börtönreform elképzelések, pl. az Észak-Amerikában kialakult magány- és hallgató rendszer mintáját választották követendő példának.

A börtönök kialakulása Magyarországon

A lassúbb társadalmi fejlődésű országok bűntetőjogi berendezkedésére az elmaradottság nyomja rá bélyegét. A középkori Magyarországon városok, megyék, pallosjoggal bíró földesúri és egyházi uradalmak rendelkeztek olyan, elzárásra rendeltetett helyekkel, ahol fogva tartották az elítélteket. A gyakorta használatos szláv eredetű tömlöc kifejezés sötétségre, vakságra utal, azaz sötét vermet, pincét, földalatti helyiséget jelent.

A megyék, a nemesség ellenállása, viszályozó erőként hatott a rendezett, állami fenyítőházak létrejöttére. A tömlöcök felügyelete az előljáróságok hatásköre volt, így annak elvesztése a nemesi előjogokat veszélyeztette. A 18. század egyedi kezdeményezése az Eszterházy Ferenc által ingyen felajánlott telken és épületekben, 1772-ben megnyílt szempci (az első országos) fenyítőház volt.⁷ Fenntartásáról Mária Terézia gondoskodott. Létrejött a változások előszelét hozta magával, mert a javító célzatú munkáltatás is beilleszkedett büntetőrendszerébe. Az európai dologházakhoz hasonlóan Magyarországon is – bár bizonyos tekintetben átalakult formában – megjelent a dolgoztatás és nevelés elmélete. A különbség abban a tekintetben válik egyértelművé, hogy amíg a polgári társadalmakban a dologházak átalakultak börtönökké, addig itt a feudális tömlöcöztetés egészült ki a munkáltatással.

Az 1853-ban Magyarországon is életbe lépett osztrák büntetőtörvénykönyv, a szabadságvesztést alkalmazott büntetési nemmé emelte (paradox: idegen hatalom honosította meg). Egyre fontosabbá vált a tömlöcök megszüntetése, a börtönügy fejlesztése. Országos fegyintézeteket létesítettek Illaván, Lipótváron, Vácon, Munkácson, Márianosztrán, Nagyenyeden. A megyehatóságoknál is szerveztek új börtönöket, de ezek szabályozása nem történt meg.⁸

Reformtörekvések a börtönügyben Magyarországon a 19. században

A büntetőrendszer polgári jellegű átalakítása a reformkorban vált központi kérdéssé. Az első büntetési elméletek az 1830-40-es években jelentkeztek, amelyek egyenes folytatása volt az 1843-as törvényjavaslatok kidolgozása.

A nyugati eszmék megismertetésével, a társadalmi lemaradásra és fejlődés fontosságára hívta fel a figyelmet Böllöni Farkas Sándor *„Utazás észak-Amerikában”* című munkájában.⁹ Szlemenics Pál a büntetés célját a *„zabolán tartás”*, az elrettentés és a jogrend fenntartásában fogalmazta meg. Elutasította a megtorlás gondolatát.¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben pályázatot írt ki, hogy *„határozassék meg a büntetés értelme és célja, adassék elő annak biztos elvei..., találhat-e köztük helyet a halálbüntetés?”*¹¹ Szemere Bertalan az elzárást megfelelő módozatként értelmezte, míg a halálbüntetést határozottan elítélte. Szerinte az elkövetett bűn megfelelő büntetése, másrészt a jogrend fenntartásának megteremtése szükséges. Az elkövető számára a megjavulást a magánelzárással akarta megvalósítani.¹² Sárváry Jakab a büntetés jogalapját a társadalom önvédelemrendszereiből származtatta. Közvetlen célként te-

kintette, hogy a jogtalan tettet büntetés követ, míg hosszútávon a bűncselekmények megelőzését szorgalmazta. Elméletének vezérfohását, az elkövetett vétség súlyának megfelelő ítélet kiszabása, az igazságosság fontossága és a megjavulás esélye jelentette. A halálbüntetést csak kivételes esetekben fogadta el, és Szemeréhez hasonlóan a magánelzárás állt javaslatában.¹³ Balla Károly szerint a büntetőjog lényege az óvás és az orvoslás. A halálbüntetés végrehajthatóságát szűk keretek közé szorította, a büntetés-végrehajtás feladata az elrettentés és a javítás.¹⁴

A korszak gondolkodói helyesen vették észre az összefüggést a feudális gondolkodás és a bűnözés – büntetés között, megpróbálva igazolni azt, hogy változás a helyi viszonyok megreformálása útján következhet be. Eötvös József és Lukács Móric *„Fogházjavítás”* című kötete a következő évtizedek büntetőpolitikájának lényegét határozta meg. *„Tömlöczeink óriási hibáit tagadni még azoknak sem lehetett, kik egyébiránt... minden fennállót helyesnek tartanak.”*¹⁵ *„Oly törvényhozó vagy bíró, tehát ki túlbuzgóságból a közhaszon biztosítására aránytalanul szigorú törvényeket alkotna, vagy ítéleteket hozna, sebészhez hasonlítana, ki beteget lábát metszené le, hogy őt tyúkszemétől megszabadítsa... közboldogságot, s jólétet két tekintetben sértené meg, a polgárok erkölcsi érzésében, és magában a gonosztevő személyében.”*¹⁶ *„A jelenlegi börtönállapotok elmaradtak, egészségtelenek, az odazártak ki vannak téve a lelki megromlásnak, mert a legkülönbébb gonosztevőkkel vegyülnek.”*¹⁷ *„A tömlöcök javítása nem abban áll, hogy rabok kényelmesebben éljenek, hanem hogy gondatlanság miatt senki többet ne szenvedjen, mint ítéltetett, s mindenütt egyformán szenvedje.”*¹⁸

A kiegyezés után, a reformkorhoz hasonlóan újra pályázat irányította 1843-ban a fi-

gyelmet a börtönreformra, amelynek következtében ismét virágzásnak indult az arra irányuló szakirodalom.¹⁹ A magyar és nemzetközi viszonyok vizsgálata kiterjedt a börtönök épület adottságaira, személyi feltételeire, szervezetére, élelmezési, oktatási, munkáltatási, lelki gondozási gyakorlatára. Ennek alapján született az 1869-es fegyházi rendtartás, amely a modern börtönügy jegyeit mutatta.²⁰ Az első magyar komplex törvénykezési szabályozás a Csemegi-kódex 1878-ban született, amely korlátozta a halálbüntetést, megkülönböztette a vétséget és bűncselekményt. A szabadságvesztés öt különböző kategóriáját határozta meg: fegyház, államfogház, börtön, fogház, elzárás.²¹

A Jászkun Kerület sajátosságai, a Kiskun Kerület törvénykezése a 18. század közepén

A Jászkun Kerület a 13. századra visszanyúló kiváltságos helyzetét 1745-ben a redempció (önmegváltás) rendezte végérvényesen. Az önrendelkezési jog az 1848-as szabadságharc előtt teljes egészében elkülönült a vármegyétől, s részlegesen 1853-ig létezett. A Jászkun Kerület tényleges megszűntetésére 1876-ban került sor.²² A megváltás a jászok és kunok közösségét különleges jogállásba jutatta, a területen őket felmentette a földesúri függés alól.²³ A kiváltságok visszaszerzése nélkül nem kerülhetett volna sor a kor követelményeit követő rendezett igazgatás kialakítására. Több szempontból is óriási horderejű következménye egyrészt, hogy a Jászkun Kerület önálló törvényhatósággá vált, kiváltságos helyzetet nyert, másrészt a megváltás módja a kerület teljes társadalmi rendjét meghatározta a jövőre nézve. A megváltás anyagi terheiből a lakosok lehetőségeik szerint, nem voltak képesek azonos részt vállalni. Akik a tényleges összeg megfizetésével, a

megfelelő nagyságú földhöz jutottak, redemptusok lettek, és teljes joggal bírtak. Ezek után a Jászkun Kerületben a legmeghatározóbb, a földhöz fűződő jogok védelme volt. A Jászkun társadalom azon rétege, amely ugyan részt vett a redempcióban, de nem tudta vállalni a megszabott alsó határ összegét, az irredemptusok csoportját alkotta. Befizetésük arányában a jogokból is kevésbé részesültek. A harmadik és negyedik réteget a zsellérek és a határozatlan időre, de korlátozott tartózkodási engedéllyel, a kerület területén élő személyek (commoransok) jelentették. Jogokkal nem rendelkeztek, a gazdasági életben rendkívül szűkre szabott lehetőségek között mozoghattak, de személyükben szabad emberek voltak. A Jászkun népesség társadalma kifelé zárt, belül rendkívül sokszínű, autonómiájukkal, belső rendelkezésekkel irányíthatták saját sorukat.²⁴

A Hármass Kerület országos főhatósága és legfőbb bírója a nádor volt. A Jászkunság élén főkapitány, az egyes kerületekén (Jász, Kiskun, Nagykun) kinevezett, vagy választott kapitányok álltak. *”Törvényes dolgaiknak végső megítélése és elhatározása, a mint Nádor ispán, annak törvényszéke alá vannak rendelve a három rendbéli törvényes székek (kerületek, ahol a honnyi Statutumokhoz kell alkalmazkodni.)”*²⁵

A kerületek egyenkénti közgyűlései és a felügyeletet ellátó közös közgyűlés jogszolgáltatási hatóságként is működött. A kerületi statutumok (alapszabály, rendelkezés) az 1730-as években rendezték először a törvénykezés módját. Az 1731-ben, 1736-ban, 1737-ben, de az 1745-ben, 1751-ben és az 1799. évben kiadott statutum a közigazgatáson kívül, a polgári peres és büntető hatalmat első fokon a helybeli törvénykezésre ruházta. Fellebbezés után a különböző községek tanácsaiból kikerült esküdtek ítélkeztek a kerületi kapitány el-

nöklete alatt.²⁶ Részben első, részben másodfokú bírósággként működtek a kerületek törvényszékei, valamint a Jászkunság törvényszéke. Fellebbezés közvetlenül a hétszemélyes táblához történhetett.²⁷

A kerület mezővárosaiban és községeiben a helyi tanács (senatus, magistratus) élén a főbíróval, választott helyhatósági tisztviselőkkel (senatores), időnként meghívott esküdt szakértőkkel (assessores) folyt a helyi bíráskodás.²⁸ A magistrualis törvénykezés során a peres ügyeket nagy körültekintéssel, a nyilvánosság ellenőrzése mellett ítélték meg. A panaszok általában bejelentés, helyszíni szemle vagy tettenérés útján kerültek a bíróság elé. Előzetes nyomozást végeztek, majd beidézték vagy letartóztatták, adott esetben áristomba zárták az alperest. Gyakran kiegészítő nyomozást végeztek, tanúkat hallgattak ki, szembesítettek, majd meghozták az ítéletet.²⁹ (Félegyházán 1748-ban a főbíró Szabó András, a kisbíró Fazekas Ferenc, a hadnagy Terjék János, a tizedesek pedig Kiss Márton, Kanyó András, Tóth Jakab voltak.³⁰ Ez utóbbiak megbízott, néha felesketett személyek voltak. A napi közigazgatás lebonyolítására alkalmazták a helység lakosai közül a hadnagyot, aki, mint magasabb fokú pandúr, bel- és külterületen is működött. Feladata többek között, hogy rablók, tolvajok után nyomozzon.)³¹

A bíróság elé tartozott egyebek közt a hitvestársi hűség megszegése, a paráznság, a szóbeli sértés, a becsmérlo szavak használata, a lopás, az ünnepnapon végzett munka, a verekedés. A befejezett ügyek - tehát ahol ítélet is született - kisebb vétségekről tanúskodnak. A következő néhány példa a Kiskun Kerületből, az 1746 és 1749 közötti időszakból való: Koczka Istvánt káromkodásért 50 pálcára ítélték.³² „Dobos János Isten ellen káromkodott, vétségéért az Atya Szent Egyház Épületére 12

ól köre büntettetett.”³³ Vidéki Jakabot hasonlóan elítélték káromkodásért, de „ő maga jószántából egy barmot fog adni, akár tehén, akár ökör legyen az.”³⁴ „Tóth Matyó Kecskeméti Betyár Helységünk kocsmájában borozván Csányi Pál Hadnagyunk és Nagy Péter kisbíránk file hallatára mélységesen káromkodott, kire nézve az Anya Szent Egyház épületére 4 arannyal büntettetett. Hatvani Antal 2 forintra büntettetett, az okbul, hogy az fent nevezett Tóth Matyó Betyárt az Isten Szent nevének káromkodására felfingerelte.”³⁵ „Kovács János, Nagy Mátyás uram jelenlétében a vendégfogadóban részegen káromkodván egy éjszaka árestomra vettetett, és azután 25 pálcával büntetett.”³⁶ Bevett gyakorlat volt, hogy nemcsak káromkodásért, hanem a középkori hagyományokat idézve, az egyházi ünnepen végzett munkáért is büntetés járt. Sokszor az egyház javára ítélték meg akár a pénz, akár a természetbeni juttatást. „Mivel Szűcs János ünnepnapon szénásszekérrel me-részkedett hozni be /szállítani/, a Tekintetes Tanács által megbüntetődött, a templom javára egy borjút adjon.”³⁷ A csendháborítás, lopás, verekedés is hasonló mértékű büntetést vont maga után. Áristomba zárás viszonylag ritkán fordult elő. „Mivel hogy a Szt. István király napjára következő éjszaka ... találkoznak oly lármázó lakosok, akik a nemes Deputációval itt nem gondolnak, a vendégfogadóra nagy lármázással, káromkodással reárontanak, és annak ajtaját betörik, a Deputáció tilalmazását nem vévén, a lármázástul meg nem szüntek Az érdemlett büntetéseket elvették.”³⁸ „Kalló Mátyás ... botránkoztató verekedés miatt ... a templom javára 15 forintot tartozik fizetni. A verekedő felek megbékeltek, a békességnak erősítésére 50 forintot fizettek a Tanácsnak.”³⁹ „Bakó János Fülöp Györgyöt hatalmasan megverte, 5 forintra és 50 pálcára ítélik a deresen.”⁴⁰ „Három férfi

bizonyos tolvajságban tapasztaltatott, gonoszságok elkövetésére ne engedessék, a nemes Deputáció által mind a hárman 15 nap alatt takarodjanak ki a helységből. ⁴¹ „Tóbiás János, Kovács János nevű, útonjáró embereknek, amint maga megvallotta, jószágát, két ezüst főrevalót, öt, kendőbe kötött forintot elvett, 30 pálcza, a templom számára 4 forint fizetésével büntetett. Ha ennél kisebb lopáson tapasztaltatik, helységünkől kirekesztessék. ⁴² „Farkas Istvánné ellopott egy vánkost, 12 korbács a büntetése. ⁴³ „Jósa Istvánné és Virág Örzse ... fent említett személyek botránczóató életben tapasztaltatván, mind a ketten Helységünkől kicsapattatnak. Jósa Istvánné Kecskemét városából is egynehányszor kicsapattatott. ⁴⁴ „Véres Kata 40 korbácsütéssel büntetendő bizonyos kurvák befogadásáért. ⁴⁵

A Jászkun Kerület igazságszolgáltatásában a helyi büntető bíraskodás után a kerületi törvényszékek és a Hármaskerületi Törvényszék ítélkezése következett. ⁴⁶ A pallosjogot tehát a Generális Törvényszék mellett az egyes kerületek is gyakorolhatták. Ennek megfelelően a Hármaskerület börtöne Jászberényben, a Nagykun Kerületé Karcagon, a Kiskun Kerületé először Halason, majd Félegyházán volt. A súlyosabb váddal terheltek feletti ítélethozatalra esetről – esetre, ezeken a helyeken került sor. De a három város ennek ellenére hagyományos értelemben nem töltötte be a székhely szerepét, inkább a kerületi kapitányok lakhelye volt. Ebből következtek egyes irányítási funkciók. A kerületek, így a Kiskun Kerület a közgyűléseit, melynek keretében a törvényszék összeült, az előző gyűlés által meghatározott városban vagy községben tartotta. (Ekkor csak három település, Karcag, Halas, Jászberény rendelkezett mezővárosi ranggal.) ⁴⁷ A kerületi kapitányok és tisztviselők felkeresték a soros községet és megtartot-

ták a közgyűlést. A kapitány vezetése mellett a tagok az érintett kerület előjárói, helységeinek főbírói, jegyzői, valamint a Jászkun Kerület vezető testületének küldöttei voltak. ⁴⁸ Székhelyek nem alakulhattak ki, mert az ügyek intézésében minden község egyenlő volt.

A Kiskun Kerület tömlőce 1735-ben, „hat helység költekezésével”, Halas, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Fülöpszállás, Lacháza, Dorozsma költségén épült. Az építkezéshez a követ a majsai pusztáról, a téglát Szegedről és Bajáról szállították. ⁴⁹ A munkálatok 806 forintba kerültek. ⁵⁰ A régi tömlőc Halason, az akkori városházával szemben állt. A tömlőctartó conventioja (járandósága) 1740-ben a következő volt: 25 korona készpénz, 10 öregmérő búza, 6 mérő abrak, 25 font só, 50 kévé nád. ⁵¹

A törvénykezési üléseken meghallgatott és elbírált ügyeket egységesen a Kiskun Kerületi Kapitány protocollumába vezették. A kezdetleges periratok igen szigorú ítélkezési gyakorlatról tanúskodnak. „Sánta Mihály elkövetett némi nemű lopásért már két ízben itten a T. N. Magistratus által megbüntettetett. Mindazon által, nem hogy magát megjobbította volna, sőt hat jármos ökröket, úgy lovakat is ellopni ... bátorkodott. Sánta Mihály több tolvajságnak és társainak kinyilatkoztatására, elsősorban Hóhér által keményen megkínóztassék, annak utána ... maga érdemlett büntetésének elvétele és mások irtóztató példájára felakasztassék. ⁵² A kínzás és halálbüntetés nemcsak a tolvajra várt, hanem esetleg arra is, aki a lopott jószágot megvette, mert „... ki volt hirdetve, hogy senki pásztoroktól, annyira is inkább csavargóktól marhákat venni ne bátorkodjanak, hanem azokat is olyaténokat Helységekben nyilván emberséges emberek előtt árulják és árát fizessék meg ... ⁵³ „Kovács György elkövetett lopásit szépitgette, ...

azon által T. Törvényszék előtt kivallotta önön maga, hogy azon harmadfű tinókat eltulajdonította ... ezért felakasztassék és Hohér által keményen megkínóztassék.”⁵⁴ Kérdéssel, hogy az előzetes tagadás után, valóban saját elhatározásából vallotta-e be tettét.

A lopáson kívül a legkülönbébb esetek kerültek a törvényszék elé. Hídvégi Katát, egy 44 éves félegyházi asszonyt előzőleg vaj lopásért már kitiltottak a városból. A görög boltjába ment, hogy sarlót vegyen. A tulajdonos nem volt otthon, a helyzetet kihasználva, az inast, egy tizenéves fiút paráznaságra kényszerített, így ellopott 9 garast. A vádlott tagadta a büntett elkövetését, és félreértésre hivatkozott. A bizonyítás csak némileg sikerült, de elítélték 50 korbácsütésre, és az egész Kiskun Kerületből kitiltották.⁵⁵ Kampet István 23 éves, komáromi születésű, fülöpszállási juhász esete is elég talányos: „Azért vagyok fogva, hogy tavaly nyáron Fülöpszálláson fejős juhász lévén bojtárommal, Miska nevű gyermekkel midőn a juhokat kihajtottam, csakhamar magam is utána mentem, legottan tapasztaltam, hogy azon gyermek bizonyos sáros pocolyában behajtotta a juhokat, mely cselekedetért verni akarván azon gyermeket, előlem elfutamodott, és ugyanazon szaladásban a gyermek bizonyos köre leesett, azon leesésével az orrát betörte és meghasította, mely gyermek orra felhasítását énrám fogták, hogy késsel hasítottam föl, hol az nem igaz, mert én egyszernél többször nem is ütöttem meg, és én ártatlanul raboskodom. A borbélynak a gyógyításért 3 forintot fizettem.”⁵⁶ A juhászt tíz hét „carcer”-re ítélték.

Az istenkáromlásért is halálbüntetéssel kellett számolni. Mária Terézia 1761-ben kiadott rendelete minősíti fokonként, de a halálos ítéletet meghagyja, amelyet később is megerősítenek.⁵⁷ Almásy János Jászkun kerületi alkapitány leirata így szól: „... Azonban,

mivel a káromkodók mind Istenünk, mind világi törvényekkel ellenkeznek, azért bírák és esküdt uraink, a káromkodókat azonnal tömlöcbe küldjék, addig is minden felebarátaink általam intetnek, hogy a káromkodástul magukat ójják, ... annyival is, hogy olyatán büntetés rajtuk ne történjen, melyet nemrégiben Halason bizonyos káromkodó személy kényszerített, kinek is nyelve először meddig lehetett szájjából Hóhér Által kivonattatott és töviből elmetszetvén azonnal feje vétegett, annak utánna mások példájára megirt mód szerint, elmetszett nyelve gyalázatos akasztófára felszegeztetett.”⁵⁸

A redempció utáni években még gyakran találkozhatunk boszorkányperekkel. A Halason 1751 és 1759 között lefolytatott ilyen jellegű pereket Nagy Szeder István tette közzé.⁵⁹ A többnyire református Halason az eklézsiakövetés is szokásban volt. A református vallásnál speciális büntetést iktattak súlyos bűn esetén a templomi szertartásba. Az elkövetőnek nyilvános bűnbánatot kellett tartania. Ennek legmegalázóbb formája a szégyenkő állítás.⁶⁰

A tömlőc (börtönbüntetés) kevésbé játszott szerepet az ítélet hozataloknál. Leginkább arra találhatunk példát, amikor csak rövid, akár néhány napos, vagy hetes bezárásról volt szó. Még legfontosabb funkciója a kivégzésre várók őrzése sem volt mindig eredményes. „A Halálos Rabok revíziójuknak hosszabb terminusok miatt tömlöc zászással elszabadultak, mely miatt a szomszéd vármegyék által kisebbittünk.”⁶¹

A Kiskun Kerület büntetőgyakorlata 1753 és 1853 között

A közbiztonság fenntartása

A 18. század második felében folyamatosan emelkedett, utolsó harmadára megkétsze-

reződött a bűncselekmények száma Magyarországon. A tömlöcbüntetés az egyéb büntetési módokhoz képest nagyobb jelentőséget nyert.⁶² A pallosjoggal rendelkező bíróságok az uralkodói utasítás szerint nem térhettek el a törvényes előírásoktól. A bűnesetek jellege is változott. Az istenkáromlás és trágár beszéd ugyan még mindig komoly vétség, a visszaesőket halálal büntették. Megnövekedett a tulajdon elleni bűncselekmények száma, ez főleg a század utolsó harmadára jellemző. A közbiztonság romlása különböző védőintézkedésekre készítette a helységeket.⁶³

A Jászkun Kerület elsősorban a rendészet elvi irányítását végezte. Középső szinten a kerületi közgyűlés intézkedései, legalul pedig a helységenkénti rendészeti igazgatás állt. A bécsi udvar és központi kormányzervek utasításai a nádor és nádori főkapitány közreműködésével jutottak el az összerületi gyűléshez.⁶⁴

A kerületek közbiztonságának felügyelete a komisszárius kezében volt. Az ő irányítása alá tartoztak a különböző, gyakorlati feladatokat ellátó kerületi üldöző hadnagyok, mezei hadnagyok, mezei biztosok. Többnyire katonaviselt emberek voltak. Munkájuk abból állt, hogy járják a kerülethez tartozó vidéket, hogy kiszűrjék a gyanús elemeket. Összhangban a szomszéd vármegyékkel, ott is üldözhatték, elfoghatták a gonosztevőt (vármegyézés).⁶⁵ A hadnagyok eskütételének szövege 1753-ból így szól: „.... *Esküszöm az Atya, Fiú, Sz. Lélek; Tekintetes Szent Háromság egy örök Istenre, hogy az én Hadnagyi Tisztemben minden reám bízandó dolgokban az egy igazságot cselekszem, N. Districtusunknak érdemes előttem járó tisztjeit, minden becsületét illetem, és azoknak szavokat fogadom, azok által reám bízott dolgokban hiven és igazán eljárók, senkinek botránkoztatására legkisebben is, a reám bízott dolgokban kívül nem járok. A vármegyézésben az igaz rendet megtartom, erő-*

szakosan sem a szomszéd vármegye béli, sem a nemes Districtus béli földeken senkitül vala mit rendeletben nyereségnek okáért az igazság ellen el nem 'húzó', passzus nélkül csavargókat, tanyákon tekergő és lappangó tolvajokat, káromkodókat, paráznákat, káros helyen pipázókat és bitang marhákat személy választás nélkül megfogom, megvizsgálom, és az hová illik béviszem, vagy bémentem, úgy nem különben Helységünk béli becsületes bíráinknak, egyet értek rossz s gyanús hirben s névben forgók után leselkedem, a Helységben találandó bor és pálinka kurtakocsmákat se rényen vizsgálom, s hol találok, mind árulóját keményen megbüntettem, és Helységem határaitra teljes tehetségem szerint vigyázok. Helységemnek becsületes bíráit, s Tanácsait megbecsülöm, és azoknak jóra célzó parantsolattokat mindenenkben megfogadom, egy szóval minden tekintet, félelmet, ajándékot, Atyafiságot, barátságot fere tévén, az egy igazságot követem. Isten engem úgy segéljen.“⁶⁶

A rendfenntartás biztosítása során az egyes helységekre komoly feladat hárult, de szorosan együtt működtek a kerületi irányítással. A közbiztonság helyzete azért a Kiskun-ságban volt a legrosszabb, mert hatalmas pusztáival nehezen lehetett ellenőrizni és a rablók déli irányba sikerrel menekülhettek.⁶⁷ Fokozott felügyeletet kellett megvalósítani, mind a helységeken belül, mind a külterületen. Este 8 óra után lámpa nélkül nem volt szabad járni az utcákon, a gyanús házaknál mulatózókat fogdába zárták, csak reggel tisztázhatták magukat, ha tudták.⁶⁸ Országos előírás volt, hogy a környéken járók passzussal (útlevél, amely személyazonosságot is igazol) rendelkezzenek. A hadnagyok és embereik 1794-ben utasításba kapták, hogy a passzus nélkül vagy hamis útlevéllel utazókat fogják el, „ha szinte a gyanúság nem nagy is”, állít-

sák a kiskun kapitány elé. Neki kell döntenie, hogy bizonyítottan bűnt követett-e el valaki, akkor tömlöcben a helye, vagy kisebb büntetéssel, esetleg a nélkül lakhelyére visszatoloncolják. Ha a bevándorló bizonyítottan „tolvajló” magatartást tanúsít, annak ellenére, hogy lakást szerzett és érvényes passzusa is van, vissza kell, hogy menjen eredeti lakhelyére.⁶⁹ Félegyházán a városba vezető négy országút mellé strázsaházakat emeltek, ahol éjjel-nappal 2-2 ór teljesített szolgálatot, ellenőrizve az utazókat.⁷⁰

Jutalmazással ösztönözték a besúgást. „... kik házi tolvajt, vagy orgazdát jelentenének ki, ha megvilágosodna jelentések igazsága, azoknak lehetne Domestica Cassából annyit fizetni, mint amennyit egy szökött Katonának kinyilatkoztatásáért, elfogásáért szoktak adni, vagy talán még helyesebb volna, ha azon 24 forintból álló büntetéspénz, melyet a házában gyanús személyt tartó gazda fizet, adódna a földadónak.”⁷¹ Ugyancsak e rendelkezés szerint, nemcsak a passzusok ellenőrzésére volt szükség, hanem felül kellett vizsgálni a pusztákon lévő csárdák, fogadók működését. A csárdák alkalmasak voltak tolvajok és orgazdák búvóhelyeül, valamint az erkölcselenség fészkei lehettek. A borfogyasztás gyilkosságra, erőszakosságra, rablásra ingerelt. Minél több pénz szerzésére ösztönzött, amelyet csak becsstelen úton érthettek el, hogy a fogadóknak fellelhető nők „ámítgatásait” meg tudják fizetni. Ezért határozottan bíralták el, hogy melyek a hasznos vendégfogadók, a károsnak ítélteteket felégették.⁷² Valószínűleg azonban csárdarombolásra a környéken nem került sor. A bizonyított gonosztevőket rögtönítelő bíróság által halálra ítélték. Az uralkodói rendeletet, amely 1794-ben a hármaskerületi hatóságokon keresztül érkezett – a városokban és pusztákon is kihirdették – kötelesek voltak végrehajtani.⁷³

A rablók, tolvajok elleni fellépés hathatós eszköze volt az összehangolt üldözés. Egy ilyen együttműködésre kéri fel Szeged előljárósága Félegyházát 1809-ben: „*A gonosz emberek naponként való veszedekése, s az általuk határunkban igen sűrűn elkövetni szokott rengeteg ragadozásuk figyelmünket azaz ébreszti, hogy ezeknek kiiktatására egy generális persecutiót rendeljünk - a tűrhetetlen vakmerőség ezen gonosz embereknek a közbátorságot - az adózó népnek pedig vagyonának megmaradását annyira megtántorította, hogy ha gátok nem tétetődnek azon erőszakoskodások ellen, a szomorú következményektől méltán félni lehet. A generális persecutio kéri, hogy számosabb lovag embereket kirendelni, a gyanúsabb házakat szoros vizsgálat alá venni, határunkban (Szeged) jöjjön, hogy a gonosz embereket izzse, ezt nem ellenezzük ...*”⁷⁴

A korszak jellegzetes problémája a betyárok elleni védekezés. Maga a betyár elnevezés már a 18. század közepén előfordul, de ekkor még inkább dologtalan henyélő, csavargó jelentéssel bírt.⁷⁵ A bűnözővel, zsvánnyal, rablóval egyet jelentő fogalom a két század fordulóján alakult ki. A Kiskun Kerületben a napóleoni háborúk idején fordulnak elő az első igazi betyárok.⁷⁶ Az összehangolt üldözések leginkább ellenük irányultak. A civil lakosság köréből is toboroztak embereket a puszták ellenőrzésére.

Az 1830-as években egyre gyakrabban tűntek fel lopásra, rablásra, utasok fosztogatására szövetkezett bandák. A helységek a rendészet megerősítésével igyekeztek javítani az állapotokon. A gonosztevők megzabolozására 1837-ben rögtönítelő bíróságokat állítottak fel a Jászkunság mindhárom kerületében. „*Nyomban itélő bírói hatalmat (Jus Statarium)*” gyakorolhattak azok ellen, akik utasokat fosztogattak; az elhagyott helyeken bujkálók felett, akik csoportosan csárdákat, tanyákat

rohantak meg és raboltak ki; gyűjtogatók és állattolvajok felett; a csoportos, fegyveres rablások, gyilkosságok elkövetői felett. A rögtönítélő bíróság hatalmát fokozottan kiterjesztették a szolgálatban lévő, szabadságos katonákra, ha valamilyen törvénytelen ügybe keveredtek. Az elfogottakat három napon belül kellett bíróság elé állítani, elítélni, a kihirdetés után három órával „*irgalom nélkül*” kivégezni.⁷⁷ A közbiztonság romlását azonban nem volt könnyű megállítani. Egy 1844-es félegyházi tanácsi feljegyzésben arról panaszkodnak, hogy a tolvajlás, a rablás elszaporodása miatt, Csólyos és Kömpöc pusztákon már szinte lehetetlen az állatokat legeltetni. Felfegyverzett lovas rablók lesnek a gulyára.⁷⁸ Sor került a rendészet megerősítésére, a kerületben megemelték pusztázó hadnagyok számát.

Az üldözések sokasodása elbizonytalanította a közvéleményt. Nem voltak kellően tájékozottak, az állandósult elfogatások, büntetések végrehajtása visszatetszést szült. Ez lehet a magyarázata, hogy az egyszerű nép körében megjelent a betyárromantika. Sokszor a bűntetteket megszüéptve, átköltve hőstettekről beszéltek prózai rablások helyett.⁷⁹

A hatóság anyagi juttatással próbálta a lakosságot maga mellé állítani. Budai János, Czakó Ferenc, Doroghi János például 50 arany jutalmat kapott, amiért információval segítette a hatóságot. Arra is gondot fordítottak, hogy ünnepnapon „*buzdítás és felszólítás végett*” a kerületben ezt kihirdessék.⁸⁰

A szabadságharc leverése után a politikai üldöztetések miatt még inkább megnövekedett a betyárok száma, de hiba volna egyenlőséget tenni a valódi gonosztevők és a politikai okok miatt, vagy katonáskodás elől bujkálók közé.

A cs. kir. csendőrség a közbiztonsági feladatokat ellátó, a polgári közigazgatás és jog-

szolgáltatás végrehajtó szerve, Magyarországon 1850-ben kezdte meg működését.⁸¹ A csendőrség ellen szóban és tetteleg fellépőket haditörvényszék ítélte el. A katonai törvényszékek 1853 elején váltották fel a statáriális bíraskodást. Aki vétsége miatt nem tartozott rögtönítélő bíróság illetékességébe, arra is vonatkozott a katonai törvényszék ítélkezése.⁸²

A közigazgatás átalakítása 1850-ben történt meg. Ennek értelmében a Jászkun Kerületet a Pest-Budai Közigazgatási Kerületbe sorolták be. A Kiskunságot először két törvényszéki járásra osztották. Ezek központjai Kunszentmiklós, Félegyháza voltak, amelyek aztán harmadikként Halással bővültek.⁸³

A cs. kir. Főtörvényszék egyik rendeletével kissé javít a közhangulatot rontó szigorú rendszabályokon, és megtiltja, hogy a már elfogott bűnösöket „*gonosztevők kinyomozásánál ügynökkül*” használják.⁸⁴ A volt honvédek üldözését is megszüntették.⁸⁵ A betyárok, tolvajok száma tovább nőtt. Ráday Gedeon kormánybiztos 1869 és 1872 között könyörtelen irtó hadjáratot „*rendet teremtett*” a Jászkunságban, felszámolta a betyárvilágot.⁸⁶ Országos híru és kevésbé ismert nevek kapcsolódnak a környékhez. Talán legismertebb Rózsa Sándor, akiről a helyi hagyomány azt tartja, hogy az 1868-ban Félegyháza határában végrehajtott vonatrablás kapcsán, rövid ideig fogva tartották a kerületi tömlöcben. A hírhedt Bogár Szabó Imre fiai azonban bizonyítottan raboskodtak a félegyházi börtönben.

A betyárvilág felszámolása után is előfordultak rablások, tolvajlások, egyéb bűnesetek, de nem olyan mennyiségben és minőségben, mint annak előtte.

Börtönviszonyok a Kiskun Kerületben

A Halason 1735 óta működő tömlöcöt 1753. július 18-án áthelyezték Félegyházára.⁸⁷

Az új tömlőc építését a Jászapátiban tartott közgyűlésen határozták el, a Kiskun Kerület helységei többségének akarata ellenére. Halas is fájalta a változtatást, hangoztatva, hogy sokkal ősbibb hagyományokkal rendelkezik, mint az „új ültetés” Félegyháza.⁸⁸ (Félegyházát 1743-ban telepítették újjá.) Halas és a kerület vezetői felirattal fordultak gróf Batthyány Lajos nádorhoz, hogy az intézkedést változtassa meg. A nádor nem tett eleget kérésüknek. Válaszában kifejtette, hogy a kerületet nem éri sérelem, mert a pallosjogot nem Halas, hanem az egész kerület birtokolja, és az igazságszolgáltatás annak határain belül marad.⁸⁹ Még 1770-ben is megkísérelték a törvényszéket visszahelyeztetni Halasra, pedig ekkorra már felépült a katolikus templom. A református Halas ellen állítólág az is kifogásként merült fel, hogy törvénytapon a főtisztek és az esküdtek katolikus templom hiányában nem tudják vallásukat gyakorolni. Félegyházán erre volt lehetőség. A tömlőc és ezzel a törvényhatósági vezető szerep visszacszerzése nem sikerült. Félegyháza fekvése a közlekedés, a postai járat miatt vitathatatlanul kedvezőbb volt.⁹⁰ Halas az 1753-ban kirobbant alföldi parasztfelkelés eseményeibe is belebonyolódott, amely nem tette rokonszenvéssé a felsőbb irányítás előtt.⁹¹

A kerületi tömlőc építését Félegyházán 1753 elején megkezdték, a teljes befejezés 1754-ig húzódott.⁹² Ekkor még meszet, téglát szállítottak, láncokat, lakatokat, csebreket csináltattak a tömlőc számára.⁹³ A Kiskun Kapitányság épülete is ekkor épülhetett, de ekkor csak földszintes volt. Az emeleti rész 1794-ben készült el.

A Kiskun Kerület törvényhatóságának Félegyházára kerülése lökést adott a település fejlődésének. Ekkor még nem rendelkezett mezővárosi ranggal azt csak 1774-ben nyerte el. Fellendült a helység élete és ehhez méltó-

vá kellett válni, hogy bizonyítsa, alkalmas a központi szerepre. A törvénytapon alkalmas sok idegen megfordult itt, akiknek ellátásáról gondoskodni kellett. Ez fejlesztőleg hatott a gazdasági életre. A börtön ellátásában is részt vállalt a helység. „...ezen privilegizált Kiskun Districtusban lévő tömlőczben napról napra szegény raboknak szaporodás lévén, úgy annyira, hogy most nevezett tömlőczben tartatott raboknak instetentiojában elégtelennek lenni látszanak, minthogy ezen mostoha időben jutottunk Arra való nézve nagy alázatossággal folyamodunk ...hogy a szegény rabok élelmezése más Districtusnak szokása szerint és szegény Helységünknek könnyebb-ségire rendelést tenni méltóztatnának.”⁹⁴ A rabok élelmezése valószínűleg jelentősebb anyagi haszonnal kecsegtetett. Pl. 1794-ben valóságos konkurenciaharc bontakozott ki a rabok kenyérének sütése jogáért. A félegyházi pékek az kérték, hogy más helységben ne süthessék a raboknak szánt kenyeret.⁹⁵ Egy kecskeméti pékkel egyezséget kötöttek, hogy a kenyérsütés joga Félegyházán maradjon.⁹⁶ Míután ezt sikerült elérniük, újabb probléma elé kerültek. „A város a kenyérsütést nem győzővén”, más helységek lisztjére szorult.⁹⁷

A tömlőc, mint districtuális intézmény a Hármaskerület, szorosán a Kiskun Kerület irányítása és felügyelete alá tartozott. Időközönként megtartották a rabok revízióját.⁹⁸ A törvénykezési napok erre kiváló alkalmat kínáltak.⁹⁹ Némiképpen Félegyháza is magáénak érezte a tömlőcöt. Fontos volt az ott élők számára, hogy a helység ad otthont a kerületi törvénykezésnek. Azt kérték 1772-ben, hogy a Kiskun kapitányi ítéletekről referáljanak a tanács előtt.¹⁰⁰ A dicsőség és büszkeség mellett azonban terhet is rótt a településre. Fenntartása a lakosság adójára is támaszkodott. Nehezményezték is 1789-ben, hogy olyan rabokat is hoznak a félegyházi tömlőc-

be, akiket majd a jászberényi börtönben tartanak fogva. A költségek csökkentése érdekében szállítsák az úgy is odakerülőket rögtön Jászberénybe, ezzel a lakosságot némileg tehermentesíthetik.¹⁰¹

Már a 18. század végén kísérletet tettek a rabok dolgoztatására. Nem szabad persze azt hinnünk, hogy javító-nevelő cél lebegett volna a börtönvezetés szeme előtt. Az olcsó munkaerő kínálta lehetőséggel próbáltak élni, de gyakorlati akadályok merültek fel. A félégyházi vendégfogadó építésénél 1792-ben napszámosként dolgozott néhány rab. Vasba verve azonban természetesen nem tudtak megfelelő munkát végezni, így napszámot nem lehetett részükre fizetni, és még az őrzésükről is gondoskodni kellett.¹⁰² A közmunkánál alkalmazott rabok dolgoztatását nehéz volt megoldani, és komoly veszéllyel is járhatott. A Bács vármegyei kanális ásásánál is felhasználták a rabmunkát. Azt azonban a felsőbb utasítás elrendelte, hogy a halálraítélt, de kegyelemben részesült, börtönbüntetésüket töltő elítélteket küldjék vissza tömlöcbe, még mielőtt megszöknének.¹⁰³

A Jászkon kerületi börtönök egységes szabályozására 1851-ben került sor. A rendszabály a börtönökre egyenként nem volt testre szabott, de mégis rögzítették az elvi elvárásokat. Előírták a feltétlenül szükséges bútordarabokat, az intézetek tisztán tartásának követelményeit, a szellőztetés, a meszelés, a takarítás időpontját és gyakoriságát. Az elzártakat három osztályba sorolták: foglyok, hatósági rabok, dologházi rabok. A Kiskun kerületi börtönben, munka hiányában dologházi rabok nem voltak. A foglyok elnevezés alá azok tartoztak, akik még ítéletre vártak, míg, a hatósági foglyok már a kiszabott büntetésüket töltötték. A vizsgálatiak csak kivételes esetben hordtak bilincset, hazai ágyneműt használhattak, otthonról élelmezhatték ma-

gukat. Munkára nem kötelezhették őket, de unaloműzésként foglalatoskodhattak valamivel. A hatósági rabokra lényegesen szigorúbb követelmények vonatkoztak. Állandóan, legfeljebb orvosi rendelet kivételével, vasban kellett lenniük, kényszermunkára kötelezhették őket.

A rabok saját ruhájukat használhatták, ha elszakadt, a közpénztár terhére két pár fehérneműt, nyáron vászon ujjast és könyvnyű sapkát, télen egy pár „fejeltes” csizmát, egy szűrt vagy bundát kaptak a fogság idejére. Az élelmezést vállalkozókkal, szerződés kötéseik formájában intézték. A foglyok egészségi állapotát a kerületi seborvos kísérte figyelemmel, aki, havonként megvizsgálta őket és az orvosi ápolásra szorulókat gyógykezelte.

A börtönben kórházi szobákat kellett be rendezni. A börtön vezetése a várnagy kezében volt. A tömlöctartó felelt a rendért, pontos nyilvántartást vezetett a rabokról, a rabtartási költségekről.¹⁰⁴

Az 1854-ben közölt statisztikai adat szerint a félégyházi tömlöcben hat börtönőr teljesített szolgálatot, a vizsgálati foglyok száma nem ismert, az elítéltek 55-en voltak. A vizsgálati foglyok élelmezése 90 forintot, a büntetésüket töltőké 165 forintot tett ki.¹⁰⁵ A rabokra fordított összeg egy részét a bevált gyakorlat szerint rabtartási költségek formájában behajtották. Végrehajtására küldöttséget jelöltek ki.¹⁰⁶ Sok esetben a fogvatartottak vagyontalansága miatt nem volt mód a behajtásra, ilyenkor ezt a kerület fedezte.

A közigazgatás 1853-54-es végleges átalakításával a Kiskun Kapitányság cs. kir. járási kapitánysággá, a kerületi tömlöc névleg Félégyházi cs. kir. Kapitányság börtönévé alakult.¹⁰⁷ A Jászkon Kerület tényleges önállósága megszűnt, de egészében még nem számolták fel.

A Félegyházi kerületi börtön 1853 és 1876 között

A Kiskun Kerület törvénykezési szervezete

Az 1854 áprilisában hivatalba lépő Jász-kun cs. kir. kapitányságok egyben a közigazgatás és jogszolgáltatás szervei is voltak. Hat járásba sorolták a községeket és pusztákat. A Kiskun Kerületben három járás alakult ki, Kunszentmiklós, Félegyháza és Halas székhellyel.¹⁰⁸

A járási kapitányságok elsőfokú bíróságként működtek. Büntető és polgári ügyekben egyaránt a szolgabírói hivatalok közreműködését vehették igénybe, amelyek a legkülönb-félébb esetekben, tanúkihallgatások, nyomozások, árverések lebonyolításában vettek részt.¹⁰⁹

A közbiztonság közgei a csendőrök és pandúrok voltak. A csendőrség állami hatóságként tevékenykedett, a pandúrok pedig a helyi biztonságra ügyeltek, kizárólag a megye határain belül. Szükség esetén a helyi rendszet segítségét is elfogadták.¹¹⁰ Balla Kálmán főcsendbiztos a következő levelet intézte Félegyháza főbírájához: „*A Bogár banda elleni általános üldözés f. év március 1-én - 2-án végre fog hajtani, ennél fogva felkérem Tekintetes Főbíró Urat, szíveskedjenek az említett két napon és éjjel át a várost folytonos éber őrzés alatt tartani, mert hihető, hogy majd a rablók minden oldalról üldözvenek a városba fognak menekülni. A jelen levél maradjon titokban, csak azután lehet iktatni, ha az üldözés megtörtént.*”¹¹¹

Az 1861-ben az Országbírói Értekezleten megalkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a Jászkun Kerületben visszaállították az 1848 előtti bíróságokat, ezzel visszanyúltak a redempció utáni törvénykezési alapokhoz.¹¹² A kerületek legfőbb bírói fóruma a Hétszemé-

lyes Tábla lett, a községek visszakapták első folyamodású ítélkezési jogukat és közötté sajátos helyet foglaltak el a kerületi törvényszékek.¹¹³ A Félegyházán székelő Kiskun Törvényszék újra a régi rend szerint működött. Az addig Kunszentmiklóson, Halason folytatott büntető pereket már Félegyházán fejezték be,¹¹⁴ a kiskunsági illetőségű peres iratok pedig Jászberényből visszakerültek a kerülethez.¹¹⁵ Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a kihágási ügyek kivételével eltörölte a testi fenytés alkalmazását.

Bizonyos vétségek estében (zendülés, közhatóság elleni erőszakos fellépés, vasutak rongálása), katonai - és rögtönítélő bíróságok működtek. A Kiskunság a szegedi hadbírószék illetékességébe tartozott, a rögtönítélő bíróságot pedig a kerületen belül hozták létre.¹¹⁶

Az új jogszolgáltatási szervezet kiépítése 1868 és 1871 között zajlott le. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás különvált. Kimondták a bírói függetlenség elvét, a törvény előtti egyenlőséget, a nemesi előjogok eltörlését. Megszűnt az 1848 előtti törvényszéki gyakorlat, de a kerületi törvényszékének fenytítő ügyekben és válopereknel megmaradt a hatásköre.¹¹⁷ 1871-től kezdve épült az állami bíróságok büntetőügyekre is kiterjedő joghatósága. A járásbírószékek kijelölésénél nem vették figyelembe a történelmileg kialakult földrajzi tagolódást, így a Jászkun Kerület korábbi törvénykezési különállása felbomlott.¹¹⁸

A területrendezési törvény 1876-ban, alapjaiban alakította át a Jászkun Kerület akor már csak névleges egységét. Területén Jász-Nagykun-Szolnok és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye osztozott, Dorozsmát Csongrád vármegyéhez csatolták.¹¹⁹ Az átrendezés mindennemű önállóság megsemmisülését jelentette, bár az új törvényhatóságok és a szokásjog valamit megőrizhetett.

Börtönállapotok

A két évtizedes, gyakran változó törvénykezési gyakorlat a börtönt kevésbé érintette. Irányítását továbbra is a Hármaskerület, közvetlenül pedig Kiskun Kerület intézte. A kerületi törvényhatósági ház egyrészt a törvénykezés székhelye volt, másrészt a börtön felügyeletét is innen irányították. Egy 1862-ből származó feljegyzésből megtudhatjuk, hogy az intézmény ki mindenkinek adott otthont.¹²⁰ A kerületi ház helyiségei a következők: az elnöki szoba, a törvénykezési terem, (külön szobában dolgozott az aljegyző), a főjegyző, a kerületi kapitány, a táblabíró, az esküdt, a főügyész. Adott esetben a törvényszéki ülés elnöke a Kiskun Kapitány, tagjai pedig egy segédbíró, a kerületi tisztviselő ügyésze, a Jászkun Kerület képviselőjében egy segéd ügyész, egy törvényszéki orvos, két jegyző és két esküdt.¹²¹

A kerületi törvényszéki orvos állása összeférhetetlen volt a városi orvosi állással, de a fenyítő törvényszék és a fegyrintézet székhelyén kellett laknia. Feladata volt a városi orvosok által kiállított leletek szakmai véleményezése és a börtönben raboskodók egészségügyi felügyelete. Nem tartozott a hatáskörébe az elítéltek kérvényei mellé csatolt orvosi bizonyítványok kiállítása. Erre a hármaskerületi főorvos, az 1860-as években Edvi Illés László volt jogosult.¹²² A kerületi börtönből számtalan kérvény futott be a tisztviselő ügyészhez, hogy általános rossz egészségi állapot, vagy valamely konkrét betegség miatt engedjék el a szobában forgó elítélt hátralévő büntetését. Ilyen esetben a főorvos feladata volt a kórkép megállapítása. Javaslatát alapján adtak helyet vagy utasították el a kérelmet. „Simon József dorozsmai lakos és elítélt rab idült tudótáglatban és időnként vérköpesben szenved, mely baja nehogy a zárt börtönlégtérben vészt hozóvá váljék, neki nyári hónapok alatt a szabad le-

vegő tiszta élvezetét szükségesnek tartom és ideiglenes elbocsátását indítványozni bátorodom.”¹²³ Simon Józsefet egyébként gondatlan emberölésért egy évre ítélték.

A kerületi házban helyezték el a tisztviselő ügyész levéltárát, ahol a régi büntetőoperek iratanyagait őrizték. Az épületben kapott helyet a két orvosi szoba, a biztos, a tisztviselő, a cseledek szobái, az ellátáshoz szükséges helyiségek. Itt találhatóak a „börtönész” az ún. gazda és börtönőrök szobái. De a kerületi házban különítették el a női börtönt is, amely mindössze 5 fő befogadását tette lehetővé. 5 nyoszolya, 5 szalmazsák és fejkendő volt a felszerelése. Egy 1862-es adat szerint a kórház szintén a főépület része volt. Berendezése: 10 nyoszolyából, 9 szalmazsákból, 9 pokrócból, 2 öntöttvas kályhából, 3 ruhaakasztóból, 1 székből állt.¹²⁴ A későbbiekben némiképpen változott a helyiségek elosztása, mert 1866-ban az orvosi tisztviselő szobát, a két kórházi szobát, a börtönész lakot és a börtönőrök szolgálati férőhelyét a tömlőcépületben találhatjuk.¹²⁵

A főlegyházi börtön felügyelete a kerületi tisztviselő ügyészhez tartozott. A börtön tényleges vezetője, igazgatója: a vármagy (1866-ban évi fizetése 300 forint). A börtön mindennapi életét a „börtönész” irányította. Az elítéltek közvetlen felügyeletét a börtönőrök látták el.¹²⁶

A „börtönész” és a börtönőri állás igen vonzó volt, hiszen felelősségteljes, de biztos kerületi alkalmazást jelentett. Amikor 1866-ban a „börtönész” nyugalmába vonult, helyére tíz pályázati kérelem is érkezett. Ezek közül nyerte el a posztot Paprika Sándor. Kinevezésekor évi kétszáz forint fizetést kapott.¹²⁷ Mivel ő korábban börtönőrként dolgozott, a megüresedett állására is számtalan jelentkező közül lehetett választani. A pályázók önéletrajzából kitétni, hogy szinte kizárólag kiszolgált katonák, huszárok, fegyverfogásban jártas emberek vállalkoztak erre a munkakörre.¹²⁸

A személyzet létszámáról a Jászkun kerti-letti kisgyűlésen döntöttek és ott határozták meg az alkalmazottak fizetését is. Az 1862-ben, Jászberényben tartott kisgyűlésen, a Kiskunság részére még egy csendbizont, 3 pandúrt, a félégyházi börtönhöz még 2 börtönőr felvételét szavazták meg. Ugyanakkor a nagykunságiak ilyen irányú kérését elutasították.¹²⁹ Valószínűleg, ennek oka az volt, hogy a betyárok még komolyan veszélyeztették a közbiztonságot.

A börtönőrök ruházata egységes volt: köpönyeg, mente, atilla, magyar nadrág, pantalló, kis lajbi, 2 pár új csizma, 1 pár „fejletes” sapka vagy csákó, öv és sarkantyú. Fegyverzetük szuronyos puská és kard, ez utóbbit az oldalukhoz szíjazták.¹³⁰

Az örködés meghatározott rend szerint történt. Néhányan (1858-ban 4 fő) a fogházban teljesítettek szolgálatot, néhányan a kapu alatt és az épület körül ügyeltek a biztonságra. A kinti örkök száma többnyire megegyezett a fogházban és „gangokon” lévőkével.¹³¹ Nemcsak a munkarend volt szigorú, hanem a börtönőröknek a szabadnapjaik eltöltésének módjáról is be kellett számolniuk, adott esetben, pl. ki, mikor, hová utazott.¹³² Kihágásaiért, helytelen viselkedésükért, ha nem maradt titokban, viselniük kellett a következményeket. Csendes Sándor börtönőr (1859-ben) kimaradt egész éjszakára és verekedésbe keveredett, ugyanakkor Lévy József lerészegedett és gorombáskodott a városban, ezért mindkettőjüket a kapitány elé rendelték, aki szigorúan megrohotta őket.¹³³ Ugyancsak Csendes Sándor ellen majd tíz évvel később „szolgálati engedetlenség és szolgálatbani megbecstelenítés” miatt hivatalos eljárás indult. Húsvét másnapján a várnagy utasítására, nem mehettek volna ki a börtönőrök a városba. Valószínűleg az italozás következményeinek elkerülése volt a cél. Csendes Sándor és Tarjá-

nyi Mihály az utasításnak nem tettek eleget, és elmenni készültek. Paprika Sándor „börtönész” megakadályozta őket, hogy elhagyják helyüket, ezért őt a vallomások szerint, nemcsak sértegették, hanem igen erős, megbecstelenítő szavakat használtak. A hangos kiabálásra a várnagy lett figyelmes, aki rendre utasította a börtönőröket, rögtön megfenyítette őket. De a börtönész, a személyét ért atrocitás miatt, feljelentette őket a tiszti ügyésznél.¹³⁴

Egy jelentés szerint „A börtönhelyiség áll Kis kun Félégyházán a megye kerületi ház udvara közepén, hosszú négyszögben, hossza 13 öl, szélessége 6 öl, külsőleg világos zöld színre festve, cserép tetőzettel. A főbejáráshoz az u.n. örköpönyeg van függesztve, belsőleg középen folyosó nyúlik el, a földszinten van egy börtönész lakhely és egy orvosi tiszti szoba. A börtönök / cellák / alsó, felső és emeleti részre van osztva. Az alsó részben van 4 tömlőcz, melyek a börtön épület négy sarkában léteznek, ezek földalattiak, de azért elég világosak amennyiben mindegyik 3 ablakkal van ellátva, s ezek mindegyike 25 fegyencet képes magába fogadni. A földszinten 5 börtönszoba, az emeleten van 8 börtön és 2 szobából álló kórház. A börtönszobák egy kis hosszú négyszögű vasrostéllyal fedett ablakkal vannak ellátva. A börtönépület befogad kényelmesen 190 fegyencet.”¹³⁵

Az éves rablétszám szintén e jelentés alapján 1864-ben 319, 1865-ben 183 vizsgálati fogoly, a kiszabott büntetést töltők száma 1864-ben 254, 1865-ben 162 volt. A bűncselekménnyel vádoltak csak egy részénél született ítélet, gyakori volt a felmentés.¹³⁶ Az 1850-es években még az elzárás mellékbüntetéséként nem egyszer előfordult a pálcázás.¹³⁷

Az időszak legsűrűbben elkövetett bűncselekménye a tolvajlás, ennek minősített változatai a rablás és a betörés.¹³⁸ Az egyik jellegzetes elkövetési módszer a házkiasás. A vá-

lyogfalú, alap nélkül épült házaknál alkalmazták, a fal alá ástak, így hatoltak be a lakótérbe. Dobos Gáspár büntérsaival számos házkiasásos betörést hajtott végre, míg bíróság elé került. Az egyik eset kapcsán így vallott: „... *Hátsó szomszéd ház udvara falán én Jánost beemeltem, ki a kapuról a lakatot belül lefe-szítvén engemet az udvarba bebocsátott, mely után mi a házat kiástuk, s társam a szobába be is bujt, honnan 10 vánkost, 2 dunnát, 2 derék-aljat, továbbá több férfi fehérruhát, 1 vég vásznat, 1 sapkát, több aprólékos asztali rész-letet adogatott ki.*”¹³⁹ A perirat, amelyből a vallomás is származik, 10 károsult ellen irányuló ilyen esetet sorol fel. Az ügy jellegze-tessége, hogy legtöbbször a dunna, páma az ellopott tárgyak között szerepel. Nem csak itt, hanem más esetben is fény derült arra, hogy a tollat orgazdák vásárolták fel, amelyet fellen-dülő cellulózyártás magyarázott. Olykor az orgazda felbujtóként toll lopásra bízta a tolvajokat.¹⁴⁰

Gyakori bűncselekmény volt még a hiva-talos közeggel szembeni ellenszegülés, a ve-rekedés, a súlyos testi sértés. Széles skáláját találhatjuk a további bűneseteknek, de ezek kisebb számban fordultak elő. Csak ízelítőül néhány példa: „*becstelenítéssel egybekötött veszélyes fenyegetés*”, marhalevél hamisítás, hivatali hatalommal való visszaélés, erdőron-gálás, gyűjtogatás, mocskolódás, hamis-tanúskodás, csendháborítás, nádlopás, ok-mányhamisítás, zsarolás, bankjegyhamisí-tás.¹⁴¹ A felsorolás nem teljes, hosszan lehetne még folytatni. Az emberélet elleni esetek jó-val ritkábban fordultak elő a vagyon elleniek-nél. Napjainkat idéz egy-két nagyobb szabású bűncselekmény, postarablás, bankjegy-hami-sítás.¹⁴²

A vizsgálat a nyomozásból és vallomásté-lből állt. Az önkéntes vallomás az általános és különös kérdésekre adott válaszokból tevő-

dött össze. Az általános kérdések: hogy hív-ják, hány éves, hol született, milyen vallású, családi állapota, van-e állása, vagyona, lakása. A különös kérdések: volt-e már fogva tartva, ha igen, hol és miért, valamint a tényleges bűnesetre vonatkozó kérdések.¹⁴³ A vizsgálat befejeztével a kerületi kapitány elrendelte a perbe fogást, az iratokat a tiszti ügyész elé ter-jesztette, aki döntött a gyanúsított letartóztatá-sáról vagy szabad lábon hagyásáról.¹⁴⁴

A börtönbüntetés különböző fokozatai lé-teztek. A 3 hónapig terjedő elzárás volt a fog-ság, ezen felüli a rabság, amelyet vasban kel-lett letölteni. A hosszabb időtartamú börtönre ítélteteket Vácra, a súlyos bűncselekményt el-követetteket Lipótvárra, az élet elleni tettekért elítélteket Illavára szállították.¹⁴⁵ Kenéz Elek, a Nagykun Kapitány 1862-ben egy levélben azt kérte Aczél Lajos Kiskun Kapitánytól, hogy egy Félégyházán elítélt nagykunsági il-letőségű rab illavai fegyintézetbe történő szál-lításáról intézkedjen és tájékoztassa annak végrehajtásáról.¹⁴⁶ Az országos intézeteknél elrendelték, hogy az odairányított rabokat ne hatósági ruhában szállítsák, hanem a saját ru-házatukban. Ellenkező esetben a büntetésük letöltése után elbocsátásra kerülőket a kincstár költségén kell felruházni.¹⁴⁷

A vasban tartáshoz szükséges felszerelés-sel a börtön rendelkezett. Egy jegyzék 89 db rabbilincsről, 12 tábori bilincsről, 5, kézre va-ló vasról tájékoztat.¹⁴⁸ A 3 db hegedű a valla-táshoz, 2 fafurkó és 1 deres a fenytetéshez kel-lett. A hegedű a kézkaloda népies neve. Közé-pen szétnyitható fa vagy vas eszköz, amelyen három lyuk található. Egy nagyobb, ahová a nyakat, két kisebb, ahová a csuklókat zárták. Akire rátették, olyan testtartást kellett felven-nie, mintha hegedűlne.

A fegyelmi vétség, a börtön személyzet elleni engedetlenség fenytést vont maga után. Ennek módja néhány korbácsütés, a deresre

húzás és a sötét magánzárka volt. Kenyéren és vízen 24 órát kellett a sötétzárkában eltölteni, „*ahol ki-ki elmélkedhetett a kellő engedelmesség felett*”.¹⁴⁹ A börtönvezetés bevallása szerint engedetlenség, vétség ritkán fordult elő. Ha még is, a börtönőrök önbíráskodása nem volt megengedett. Ez persze nem zárta ki, hogy néha ne történjen némi összetűzés. Egy „szellőzködés” (udvari séta) alkalmával Takács József elítélt nem maradt a számára kijelölt helyen. Bor István börtönőr rendre utasította, mire a rab provokálta őt. Az eset vége az lett, hogy a börtönőr puskatussal „*meglegyintette*” az engedetlenkedőt. Az orvosi látogatás igen kis sérülést igazolt csak „*jobb fülén, annak alsó szegletén, egy lencse nagyságú, véres varral borított bőrlehangolás találatot, más semminemű sérülés nem volt felfedezhető*”.¹⁵⁰

Az udvari séta mindig azonos időpontban, egy órát tartott. Nyáron naponta, reggel 5 órakor, de télen csak minden harmadik nap, fél 8-kor sétálhattak a levegőn az elítéltek. Ha nagy volt a létszám, először a már büntetésüket töltők levegőztek, utánuk következtek csak a vizsgálati foglyok.

Kegyelemre rendkívüli esetben volt csak példa. Ferenc József királlyá koronázásakor, 6 rabot jó magaviseletük jutalmául közkegyelemben részesítettek.¹⁵¹ Szökésre ritkán került sor. Az 1850-es, 60-as évekből két konkrét esetről tudunk. Az egyik vizsgálati fogoly a kerületi ház ablakából ereszkedett le. Egy halasi illetőségű elítélt pedig a csöbrözés alkalmával az ör elől elrejtőzött és az épület tetején át, a kerületi házon keresztül szökött meg. A halasi fegyencet lakhelyén hamar elfogták és visszakerült a börtönbe.¹⁵²

A rabok egyöntetűen fehér ruhát, télen szűrt és csizmát viseltek. A mosatás a legtöbbször nehézséget okozott, mert szinte sohasem állt rendelkezésre elegendő ruha.¹⁵³

Az ellátás kiadásait részben a rabtartási költségek behajtásából, részben a kerület pénztárából fedezték. Az élelmezési és rabtartási költségek behajtását a rövidebb időre elítélteknél a szabadon bocsátás után, a többieknél félévenként kísérelték meg. Bizottságot jelöltek ki a feladat végrehajtására, sokszor eredménytelenül. Gyakran állt a jelentésben, hogy „*szegénységi bizonyítványuk szerint – vagyontalanságuk miatt behajthatatlan*”.¹⁵⁴

Az elítéltek étrendje átlagosan naponta egy tányér leves, egy tányér „*vastag étel*”, némi kenyér, csütörtökön és vasárnap egy kevés marhahús. Az ételt déli 11 órakor osztották ki.¹⁵⁵ A foglyok egészségi állapotáról nem sokat tudunk. Készült ugyan 1866-ban kimutatás az előfordult betegségekről, a rabok erőnlétéről, de ez ma már nem áll rendelkezésre. Gyógyszerre bizonyosan nem költöttek sokat, mert Hoffer Adolf gyógyszerész negyedéves számlája mindössze 13 forint volt.¹⁵⁶ Az elítéltek egészségének semmiképpen nem használt, hogy a börtönépület egész területén nem volt lehetőség fűtésre. Csak a női börtönt, – amely a kerületi ház része volt – melegítették némileg vaskályha segítségével. Az épület adottságait ismerve, a vastag falak szinte elviselhetetlen hideget árasztottak. Valószínűleg sokan szereztek itt, akár életük végéig tartó betegséget.

A börtönben oktatásról nem gondoskodtak. A kultúra csíráját azok a könyvek jelentették, amelyet Részó Ensel Sándor a kerületi fegyházi könyvtár létesítésére ajánlott fel.¹⁵⁷ Ezek ...2 db országos nagy képes nagy nap-tár 1861/62-re, Bibliai történet, A katolikus főhit, Magyar krónika, Olvasmányok, Népszerű ABC, Istennel imákban, Erkölcstudomány, Kisfaludy regéi. A kötetek egy része vallásos mű, kevéssé a szórakozást, inkább a rabok erkölcsi emelkedését szolgálta.

A vallásgyakorlás alapvető feltételei adottak voltak. A katolikusok a kerületi ház északi részén lévő Szent Háromsághoz felszentelt kápolnában szombatonként misét hallgathattak. A ferencesek jártak a börtönbe lelki oktatást nyújtani. A reformátusokhoz, akik számban mindig kevesebben voltak a katolikusoknál, negyedévenként Kecskemétről jött a lelkész, hogy a lelki gondozásukat elvégezze.¹⁵⁸ Ilyenkor a rabokról lekerültek a vasak.

Az 1863-ban történt börtöntetőzet felújítása előtt, az épületen állítólag volt egy „kis vörös torony”. Ott egy csengő délben és este a foglyokat imára szólította. A vörös torony alá kerülni a nép száján annyit jelentett, mint büntetést kellően megkapni.¹⁵⁹ A tornyot soha nem építették újjá.

Összegzés

A Kiskun Kerület börtöne a polgári kor színvonalát nem érte el, a Jászkun Kerületek közgyűlése és irányítása állandó felügyelet alatt tartotta a tömlöcöt. (A 18. században districtualis tömlöcnek, a 19. század második felétől börtönnek nevezték.) Ez a felügyelet kezet adott a működéshez, védett a túlkapások és rendkívüli törvénytelenések ellen. Ha börtönfunkciónak szigorúan a javítás és büntetés együttesét tekintjük, ennek a kerületi tömlöc nem felelt meg. Kialakított munkatermekben szervezett dolgoztatásra mindvégig nem került sor. Azonban meglepően korán, 1792-ből,¹⁶⁰ 1804-ből¹⁶¹ vannak adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy alkalmanként munkára fogták a rabokat. Nem javítási szándékkal, hanem az olcsó munkaerő kihasználása miatt került erre sor, így ez mégis előremutató jelként értékelhető.

A Jászkun Kerületen belüli közbiztonság az egész időszakra jellemzően a Kiskun Kerületben volt a legrosszabb, ezért a kerületi töm-

lőre mindig komoly szerep hárult. A Hármaskerület székhelye Jászberény, az ott székelő törvényhatósággal és börtönnel bírt a legnagyobb jelentőséggel. A fellebbezési ügyek is itt kerültek elbírálásra, de a Nagykun Kerülethez képest Félegyházán volt lényegesen magasabb az elzárásra ítélték száma.¹⁶²

A 19. század közepétől zajló fogházjavító mozgalom, börtönügyi reformok törekvései a félegyházi börtönt igen kevésbé érintették. Ennek legfőbb oka, hogy a gyakorlati intézkedések során szinte kizárólag csak az országos fogházakat, fegyintézeteket vették számba. A korabeli gazdag szakirodalomban alig találhatunk konkrét utalást a megyei vagy egyéb tömlöcökre, börtönökre. Itt-ott statisztikai adatok felbukkannak, de egyébként, ha szó is esik ezekről az intézményekről, csak általánosságokat említenek. A jászkunsági tömlöcökre vonatkozó egyetlen általános előírás az 1851-es szabályozás.¹⁶³ A későbbi évtizedekről sem mondható el más. Bár 1862-ben, a Hármaskerület Jászberényben tartott gyűlésén szóvá tették a börtönöknél észlelt hiányosságokat, szabálytalanságokat és változtatást sürgették. Ezek röviden így foglalhatók össze: a börtönhelyiségek sok helyen elhanyagoltak, nincs szellőzés, nem cserélnek friss szalmát, a súlyos bűncselekményt elkövetőket a szabályok ellenére sem küldik állami fegyintézetbe, a vizsgálati foglyok törvénytelenéseknek vannak kitéve, a rabokat nem nyírják rendszeresen. Maguk a börtönépületek jó állapotban vannak, kivétel a félegyházi, de ennek javítása folyamatban van. Szükséges mielőbb börtönrendtartásokat életbe léptetni.¹⁶⁴

Résó Ensel Sándor és Tauffer Emil 1866-ban írt körlevele, amelyben a fogházrendszeréről készítendő munkájukhoz kérték adatokat a megyék, szabad kerületek, szabad királyi városok börtöneinek működéséről, Félegyházára is eljutott.¹⁶⁵ A kérdőívre adott vá-

laszlevél fogalmazványa bőséges információval szolgált.¹⁶⁶

A főlegyházi kerületi börtön a 19. század második felében átmenetet képviselt a polgári börtön felé. A tömlöcnél már humánusabb és rendezettebb, de az emberi méltóságot gyakran megcsúfoló módszerek még nem tűntek el. Javító - nevelő célok nem jöhettek

szóba, rendszeres munkáltatásra nem volt lehetőség. A Jászkun Kerület kiváltságos helyzetének teljes megszűnését követően a fogházat nem számolták fel, az tovább működött, de már többé nem kerületi börtönként.

Törökné Gémes Tünde

Jegyzetek

- ¹ Foucault, M. 1990. 315.
- ² Dülmen, R. 1990. 11.
- ³ Mezey B. 1995. 7.
- ⁴ Dülmen, R. 1990. 22.
- ⁵ Foucault, M. 1990. 315.
- ⁶ Lukács T. 1987. 49.
- ⁷ Vajna K. 1906. I. köt. 30.
- ⁸ Lukács T. 1987. 89.
- ⁹ Bölöni Farkas S. 1834.
- ¹⁰ Szlemenics P. 1936. 65.
- ¹¹ Horváth T. 1981. 190.
- ¹² Szemere B. 1941.
- ¹³ Sárváry J. 1944
- ¹⁴ Balla K. 1941.
- ¹⁵ Eötvös J.-Lukács M. 1942. Előszó
- ¹⁶ u. o. 40.
- ¹⁷ u. o. 103.
- ¹⁸ u. o. 117.
- ¹⁹ Pulszky Á.-Tauffer E. 1868.
- ²⁰ Megyery I. 1905. 87.
- ²¹ Horváth T. 1981. 203.
- ²² Bánkiné Molnár E. 1995.
- ²³ Bánkiné Molnár E. 2000.
- ²⁴ u. o. 24.
- ²⁵ Horváth P. 1823. 135.
- ²⁶ Kiss J. 1990. 260.
- ²⁷ Bánkiné Molnár E. 1996. 68.
- ²⁸ Kiss J. 1990. 260.
- ²⁹ u. o.
- ³⁰ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 14.
- ³¹ Tálasi I. 1977. 57.
- ³² BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.1.
- ³³ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.3.
- ³⁴ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.3.
- ³⁵ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.28.
- ³⁶ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.20.
- ³⁷ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1. 3.
- ³⁸ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1. 3.
- ³⁹ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.20.
- ⁴⁰ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1. 4.
- ⁴¹ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1. 1.
- ⁴² BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1. 20.
- ⁴³ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 20.21.
- ⁴⁴ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.15.
- ⁴⁵ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 1.15.
- ⁴⁶ Bánkiné Molnár E. 1996. 68.
- ⁴⁷ Tálasi I. 1977. 54.
- ⁴⁸ Bánkiné Molnár E. 1995. 58.
- ⁴⁹ BKML. Kh. lt. Prot. Pol. 1.7.
- ⁵⁰ Nagy Szeder I. 1926. 173.
- ⁵¹ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. I./1735.
- ⁵² BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II. 248.
- ⁵³ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II. 249.
- ⁵⁴ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II. 259.
- ⁵⁵ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II./1746.
- ⁵⁶ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II. 234.
- ⁵⁷ Hajdú L. 1985. 17.
- ⁵⁸ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II. 213.
- ⁵⁹ Nagy Szeder I. 1926. III. köt. 111-127.
- ⁶⁰ Tálasi I. 1977. 70.
- ⁶¹ BKML. Kf. lt. K. kap. Prot. II. 55.
- ⁶² Hajdú L. 1985. 34.

- ⁶³ u.o. 23.
- ⁶⁴ Bánkiné Molnár E. 1995. 101.
- ⁶⁵ u.o. 103.
- ⁶⁶ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot. II. 214.
- ⁶⁷ Bánkiné Molnár E. 1995. 106.
- ⁶⁸ u.o. 107.
- ⁶⁹ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.27.Cs.10.Ir.52./1794. (1.Punctum).
- ⁷⁰ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 5. 492.
- ⁷¹ BKML. Kf. lt. tan. ir. L.27.Cs.10.Ir.52./1794. (16.Punctum).
- ⁷² u.o. (18.Punctum).
- ⁷³ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 8. 404.
- ⁷⁴ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.63.Cs.7. Ir.19./1809.
- ⁷⁵ Küllös I. 1988. 26.
- ⁷⁶ Bánkiné Molnár E. 1991. 7.
- ⁷⁷ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.65. Cs.2. Ir.121./1837.
- ⁷⁸ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.65. Cs.12. Ir.108.
- ⁷⁹ Bánkiné Molnár E. 1991. 9.
- ⁸⁰ BKML. Kf. t. Tan. ir. L.64. Cs.16. Ir.24. /1835.
- ⁸¹ Bánkiné Molnár E. 1995. 154.
- ⁸² BKML. Kf. lt. tan. ir. L.62. Cs.7. Ir.113. /1853.
- ⁸³ Bánkiné Molnár E. 1995. 151.
- ⁸⁴ BKML. Kf. lt. Félégházi cs.Kir. II.oszt. Járásbíróság jkv. 16/1851.
- ⁸⁵ Bánkiné Molnár E. 1991. 13.
- ⁸⁶ Bánkiné Molnár E. 1999.
- ⁸⁷ Palugyay I. 1854. III.köt. 243.
- ⁸⁸ u.o.
- ⁸⁹ Nagy Szeder I. kiadatlan munkája 97.
- ⁹⁰ u.o. 97-98.
- ⁹¹ Bánkiné Molnár E. 1987. 285-289.
- ⁹² Kiskun Múzeum adattára (leltározatlan).
- ⁹³ BKML. Kf. lt. K. Kap. Prot.I./1735.
- ⁹⁴ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.27. Cs.2. Ir.67./1756.
- ⁹⁵ BKML. Kf. lt. Prot. Pol.8. 532.
- ⁹⁶ BKML. Kf. lt. Prot. Pol.8. 534.
- ⁹⁷ BKML. Kf. lt. Prot. Pol.8. 559.,675.
- ⁹⁸ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.27. Cs.2. Ir. 73./1756.
- ⁹⁹ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.27. Cs.2. Ir. 101./1770.
- ¹⁰⁰ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 4. 8.
- ¹⁰¹ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 8. 101.
- ¹⁰² BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 8. 217.
- ¹⁰³ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.27. Cs.10. Ir.52./1794.
- ¹⁰⁴ Palugyay I. 1854. III,köt. 94-98.
- ¹⁰⁵ u.o. 97.
- ¹⁰⁶ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 25. 420.
- ¹⁰⁷ Bánkiné Molnár E. 1995. 161.
- ¹⁰⁸ u.o.
- ¹⁰⁹ u.o. 162.
- ¹¹⁰ u.o. 180.
- ¹¹¹ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.62. Cs.10. Ir.36./1863.
- ¹¹² Bánkiné Molnár E. 1996. 67.
- ¹¹³ u.o. 68.
- ¹¹⁴ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I. 55./1861.
- ¹¹⁵ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I. 55./1862.
- ¹¹⁶ Bánkiné Molnár E. 1996. 70.
- ¹¹⁷ u.o. 71.
- ¹¹⁸ u.o. 72.
- ¹¹⁹ Bánkiné Molnár E. 1996. 228.
- ¹²⁰ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I. 55./1862.
- ¹²¹ Bánkiné Molnár E. 1996. 70.
- ¹²² BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 433./1866.
- ¹²³ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 440./1866.
- ¹²⁴ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I. 55./1862.
- ¹²⁵ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. Érk.ápr. 19./1866.
- ¹²⁶ u.o.
- ¹²⁷ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 1136. Érk. jún. 27./1866.
- ¹²⁸ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 526. Érk. jún. 25./1866.
- ¹²⁹ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I.104./1862.
- ¹³⁰ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I. 55./1862.

- ¹³¹ BKML. Kf. lt. A Félegyházi Kiszfogház
Őrség szolgálati jkv. 1858 szeptembertől.
- ¹³² u.o. 1859. július 1.
- ¹³³ u.o. 1859. szeptember 27.
- ¹³⁴ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 312. Érk. ápr.
30. 30./1866.
- ¹³⁵ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. Érk. ápr.
19./1866.
- ¹³⁶ BKML. Kf. lt. Rabtabella 1863. febr. 19-ét
követő napjain Félegyházán tartott fenyítő
törv. széken ítélet alá vettekről.
- ¹³⁷ BKML. Kf. lt. Napló könyve a Félegyházi
cs.kir. Járaskapitányság által vizsgálat alá
vett és megítélt raboknak 1855. évről.
- ¹³⁸ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü. vádlottak nyil-
vántartása 1862-1863.
- ¹³⁹ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 1047. Érk.
dec. 24./1866.
- ¹⁴⁰ u.o.
- ¹⁴¹ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü. vádlottak
nyilvántartása 1862-1863.
- ¹⁴² BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 943./1865.
- ¹⁴³ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 497./1866.
- ¹⁴⁴ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. Érk. ápr.
19./1866.
- ¹⁴⁵ u.o.
- ¹⁴⁶ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. IV. 786. Érk.
máj.13./1862.
- ¹⁴⁷ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 514. Érk. júl.
3.
- ¹⁴⁸ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I.55./1862.
- ¹⁴⁹ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. Érk. ápr.
19./1866.
- ¹⁵⁰ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 551. Érk. júl.
10./1868.
- ¹⁵¹ BKML. Kf. Lt. K. Ker. t.ü.ir. 294. Érk.
máj. 10./1867.
- ¹⁵² BKML. Kf. Lt. K. Ker. t. ü. ir. 599. Érk.
júl.19./1866.
- ¹⁵³ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 491. Érk.
szept. 14./1866.
- ¹⁵⁴ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 128. Érk.
febr. 10./1868.
- ¹⁵⁵ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. Érk. ápr.
19./1866.
- ¹⁵⁶ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 87. Érk. jan.
26./1867.
- ¹⁵⁷ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 60. Érk. jan.
18./1867.
- ¹⁵⁸ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 482. Érk.
jún.10./1868.
- ¹⁵⁹ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. Érk. ápr.
19./1866.
- ¹⁶⁰ BKML. Kf. lt. Prot. Pol. 8. 217.
- ¹⁶¹ BKML. Kf. lt. Tan. ir. L.63. Cs.3. Ir. 28.
- ¹⁶² Palugyay I. 1854. III. köt. 97.
- ¹⁶³ u. o. 94 -98.
- ¹⁶⁴ BKML. Kf. lt. K. Kap. ir. I. 143./1862.
- ¹⁶⁵ Réső Ensel S. 1868.
- ¹⁶⁶ BKML. Kf. lt. K. Ker. t.ü.ir. 336. érk.
ápr.19./ 1866.

Rövidítések

BKML.Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat Levéltára
cs. kir.császári és királyi
jkv.jegyzőkönyv
K. Kap. ir. ...Kiskun Kapitányság iratai
K. Kap. Prot. .Kiskun Kapitányság Pro-
tocoluma

K. Kert. ü. ir. .Kiskun Kerület tisztí
ügyész iratai
Kf.Kiskunfélegyháza
Kh.Kiskunhalas
lt.levéltár
Prot.Pol.Protocolum Politicum
Tan. ir.Tanácsi iratok

Irodalomjegyzék

Balla K. 1841: *Vélemény a büntetés mód javítására iránt.* Pest.

Bánkiné Molnár E. 1987: *Iratok az 1753. évi Törő-féle parasztfelkelés kiskunsági kapcsolatairól.* In: Zounuk 2. Szerk.: Botka J. Szolnok. Szolnok Megyei Levéltár. pp. 285–302.

Bánkiné Molnár E. 1991: *Betyárok a Kiskunságban.* = Honismereti Közlemények. Szerk.: Sz. Körösi J. Különszám. Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár Gyermekkönyvtára. pp. 6–25.

Bánkiné Molnár E. 1995: *A Jászkun Kerület igazgatása, 1745–1876.* Szolnok, Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

Bánkiné Molnár E. 1996: *A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskun Kerületi Fondjai, 1848–1876.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár.

Bánkiné Molnár E. 1999: *Betyárok a Kiskunságban.* Debrecen, Ethnica.

Bánkiné Molnár E. 2000: *Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első évszázadában.* Debrecen, Multiplex Média.

Bozóky L. 1867: *A börtönügy legújabb haladásai.* Pest.

Böllöni Farkas S. 1834: *Utazás Észak-Amerikában.* Kolozsvár.

Csatskó I. 1850: *Büntetőjog elemei, vezérfontul a legfelsőbb pótló ideiglenes rendeletek alkalmazásával.* Pest.

Dülmen, R. van 1990: *A rettenet színháza.* Budapest, Századvég Kiadó, Hajnal István Kör.

Eötvös J.–Lukács M. 1842: *Fogházjavítás.* Pest.

Foucault, M. 1990: *Felügyelet és büntetés: A börtön története.* Budapest. Gondolat.

Hajdu L. 1985: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Budapest, Magvető.

Horváth P. 1823: *Értekezés a kínoknak és jázoknak eredetéről, azoknak régi és mostani állapotokról.* Pest.

Horváth T. 1981: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

Kiss J. 1990: *Helyhatósági bíráskodás a Jászkun Kerületben az 1730–1740-es években.* In: Cumania 12. Szerk.: Bánszky P. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága. pp. 225–293.

Küllös I. 1988: *Betyárok könyve.* Budapest, Mezőgazdasági Könyvkiadó.

Lukács T. 1980: *A bűn és a büntetés.* Budapest, Minerva.

Lukács T. 1987: *Szervezett dilemmánk: a börtön.* Budapest, Magvető.

Megyeri I. 1905: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek.* Budapest.

Mezey B. 1995: *A magyar polgári börtönügy kezdetei.* Budapest, Osiris–Századvég.

Nagy Szeder I. 1924: *Adatok Kiskun-Halas Város Történetéhez I–III.* (1924–26) Kiskunhalas.

Palugyay I. 1854: *Magyarország leírása III. A Jászkun Kerület és Külső-Szolnok vármegye leírása.* Pest.

Pauler T. 1872: *Büntetőjogtan I.* Pest.

Pulszky Á.–Taufner E. 1867: *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása különös tekintettel Magyarországra.* Pest.

Réső Ensel S. 1865/a: *Az 1843. évi magyar büntető-törvénykönyvi javaslat.* Pest.

Réső Ensel S. 1865/b: *A külhoni fogházak börtönrendszereiről.* Pest.

Réső Ensel S. 1868: *Fegyházi reform Magyarországon.* Pest.

Sárváry J. 1844: *A büntetésről, s különösbbe a halálbüntetésről.* Pest.

Szemere B. 1841: *A büntetésről, s különösbbe a halálbüntetésről.* Buda.

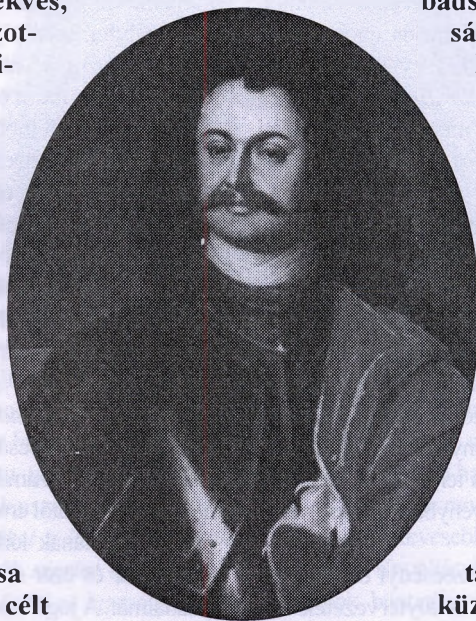
Szlemenics P. 1836: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény.* Buda.

Tálasai I. 1977: *Kiskunság.* Budapest, Gondolat.

Vajna K. 1906: *Hazai régi büntetések I–II.* Budapest.

Büntetések a Rákóczi- szabadságharc jogtörténetében

A Rákóczi szabadságharc nyolc esztendeje alatt, mint az közismert, egy új magyar állam körvonalai rajzolódtak ki a fejedelem és politikus körének államszervező tevékenysége nyomán. Működésükre jellemző volt egy határozott, legitimációs törekvés, mely hangsúlyozottan igyekezett bizonyítani a külhoni és a belföldi szimpátiázás társadalmi rétegek előtt a háború törvényességét. A deklaratív célokat szolgáló kiáltványok sorozata, valamint a szabadságharc országgyűléseinek törvényhozása egyöntetűen ezt a célt szolgálta. Az alkotmányos változások pedig igazodtak a politikai koncepcióhoz. A rendi centralizáció állama világossá tette, hogy működésében a jogfolytonosság tétele alapvető fontosságú. Úgy a „*ius resistendi*” felemlgetése,

mint a magyar rendi jog sarkalatos törvényeihez történő határozott ragaszkodás, az ország „*régi jogainak*” rendszeres felemlgetése és megidézése ezt az elgondolást fejezték ki. Nincsen semmi különös

tehát abban, hogy a szabadságharc jogalkotásában a büntető jogtörténet vajmi kevés újdonságot fedezhet fel.

Hangsúlyeltolódások és a jogalkotás egyes tereumainak fokozott aktivitása rögzíthető a kutatók számára. Mindkét változtatási

irány a kurucok seregei által folytatott szabadságharc küzdelem részeként

manifesztálódott. Röviden tehát, a katonai büntetőjog, illetve a hadviseléssel kapcsolatos civil feladatok területén jelentkező büntetőjogi szabályozás terepén érzékelhetők a leglényegesebb

változások.

Hazánkban a büntetőjog fejlődésének fordulópontja a 18. század. Ekkor indulnak meg a kodifikációs munkálatok, ekkor fogalmazódik meg a központi kormányzatban és a rendi szervezetekben egyaránt a rendezettség iránti törekvés; ekkor kezdi határozottan igényelni a praxis a szisztematikus és definiált büntetőjogot, s ekkor alakultak ki a büntetőbírói joggyakorlatban is azok az intézményi elhatárolások, amelyek létfontosságú feltételei a kodifikációnak. A század kezdetén készíti el **Bencsik Mihály nagyszombati jogtanár** részvételével a diéta kiküldött bizottsága az első magyar büntető törvénykönyv tervezetét. 1723-ban, 1729-ben további erőfeszítéseket tettek a magyar diéták, jóllehet ezek a munkálatok inkább inkorporációs törekvések voltak.² 1795-ben, az 1791. évi országgyűlés által kiküldött *Deputatio Juridica* lezárta a legújabb projectumot, melyet a jogtörténeti irodalomban *Hajdú Lajos* első kódextervezetként tartott számon.³

A szabadságharc évszázada tehát a büntető kodifikáció kora. Így nem tekinthető korainak az a szándék, melyet a szabadságharc vezető politikusai és jogászai a büntetőjog egységes keretbe foglalására vonatkozóan megfogalmaztak. Igaz, a szabadságharc körülményei, a folyamatos katonai események egyelőre a hadsereg viszonyaira fókuszálva, leszűkítették a jogalkotás térrénumát: csupán a katonai büntetőjog törvénybe foglalása vezette sikerre.

Már az 1705. évi szécsényi országgyűlés elé terjesztett jogszabálytervezetek között ott találjuk a **Ráday Pál** kancellár által elkészített „*Az magyar országhi confoederatio részirül szabot hadi regulák, articulusok edictumok és törvények*” címet viselő javaslatot,⁴ mely azonban a szabadságharc hadseregének mérhetetlen kárára, nem került napirendre.⁵ Jóllehet Rákóczi 1706-ban,

Nagyszombatban ideiglenes jogszabályt bocsátott ki („*Hadi regulák avagy articulusok*” néven) két évet kellett várni a katonai büntető törvények elfogadtatására. Az 1707. évi országgyűlés felhatalmazása⁶ alapján végül is elkészült a **Regulamentum universale** „*A szövetkezett Magyarország királysága nemes karainak és rendjeinek általános hadi szabályzata mind a katonaság, mind a nemes vármegyék, továbbá a szabad királyi városok és bárki más számára*”.⁷ Kiegészítésképpen, mintegy sajtóatos „különös részként” pedig az **Edictum Universale**, amely az 1705. évi **Hadi regulák Kajali Pál főhadbíró** vezetése mellett munkálkodó deputatio átdolgozásaként lépett hatályba az országgyűlés által engedett „teljes authoritás” alapján.⁸

A **regulamentum** és az **edictum** természetesen kettős. Egyfelől több mint egyszerű büntető törvénykönyv, hiszen általános katonai szabályzat, a hadsereg működésére vonatkozó aprólékos szabályozás található bennük. Emellett tartalmazzák a processuális szabályokat is. Másfelől pedig, mint azt a **Regulamentum universale** alcíme is jelzi: az **Edictumban** foglalt cselekmények egy része nem csak a hadak, hanem „mind a nemes vármegyék, továbbá a szabad királyi városok és bárki más számára” bocsátottak ki. A történelmet ismerő olvasó számára ez a rendelkezés mondhatni magától értetődő, hiszen a szabadságharc államának létformája volt a háború, amely ezer és ezer szállal szötte át az egész társadalmat. A joghistorikusnak azonban több ennél e rövid passzus. Arról szól, hogy a jogszabály, amely elsősorban a katonai büntetőjog forrása, másodsorban a társadalomra vonatkozóan is érvényes törvénykönyv kívánt lenni. Vagyis szabályai, elvei és intézményi megoldásai a „civil” társadalom jogára is jelentős befolyást gyakoroltak.

A büntetés célja

A korszak, Európa-szerte, egy jelentős tudományos újdonsággal bírt a büntetések kapcsán: részben szakmai megfontolásokból, jogfilozófiai megalapozás miatt, részben pedig a kodifikáció sürgető követelményének kielégítésekként foglalkozni kezdtek a büntetés céljának definitív megközelítésével. Túlzás lenne azt állítanunk, hogy a szabadságharc jogalkotása hozzájárult volna a jogbölcseleti alapvetéshez, de megér néhány mondatot a büntetés céljának edictumbéli összefoglalása. A preambulumban a kor általános vallásfilozófiai megközelítésével találkozunk az olvasó. A szabályzat megalkotásának célja „*édés nemzetünk némely el fájult fiainak az egész kereszténységet megh botránkoztató s Istenünk méltó haragját ellenünk fel gerjesztő erkölcstelenségek ki intván, azok helyet a jó kegyes istenes élet maradékainkban is tündökölhessen.*” A praktikusabb megfogalmazás szerint, hogy „*minden dolgaink egyenes sínor mértéke szerint való igazgatásának világgh eleiben terjesztéssével kívánván tökéletes szívvel moderálni a vitézlő rendeinket.*”⁹ A meglehetősen általános megfogalmazáshoz képest az egyes tényállásokhoz rendelt büntetések mellett egyre-másra bukkannak fel a rövid indoklásként betűzött utalások a jogalkotói szándéokra. Számtalanszor fordul elő az „*érdemlet büntetésüket a hadi széken elveszik*” vagy „*érdemük szerint büntettetnek*” kifejezések, mely mögött az igazság megbilient mérlegének helyreállítását sejteti a normaszöveg alkotója és a szabály kibocsátója. A „*másoknak példájokra*” vagy „*példás képpen büntettetik*”¹⁰ szövegfordulat a büntetés nyilvános hatásmechanizmusára célozva, annak preventív funkcióját fogalmazta meg, akárcsak a „*az olyakat exemplaris ha-*

lállal büntesse” kifejezés¹¹. Az edictumok megfogalmazásában egyaránt érezhető a példázat erkölcsi, bűnmegelőző és tanító-nevelő hatása, mint a generális prevenciót szolgáló elrettentés szándéka. Az isteni szabályok, a kegyesség és istenes élet normáinak megszegését szankcionáló vallásfilozófiai megalapozás a megtorlás elemét hordozta.

A büntetések rendszere a szabadságharc jogában

A két nagy katonai szabályzat és a különféle pátensek, edictumok rendelkezései alapján körvonalazható a szabadságharc jogának büntetési rendszere. Ennek talán legfontosabb jellemzője, hogy nem kívánt szakítani a tradicionális megoldásokkal. Újdonságot elsősorban nem abban hozott, hogy másként rendelkezett, mint azt a korábbi gyakorlat kialakította, hanem hogy írásba foglalták a rendelkezéseket.

Az írásba foglalás pedig egy további követelményt fogalmazott meg: az egyes bűncselekményi tényállások pontos meghatározása mellett a bűncselekmények rangsorolását, melyet értelemszerűen a büntetések segítségével lehetett végrehajtani. Egy szerkezeti képletet kellett kialakítani a büntetőjog számára, amelyet a szabadságharc jogalkotói többnyire sikerrel hajtottak végre.

A büntetési rendszeren magán hajtották végre a legkevesebb változtatást. A bűncselekményi tényállások megfogalmazása, a vívmányok büntetőjogi védelme, a büntetőjog tartalmi elemeinek kialakítása összehasonlíthatatlanul fontosabb feladat volt, mint a szankciórendszer átforgalmazása. Így a büntetési rendszer megmaradt a maga félig-meddig határozatlan formájában. A jogalkotó rendelkezései között számtalan alkalommal szerepelt a „*ezen articulusok erejével példás képpen*

büntetettik¹², „az hadi articulussok szerint azok büntetessenek megh¹³, „érdemlet büntetéseket valójában el vegyék¹⁴ vagy a bűnelkövetők „büntetlen ne maradgyanak¹⁵. Ezzel a jogalkotó a bírák kezébe tette le a büntetések megválasztásának és a kiszabáskor meghatározott mértéknek a dolgát.

Az olyan általánosságokkal, mint hogy „igazságos büntetésüket az elkövetők elnyerik”, a hatóságok teljesen szabad kezét kaptak a büntetések kiszabásánál. Ennek gyakorlati nehézségeire és következményeire jó példa egy 1706. évi eljárás, amelyet katonaszökevény nemesek ellen folytattak le¹⁶. A bíróság, arra hivatkozva, hogy az ilyen bűncselekményekről az *Edictum* nem rendelkezik, a gyakorlat alapján úgy döntött, hogy „más Nemes Vármegyei Tisztek jelenlétében is ki húsz csapással csapattassék megh”.

A büntetési nemek meghatározásánál, illetőleg a mérték megállapításánál ritkábban maga a büntető jogszabály állapított meg szankciót, más esetben egyéb szabályra bízta (esetleg utalt másutt meghatározott szankciókra), gyakran a bíróságra hagyta a döntést. Legtöbbször az utalás fordult elő. A szabadságharc tisztjei, hatóságai, bíróságai többé-kevésbé elismertek néhány büntetőjogi normát, s a büntetést ezekre hivatkozva jelölték meg. Ez a fajta megoldás főként az alsóbb tisztek pátenseire jellemző, akik mintegy a szabály „erejének” növelése céljából II. Rákóczi Ferenc joghatóságára utaltak. „Egyéb eránt aki... ellenkezőt cselekedő találattik, kglmes Urunk keminy edictuma szerint érdemihez kipest bűnhődik¹⁷”.

A legalapvetőbb katonai bűncselekményekre és fegyelemsértésekre nézve kezdettől fogva rendelkezésre állt jogszabály: az első összefüggő, rendszerező jogi normát már 1703. szeptember 7-én kibocsátotta a fejede-

lem, meghatározva benne a büntetésnemeket is¹⁸.

Amikor maga a jogszabály nem tartalmazta a szankció jellegét, nagyságát, legtöbb esetben az alábbihoz hasonló kivétel következett: „valamint az *Edictum contentiája* hozand magával¹⁹”. Az edictumokra utalás a legelső időktől fogva föllelhető a normákban, így nem elhamarkodott a következtetésünk, ha azt állítjuk, hogy az edictumoknak a katonai rend fenntartásánál jelentősebb szerepet szánt a fejedelem: szinte, úgyszólván a büntetőjogi „kódex” szerepét is betöltötték. Ismeretes, hogy az *ónodi Edictum Universalet* megelőző valamennyi katonai szabályzat hosszas fejlődési folyamat egy-egy elemét képezte, s számuk a vizsgált négy esztendő alatt megközelítette a tizet²⁰. Tehát az ónodi Edictum már kikristályosodott álláspontnak, tapasztalatoktól formált törekvésnek egységes tükré. Sajátosságát adja, hogy – bár rendszeresen törvénykönyvnek nevezik – törvényi megerősítést nem nyert, csupán egy előzetes fölhatalmazást foglaltak törvénybe a szabályzatok megalkotásáról és életbeléptetéséről. Mindvégig törvényerejű kódexként használták.

A büntetési nemek

A halálbüntetés, amely a rendi társadalomban általánosnak számított (*poena ordinaria*) a bűncselekmények többségnek rendes büntetése volt. Nem voltak ez alól kivételek a szabadságharc alatt alkotott jogforrások sem: majd minden második bűncselekmény büntetése halál volt.

A halálbüntetést a jogalkotó általában ún. egyszerű halálként jelölte meg, legtöbbször még ezen belül sem határozta meg azt, hogy ezt akasztással, vagy lefejezéssel kell-e végrehajtani

Sokszor egészen jelentéktelen ügyekben is halálbüntetéssel fenyegetett a norma, szá-

molva a zavaros időkben a kisebb súlyú büntetések hatástalanságára. Ez a túlzott „halál-osztás” azonban sok esetben éppen a büntetés hatásosságát tompította. Nem véletlen tehát, hogy az egyszerű halálbüntetés mellett a kuruc állam joga is ismerte a minősített halálbüntetést. A Jegkegyetlenebb büntetési rendszerrel éppen a hűbéri jog bír, ám éppen ezért érdekes, hogy a kuruc normákban kevés a valóban kegyetlen büntetés, bizonyos fenntartásokkal állíthatjuk, hogy a korszakhoz képest viszonylag „humánus” álláspontot foglalt el a kuruc állam jogalkotása

S bár a Rákóczi szabadságharc jogalkotása a kivallatást és a kínzást igyekezett háttérbe szorítani, néhány esetben még jogalkotói szinten is fölbukkant a büntetések minősített végrehajtása, a kivégzéskor alkalmazott tortúra is.

A törvény szerint a párbaj győztese községes gyilkosnak számított: halál jár érte. Hadifoglyot „viszonosság” esetén büntetlenül meg lehetett ölni. „*ha pedig az ellenség a mi felekezetünkől rabokat fogh vagy magokat megh adgyák, mint azon által mégis megh ölik őket: illendő, hogy a mi részünkől is a' kölcsön megh adatassék...*”

Az egyszerű halálnemek között nevesítette a jogalkotó a „megh lövöldöztetést”²¹, a fővétel²² és az akasztást.²³, amelyek gyakoriságát a praxis is visszaigazolta.²⁴

Csupán a „legsúlyosabbnak” minősülő bűncselekményekre írt elő minősített halálbüntetést a jogszabály. Az egyik legfájdalmasabb, minősített halálbüntetés járt a gyújtogatónak és a templomokat felferők, szent helyről tolvajlónak, ördögösnek, boszorkánynak, varázslónak aki „megégettetik érette”.²⁵ Az udvarházakat, parókiákat, iskolákat, kórházakat és menhelyeket felferő „kerékben rontatik”²⁶ A „szüléknek, feleségnek, gyermekeiknek s

attyokfijaiknak gyilkosai” – ha közembe-
rek – „irtóztató halállal ölettetnek meg”. Az „irtóztató halál” milyenségét nem határozta meg a norma, de a minősített halálnemek megnevezésével jelzést adott a bírácoknak a különösen fájdalmas halálnem kijelölésére, a végrehajtcóknak pedig a technikai kivitelezésre.

Tehát azért volt abszolút határozatlan büntetési rendszere a feudális büntetőjognak, hogy a bírác és bakók a gyakorlatban tegyék próbára leleményességüket. Különféle kínzásokkal lehetett borzalmassá tenni a halált megelőző percekét (tüzes vassal égetés, lovakkal szétépetés) de a kifejezetten kínzó halálnemek közül Magyarországon a karóba húzás, a kerékbetörés, a vízbe fojtás, a máglyahalál volt elterjedt²⁷. A bírósági akták között csak néhány esetben találkozni olyan esettel, mikor súlyosbitják a végrehajtás során a halálbüntetést. A feljebbvalójára fegyvert emelő katona „keze el vágatására s meg löveldeztetésre convicáltak”²⁸.

Bár nem határozta meg a szöveg, hogy mit értett alatta a törvényalkotó, a cselekmény veszélyességét tekintve „a táboron a' közjó ellen praticálók” szankció nemeként megjelölt „exempláris halál” vitathatatlanul a minősített végrehajtású halálbüntetések közé tartozott²⁹.

A különféle katonai függelemsértések között az egyik legveszélyesebb volt a szökés. A hadak folytonos szétoszlása miatt elengedhetetlen volt a szökésnek igen súlyos megtorlása. A törvény, közember esetén, halálbüntetés rendelt³⁰, a nemeseknél hűtlenség bűncselekményének tekintették s eszerint szintén halállal büntették³¹. A szabadságharc jogszabályaiban is hasonló büntetési nemeket rendeltek, amelyeket azonban kevésbé alkalmaztak. Ha csak a végrehajtásokra kiadott utasításokat tekintjük is, a kevés kivé-

telt nem számítva³² nem annyira a megtorlást helyezték előtérbe, sokkal inkább sereg-egyetartó erejét. A peres anyagokban csak akkor találkozunk halálbüntetés kiszabásával, ha példát akartak statuálni pl.: többszörös szökés esetében, esetleg, ha több más büncselekmény is bizonyosodott rá a elkövetőre (úm. kóborlás, tolvajlás, fosztogatás, kereskedők háborítása, stb.)³³. Nem ritka a kezes-ségre bocsátás sem, s ebben Bercsényi Miklós járt elől példával³⁴. Az emberölés egyik speciális tényállásaként megfogalmazott, bottal, náddal, pálcával, ököllel, korbáccsal és rugdosás által elkövetett emberölés halálos ítélete alól az elkövető a vérdíj lefizetésével menekedett.

A testi büntetések közül a szabadságharc államának egyetlen állalam ismert jogszabálya sem tartalmazza az önálló, testcsontkító büntetést, annál inkább a testfenyítőt. Előfordultak egyaránt határozatlan („testében büntetettik érette”, „testi büntetését veszti”³⁵) és határozott büntetések.

Ezen belül különbséget tettek vesszőzés, megpalcázás³⁶ és „keményen való megh palcázás” között³⁷. (Ritkán, de előfordult az az eset, hogy a tényállás fogalmazója „száz palczában” rögzítette a büntetést.³⁸ A testcsontkító büntetéseknek átváltott változatai maradtak fenn, mint a nyelvváltság. „A rágalmazók és egymás jó hírét nevét vagy szemben vagy háta mögött meg becstelenítők s kisebbítők ellen” szolt az edictum.³⁹ A jogkövetkezmények alóli mentesülésre kapott lehetőséget az elkövető: helyt adott a szabály a valódiság bizonyításának, s csak „ha megh nem bizonyíthatta az csak felebarátyára kent gyalázatot, nyelv váltságon maradgyon”.

A szabadságvesztés büntetés ritka volt: a szabadságharc szabályai alig említik. Néhány alkalommal a bírói gyakorlatban találunk utalást fogságban tartásra; többnyire azonban az

eljárással és a bizonyítással kapcsolatosak.⁴⁰ Táncczos János ügyében, akinek „vérben való nyavalyás létét recognoscallyák complex társai, addig való árestumával meg elégszik az Nemes Hadi Törvény, azontul mingyárt szabaduljának fell”⁴¹.

Esetenként büntetésként is alkalmazták az „árestomot”. „Az hadban magát senki ellenségh módgyára ne viselje s úgy ne beszéljen, ne mulatozzon, mert elsőben meg tömlöcöztetvén, keményen meg büntetettik”. De ismerünk határozott idejű elítélést is: egy Nagy István nevű kuruc tisztet visszaélései miatt tiszteről megfosztották, s az ítélet szerint „fél esztendeig kemény árestomban tartassék”⁴². A strázsát elhagyók büntetése három nap fogság volt száraz kenyéren és vizen.⁴³

A szabadságbüntetések közül alkalmazták a kitiltást: „a ki fegyverét el veszti vagy el lopattya, lovát el vesztegeti vagy el adgya gonosz végre”, második alkalommal a kemény palcázás mellé büntetésként rendelte a törvény, hogy „a táborul ki csapattatik”⁴⁴.

A vagyoni büntetések körében már számos formával találkozunk. Általánosnak mondható – főként az árulásra kiszabott büntetésnél – a jószágvesztés mellékbüntetésként megállapítása. Ez esetben a vagyonelkobzás teljes, ahogyan írják: „mindene confiscáltatik”⁴⁵. Ezzel szemben egyes, főként katonai vétségekért kiszabható volt részleges vagyonelvesztés is, mint pl. a tábori javak elvesztése.⁴⁶

A kereskedők, kocsmárosok, markotányosok „minden némű árujok és portékájok confiscáltatnak” a mértékek körüli visszaélések büntetéséül.⁴⁷ Nem volt ritka a pénzbüntetés sem (12 Ft-tól 100 Ft-ig terjedően, főbüntetésként nemesekre⁴⁸). A gyakorlat termelte ki a megváltást, vagyis akasztás helyett a kuruc tisztek büntetésépnzt is elfogadtak. A büntetés kiszabásával egy időben

gyakran kötelezték (a bíró vagy a törvény) a vádlottat kártérítés fizetésére is⁴⁹. A törvény a testi sértés (sebesítés) büntetésével is foglalkozott: többnyire váltságdíj letételével menekül az elkövető.

Ismeretese a szegénybüntetések is a rendi jogban; alkalmanként a szabadságharc jogszabályai is rendezték, főként katonai köteleességek elmulasztásával kapcsolatban. Előfordult az isteni törvények megsértése esetében is, miként például a káromkodás büntetéseként kiszabott pálcabüntetést nyilvánosan rendelték végrehajtani. „*Dolmány nélkül csak ingben, az jelen levő hadak előtt, világos köz helyen*”⁵⁰. A zsoldjával megszökö katonák büntetése halál volt. Ha nem tudták elfogni a szökésben lévő gyanúsítottat, büntetésképpen „*trombita szó alatt jó hírétül nevéül megfosztatik*”.⁵¹ A mustrán más katonáival, felszerelésével compareálót tiszt „*gyalázatosan tisztitül megh válik*” – rendelte a katonai törvénykönyv⁵². Természetesen a gyakorlatban, az ország törvényei szerint való ítélkezésben is alkalmazták a szegényítést⁵³.

Súlyosan büntették azokat, akik beosztott hivatalos személyre támadtak, úm. a

porkolábra, tömlőctartóra, hóhérra. Akik a bírói eljárásra váró rabokat, illetve a már szabadon elítélteket elengedte, azonos büntetésben (ill. anyagi hátrányban) részesült, mint ami azt fenyegette, akit elengedett. E körbe vonható még a hamis esküvés súlyos büntetése és a feljelentési kötelezettség elmulasztása, mint a bírók munkáját hátráltató cselekmények⁵⁴.

Röviden összefoglalva az eddigieket: a jogforrásokban a jogalkotó jellemzően három fajtát rendelt a büntetésnek: halál, vagyonbüntetést és a testfenyítést. Az általa súlyosnak tartott bűncselekményekre halálbüntetést szabott ki, a többi ügyben – sokszor a fokozatos büntetés elvét is alkalmazva⁵⁵ – a másik két büntetésfajtát rendelt, különféle variációkkal érzékeltetve a különbségeket. A színesebb variációkat a bírói gyakorlat biztosította, ahol is a bírók a tradicionális magyar törvénykezési praxis megoldásaival élve lényegében valamennyi, a korban ismert büntetési nemet alkalmazták.

Mezey Barna

Jegyzetek

¹ Bónis Gy.: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*, Budapest, 1934.

² Réti Illés E.: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon*, Budapest, 1916.

³ Hajdú L.: *Az első (1795-ös) magyar büntető kódextervezet*, Budapest 1971.

⁴ Székely Gy.(szerk.) *Ráday Pál iratai I.* 1703-1706, Budapest, 1955, 393.o.

⁵ Markó Á.: *II. Rákóczi Ferenc, a hadvezér* Budapest, 1934. 60.o.

⁶ 1707:10. tc. (A hadi regulamentum csínálásáról) és 1707:20.tc.(A hadi törvényes processusnak is rendbevétele végeztetik).

⁷ *Regulamentum Universale* (továbbiakban: Reg.Un.): Országos Széchenyi Könyvtár, Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, RMK; I. 1733.

⁸ *Edictum Universale*, (továbbiakban Ed. Un. Tit. Art.) Országos Széchenyi Könyvtár, Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, RMK; I., 1734. Sz.

⁹ Ed. Un. Elöljáró beszéd.

¹⁰ Ed. Un. Tit. XI. Art. XVI.

¹¹ Ed. Un. Tit. XI. Art. IX.

¹² Ed. Un. Tit. XI. Art. XVI.

¹³ Ed. Un. Tit. XI. Art. X.

¹⁴ Ed. Un. Tit. XI. Art. IV.

¹⁵ Ed. Un. Tit. XI. Art. II.

¹⁶ Magyar Országos Levéltár A Rákóczi szabadságharc levéltára, G. szekció (A továbbiakban: MOL.Rszh.lg.G.28.) V.2.h.92-93.

¹⁷ A rendeletet Eszterházy Antal tábornok bocsátotta ki 1708. április 13-án.

¹⁸ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2/a.21.1703. szeptember 7-én, Domahida. Lásd. **Bánkúti** Imre: Rákóczi hadserege, Bp. 1976. 21. o.

¹⁹ Gróf Batthyány Ada árvái számára kiadott protectionális. (1704. március 29.) Megsértőjére rendelt szankció. MOL.Rszh.lt.G.35.

²⁰ 1703. június 17. **Kliniec: Hadi Törvények**; 1703. szeptember 7. **Domahida: Edictum Militare**; 1704. május 14. **Dunaordas: A Hadi Birókhoz címzett edictum**; 1704. július 1. **Tábori Rendtartás**; 1705. május 1. **Hadi Regulák**; 1705. május 1. **Várparancsnokok Instructioja**; 1705. szeptember 28. **Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és Törvények**. (tervezet); 1706. április **Hadi Regulák** vagy **Articulusok**; 1707. április-június **A Nemzeti Társaság Szabályzata**; 1707. július **Regulamentum Universale Edictum Universale**.

²¹ Ed.Un. Tit. IX. Art. V. „Puskaport, töltest, golyóbist, kovát, érczet és egyéb aprólékot” tolvajlók büntetése.

²² Ed. Un. Tit. VI. Art. VI., XV., XX.

²³ Ed. Un. Tit. V. Art. I., XI., Tit. VI. Art. XIV.

²⁴ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.71.72.107.

²⁵ Ed. Un. Tit. VIII. Art. I.

²⁶ Ed. Un. Tit. I. Art. XXXI.

²⁷ Vö. Eckhart Ferenc. Magyar Alkotmány- és Jogtörténet Bp. 1946., 380.o.

²⁸ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.52.

²⁹ Ed.Un. Tit. XI. Art. IX.

³⁰ 1552:12.tc., 1596:22.tc., 1608:13.tc., stb.

³¹ 1552:9.tc.,

³² Igy pl. (Vak) Bottyán János rendeletei a kóborló hajdúk ellen, melyben halálbüntetéssel fenyegeti a kóborló, táborba nem szálló hajdúkat. Archivum Rakocianum. I.oszt. X.kötet.

³³ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.71.

³⁴ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.

³⁵ Ed. Un. Tit. IV. Art. V., Tit. V. Art. I.

³⁶ Ed. Un. Tit. IX. Art. II.

³⁷ Ed. Un. Tit. IX. Art. I., a gyakorlatban pl. MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.92-93.

³⁸ Ed. Un. Tit. VII. Art. V.

³⁹ Ed. Un. Tit. I. Art. XLIII.

⁴⁰ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.224.

⁴¹ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.93.

⁴² MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.207.

⁴³ Ed. Un. Tit. III. Art. II.

⁴⁴ Ed. Un. Tit. IX. Art. IV.

⁴⁵ Ed. Un. Tit. VI. Art. VI., XX.

⁴⁶ Ed. Un. Tit. VI. Art. VII, XII., XV., Tit.VIII. Art. IV.

⁴⁷ Ed. Un. Tit. XI. Art. XI.

⁴⁸ „A ki a 'hadi bíró hivatalyára a' törvényben nem compareál, 12 forint a büntetésse” Ed. Un. Tit. XI. Art. VI.

⁴⁹ MOL.Rszh.lt.G.28.V.2.h.

⁵⁰ Ed.Un. Tit. I. Art. II.

⁵¹ Ed. Un. Tit. V. Art. XI.

⁵² Ed. Un. Tit. X. Art. V.

⁵³ MOL.Rszh.lg.G.28. V.2.h.92-93.

⁵⁴ Ed.Un. Tit. I. Art. IV., XXV.,XXX..

⁵⁵ A káromkodás büntetése első ízben: pálcázás, második alkalommal büntetése kemény pálcázás, harmadszori elítélés esetén pedig halál. (Ed.Un.Tit.I.Art.2.).

Az idegenrendészeti fogdák ügyészi törvényességi felügyeleti tapasztalatairól

Az idegenrendészeti fogdára vonatköző főbb jogszabályi követelmények és érvényesülésük kontrollja

A külföldiek beutazásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény végrehajtásáról szóló 170/2001. (IX. 26.) számú Kormány rendelet szabályozza az idegenrendészeti fogda létesítésének körülményeit. A 69. §-nak megfelelően idegenrendészeti fogda olyan épületben vagy épületrészben létesíthető, ahol:

a) az őrizetek elhelyezésére szolgáló helyiségekben őrizetesenként legalább 15 m³ légtér és 5 m² mozgástér,

b) az étkezés, a szabadidő eltöltésére, illetve a látogatók fogadására alkalmas közösségi helyiség,

c) az engedélyezett férőhelyek számának megfelelően, nemenként elkülönített, hideg-meleg folyóvízzel ellátott mosdó és zuhanyozó, valamint WC helyiségek,

d) háziorvosi minimum feltételeknek megfelelő orvosi rendelő,

e) orvosi vizsgálat céljára szolgáló és egészségügyi elkülönítő helyiség,

f) szabadlevegőn való tartózkodásra alkalmas terület,

g) az Országos Építésiügyi Szabályzat és a hatósági előírások szerinti megvilágítási érték,

h) az intézmény szünetmentes áramellátása,

i) az őrizetek és a személyzet elhelyezésére szolgáló helyiségekben, az orvosi szoba-

ban, a látogatók fogadására szolgáló helyiségekben, az ételmezést ellátó helyiségekben, valamint a közösségi célú helyiségekben természetes szellőzés biztosítható.

A jogszabályok rendelkezéseinek érvényesülését, a gyakorlatban történő végrehajtását az Alkotmány 51. § (2) bekezdése, az Ügyészségről szóló törvény 11. §-ának c.) pontja alapján a büntetés-végrehajtás (továbbiakban bv.) törvényességi felügyeletét és jogvédelmét ellátó ügyészek is ellenőrzik. Ez más, mint a belső ellenőrzés, a kormányzati, a nemzetközi vagy a társadalmi ellenőrzés. Az ügyész ennek során havonta legalább két alkalommal köteles ellenőrizni – többek között – az idegenrendészeti őrizet keretében a személyes szabadságot korlátozó intézkedés végrehajtásának törvényességét is. Ennek folyamán megvizsgálja a befogadás alapjául szolgáló iratok szabályszerűségét, az ezekben leírt rendelkezések végrehajtását, valamint a fogva tartási határidők betartását.

A havi kétszeri ellenőrzés mellett az ügyész, folyamatosan figyelemmel kíséri az idegenrendészeti őrizet során a jogszabályokban előírt jogok biztosítását, a kötelességek teljesítését, továbbá a fogvatartottakkal való bánásmód törvényességét. Ezekről a tevékenységről feljegyzést készít, amit megküld a vizsgált szerv vezetőjének és ha valamilyen intézkedés megtétele szükségesnek tűnik, kezdeményezi azt.

Amennyiben az őrizetét olyan külföldi személynek rendelik el, aki szándékos bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott szabadságvesztés büntetéséből szabadul, azt a férfiak esetében a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben, a nők esetében pedig a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben kell végrehajtani. Egyéb esetben a külföldivel szemben idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet végrehajtásának helye az elrendelő idegenrendészeti hatóság székhelye szerint illetékes, a Határőrség által fenntartott idegenrendészeti fogda.

Kivételes esetben – biztonsági vagy egyéb okok miatt – más objektumban is fogantatható az őrizet, azonban a jogszabályokban megfogalmazott, őrizetesre vonatkozó jogoknak és kötelezettségeknek maradéktalanul érvényesülniük kell.

A külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény szerint az őrizetnek három fajtáját különböztetjük meg: az idegenrendészeti őrizetet, a visszautasítási őrizetet és a kiutasítást előkészítő őrizetet. A törvény 46. §-a alapján idegenrendészeti őrizetbe az a külföldi személy helyezhető, aki:

a) a hatóság elől elrejtőzött vagy a kiutasítás végrehajtását más módon akadályozza;

b) a távozást megtagadja vagy más alapos ok miatt feltehető, hogy a kiutasítás végrehajtását késlelteti vagy megghiúsítja;

c) a kiutasítás hatálya alatt és a kiutazás előtt szabálysértést vagy bűncselekményt követett el;

d) a kötelező tartózkodásra kijelölt helyen az előírt magatartási szabályokat súlyosan vagy ismételten megsértette, a számára előírt megjelenési kötelezettségét felszólításra sem teljesítette, és ezzel akadályozta az idegenrendészeti eljárás lefolytatását;

e) szándékos bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott szabadságvesztés büntetéséből szabadult;

f) ha a külföldi kiutasítására olyan, szándékos bűncselekmény elkövetése miatt került sor, amely a kábítószer-kereskedelemmel, terrorizmussal, illegális fegyverkereskedelemmel, embercsempészéssel, pénzmosással, szervezett bűnözéssel függ össze, a kiutasítás végrehajtásának biztosítása érdekében az idegenrendészeti őrizet el kell rendelni.

A Határőrség idegenrendészeti szerve a visszautasítás intézkedés végrehajtásának biztosítása érdekében őrizetbe veheti azt a külföldit, akinek a visszautasítása az elfogástól vagy a visszafogadási egyezmény alapján történő átvételtől számított harminc napon belül végrehajtható (visszautasítási őrizet).

A területi idegenrendészeti hatóság az idegenrendészeti eljárás lefolytatása érdekében közbiztonsági okból, őrizetbe veheti azt a külföldit, akinek személyazonossága vagy tartózkodásának jogszerűsége nem tisztázott (kiutasítást előkészítő őrizet).

Fontos, garanciális rendelkezés, hogy a jogszabály minden őrizet tartamát 5 napban határozza meg. Amennyiben ennyi idő alatt ez nem valósítható meg, úgy bírósági felülvizsgálatra van szükség. Az idegenrendészeti őrizet kivételével a törvény 30 napban maximálja az őrizet hosszát, amely már az előzetes intézkedések – így a visszautasítás, illetve a kiutasítás – megtételét feltételezik. A legfeljebb 30 napos szabadságkorlátozásnak – a jogalkotó szerint – elégségesnek kell lennie a külföldinek más országba való tényleges elszállítására.

Az idegenrendészeti őrizet esetén a végső határidő 12 hónap, amelynek elteltével akkor is szabadon kell bocsátani a külföldit, ha nem sikerült kitoloncolása érdekében megtenni a szükséges lépéseket. A határidő eltelté természetesen nem hiúsíthatja meg a kiutasítás vég-

rehajtását, csupán a szabadlábon lévő külföldi kézre kerítése okozhat gondot a későbbiekben.

Az idegenrendészeti hatóság által hozott, őrizetbe vételt elrendelő határozat ellen fellebbezésnek helye nincs, azonban kérni lehet a határozat törvényességének bírósági felülvizsgálatát – bár ennek nincs halasztó hatálya az őrizet végrehajtása szempontjából.

Az őrizetbe vételt elrendelő határozatnak tartalmaznia kell az őrizet kezdő és befejező időpontját, a végrehajtás helyét, valamint az ideiglenes intézkedést vagy azt, hogy ideiglenes intézkedésnek nincs helye.

Az őrizetet elrendelő hatóságnak arra kell törekednie, hogy az őrizet a lehető legrövidebb ideig tartson. A kiutasítás, illetve a visszautasítás végrehajtása feltételeinek a megteremtésére, valamint a kiutasítást előkészítő őrizet elrendelése esetén a külföldi személyazonosságának vagy tartózkodása jogszerűségének megállapítására soron kívül kell intézkedni.

A külföldi, a fogdába, illetve az intézetbe csak az idegenrendészeti hatóság őrizetet elrendelő határozata alapján fogadható be. A fogvatartás csak az őrizet elrendeléséről szóló határozat, illetőleg az őrizet meghosszabbításáról rendelkező bírósági határozat alapján hajtható végre. Ennek hiányában a befogadást meg kell tagadni. Az intézetbe a befogadásra csak az intézet hivatali idejében van lehetőség. A hivatali időt a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka határozza meg. Erről, valamint a foganatosítással kapcsolatos intézkedésekről a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a Belügyminisztérium Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalának főigazgatóját tájékoztatja.

Az őrizetes a közösségben csak előzetes orvosi vizsgálatot követően, az orvos írásbeli beleegyezésével helyezhető el.

Az idegenrendészeti fogdán is érvényesülnek a fogvatartottakra vonatkozó elkülönítési szabályok – férfiakat a nőktől, egészségeseket a betegektől, az elítélteket a nem elítéltektől elkülönítve kell elhelyezni. A 18. életévüket be nem töltött személyekre nincsenek külön jogszabályi rendelkezések, így azok elhelyezése olykor nehézségekbe ütközhet. Az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet végrehajtásának szabályairól szóló 27/2001. (XI. 29.) BM-IM együttes rendelet 4. §-ának (1) bekezdése alapján a 18. életévét be nem töltött külföldit hozzátartozójával együtt, és más felnőttektől elkülönítve kell elhelyezni, kivéve, ha a hozzátartozóval történő elhelyezés az elkülönítésre vonatkozó, jogszabályban meghatározott előírást sért. A későbbiekben foglalkozunk még a gyakorlat során ezen a téren felmerült problémákkal.

Jelentős eljárási garancia a 27/2001. BM-IM együttes rendeletnek az a rendelkezése, amely szerint az őrizettest befogadásakor anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven, írásban vagy szóban - a jogairól és kötelezettségeiről, valamint a vele szemben alkalmazható kényszerítő eszközök alkalmazásának lehetőségéről, a jogorvoslatról szóló dokumentum átadásával egyidőben - tájékoztatni kell. A tájékoztató átvételét, illetőleg a szóbeli tájékoztatás megtörténtéről szóló jegyzőkönyvet az őrizetes saját kezűleg aláírja, írástudatlansága esetén kézjegyével látja el. Írástudatlan őrizetes szóbeli tájékoztatása két tanú jelenlétében történhet. A tanúk a jegyzőkönyvet saját kezűleg írják alá.

Az őrizettest befogadása napján el kell látni étkezési, tisztasági és ágyfelszereléssel, valamint ágyneművel.

Az őrizetes biztonsági felügyelet mellett, ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot az őrizet elrendelésének alapjául szolgáló ügyben eljáró jogi képviselőjével, a kínzás és az emberte-

len vagy megalázó bánásmód megelőzésére alakult európai tanácsi bizottság, az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Európa Tanács emberi jogok védelmére feljogosított szervezetei e célból kiküldött tagjával, a magyar jogszabályok által az emberi, állampolgári jogok védelmére feljogosított szervezet, illetőleg a fogva tartás ellenőrzésére jogosult hatóság tagjával, hazája Magyarországra akkreditált diplomáciai képviselőjével, konzuli tisztségviselőjével, ennek hiányában olyan állam képviselőjével, amely érdekei képviseletét el látja, a kirendelt pártfogóval, ha fiatalok, illetve vallásgyakorlás céljából az egyház (felekezet) képviselőjével.

Látogató fogadása az előzetes egyeztetés szerinti időpontban, legalább harminc perc, amely kérelemre további harminc perccel meghosszabbítható. Külföldről érkező látogató esetében – a fogadására – lehetőség szerint soron kívül – legalább hatvan perc időtartamot kell biztosítani. A látogatás gyakorisága nem korlátozható. Ha a fogda, illetőleg az intézet rendjét, biztonságát nem veszélyezteti, az őrizetes, engedéllyel, egyidejűleg több látogatót is fogadhat.

Távbeszélőn történő kapcsolattartásra csak a fogda, illetőleg az intézet által biztosított készüléken van mód az őrizetes költségére. Érdekességgé említeném meg, hogy a MATÁV Rt. tájékoztatása szerint, Magyarországon, a győri idegenrendészeti fogdán elhelyezett készüléken bonyolítanak a legnagyobb értékben beszélgetéseket.

A telefonbeszélgetés biztonsági okból ellenőrizhető, kivéve, akikkel a kapcsolattartás is ellenőrzés nélkül folyik. Ha telefonbeszélgetés a fogda vagy az intézet biztonságát, illetőleg az őrizet végrehajtását veszélyezteti, az erre vonatkozó figyelmeztetés után a beszélgetés megszakítható. Az ellenőrzés lehetőségéről az őrizettest tájékoztatni kell.

Az őrizetes levelezés útján is tarthatja a kapcsolatot a külvilággal, amelynek gyakorisága nem korlátozható. Hetente két alkalommal csomagot kaphat, amelynek tartalmára az általános szabályok vonatkoznak. Az őrizetes csomagot bármikor küldhet, ebben korlátozni nem lehet.

Az őrizetes az őrizet során alkalmazott intézkedés vagy annak elmulasztása miatt panaszt terjeszthet elő, amelynek a sérelmezett intézkedés végrehajtására - ha jogszabály kivételt nem tesz - nincs halasztó hatálya. A fogva tartás körülményeire vonatkozóan is lehet kérelmet előterjeszteni.

Az őrizetes az őrizettel kapcsolatban közvetlenül fordulhat a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészhez és kérheti tőle meghallgatását, illetve az illetékes országgyűlési biztoshoz, vagy az emberi jogok védelmére feljogosított szervezethez.

Az őrizetesnek az őrizet végrehajtásával összefüggő jogai gyakorlásához és kötelezettségei teljesítéséhez szükséges tolmácsolás és fordítás költsége a fogdát, illetőleg az intézet terheli. Ezzel biztosítva az Alkotmányban, a büntető eljárási törvényben és a Bv. kódexben az anyanyelv gyakorlásához való jogot. Amennyiben azonban az őrizet végrehajtásával össze nem függő ügyben tolmács közreműködését kéri, azt az őrizetes saját költségére veheti igénybe.

Jelentős jogszabályi változásra került sor 2002. január 1-én: életbe lépett az új idegenrendészeti törvény és annak végrehajtási rendeletei. Ez létrehozta a regionálisan működő bevándorlási és állampolgársági hivatalokat. A megyehatárokon túlnyúló koordináció a megfelelő előkészületeknek köszönhetően, nem jelentett túlzott nehézséget a Határőrség számára és az ügyészségi vizsgálatok tanúsága szerint a jogszabályokban előírt rendelkezések alkalmazására maradéktalanul sor került.

A gyakorlati tapasztalatokról

A rendszerváltozással egyidejűleg megnyitultak az államhatárok. A szabad mozgásnak, illetve a tartózkodási hely szabad megválasztásának a joga nemzetközi egyezményekbe foglalt követelményét, hazánkban is teljesítenie kell a Magyarországra látogató külföldieket illetően is. A határok megnyitásának és az életszínvonal emelkedésének következtében országunk sok külföldi személy számára tranzit vagy cél - országgá vált. Ezzel párhuzamosan megnőtt az illegálisan érkezők és a külföldi bűnelkövetők száma is. A világ számos országával kötött kétoldalú egyezmények biztosítják, hogy pl. a hazánkban eljárás alá vont személyt mielőbb, állampolgársága szerinti hatósága vonja felelősségre, illetve a hazánkba jogosulatlanul érkezett személyek mielőbb elhagyják az országot.

Közismert, hogy az idegenrendészeti fogdában azokat a külföldi személyeket helyezik el, akiknek kiutasítása, az országból való kitoloncolása folyamatban van és valamilyen oknál fogva (például szökés veszélye) kizárólag szabadságelvonnással járó intézkedés útján biztosítható ennek az eredményessége.

Az őrizet fősabályként öt napig tart, de mint azt a gyakorlati tapasztalatok mutatják, ennyi idő alatt nehezen és ritkán szervezhető meg a külföldi visszatoloncolása. Főként igaz ez, amióta egyre távolabbi országokból érkeznek hazánkba illegálisan külföldiek. Ezért különösen fontos számos, garanciális szabály lehetőség szerinti maradéktalan érvényesülése. Ilyen garanciák például az anyanyelv használatának joga, az élelmezési, egészségügyi ellátás biztosítása, lelkiismereti és vallási meggyőződés szabad kinyilvánítása, a fogva tartó intézetek személyzetének a hatalommal való visszaélésének megakadályozása.

Az anyanyelv használatának jogszabályi háttéréről már volt szó. A fogvatartottnak és a

fogva tartó intézménynek egyaránt érdeke, hogy a fogvatartott a befogadást követően megismerhesse jogait és kötelezettségeit. Ügyészi vizsgálatok megállapították, hogy az intézetek biztosítják az őrizeteseeknek a jogait. Az idegenrendészeti fogdában több világnyelvre, illetve a fogdában gyakran megforduló idegen nemzetiségű állampolgárok nyelvére lefordítva megtalálható az írásbeli tájékoztató a fogvatartottak jogairól, kötelezettségeiről, valamint a velük szemben alkalmazható kényszerítő eszközökről. Legtöbb esetben az őrizetes 24 órán belül hozzájut ehhez a tájékoztatáshoz. A fogdában a házirend fordítása is megtalálható több nyelven. A határozatokhozó hatóságok és bíróságok döntéseit is igyekeznek az intézetek akár tolmács igénybevitelével is érthetővé tenni a fogvatartottak számára. Figyelemmel vannak továbbá arra is, hogy az azonos zárkába elhelyezettek közé lehetőleg azonos nyelven, illetve lehetőség szerint magyarul is beszélő őrizeteseik kerüljenek elhelyezésre. Az idegenrendészeti fogdák komoly lépéseket tesznek annak érdekében, hogy az őrizeteseik hozzáférjenek idegen nyelvű sajtótermékekhez és műholdas adásokhoz. A győri fogda látogatásakor fény derült több olyan esetre is, amikor a fogda személyzete, - hogy az őrizeteseiknek örömet szerezzenek - kis mértékben eltért a házirendtől, azért hogy a fogvatartottak a műsorra tűzött futballmeccset végignézhessék.

Összességében elmondható, hogy a fogva tartó intézetek törekednek arra, hogy a nem magyar állampolgárságú őrizeteseiket a magyar nyelv nem tudása miatt hátrány ne érje.

A vizsgálatok tapasztalatai szerint, a befogadott külföldi őrizeteseik igénylik, hogy a fogva tartást végrehajtó szerv felvegye a kapcsolatot hazájuk diplomáciai és konzuli képviselőivel. Ez sok esetben rendkívüli módon meggyorsítja a hazajutásukat.

A külföldi fogvatartottak étkeztetése során a fogdát üzemeltető intézetek lehetőség szerint tekintettel vannak az őrizeteseinek vallási hovatartozására, az ehhez kapcsolódó szokásaikra. A fogdáknak többféle étel közül is lehet választani. Az étkezések rendjében is rugalmasság tapasztalható a fogva tartó szervek részéről, így vallási okokból egyes esetekben akár a házirend szigorú szabályaitól is eltérnek.

Az egészségügyi ellátás területén az általános szabályok érvényesülnek. A fogdáknak rendszeresen jelen van egy saját orvos, illetve szükség esetén, rövid időn belül megjelenik. Rendkívüli esetben az őrizetes külső kórházban kezelést is kaphat. Ritkán, nyelvi nehézségekbe ütközhet az anamnézis pontos megállapítása, azonban tolmács igénybe vételével áthidalható a probléma.

Egyéb fogdáknak is gondot okoz, hogy az őrizettest nehéz elfoglalni, munkáltatásuk nem megoldott. Szerencsés esetben a külföldi csak néhány napot tölt az idegenrendészeti fogdában, azonban van mikor, hogy ez meghosszabbodhat. Ilyenkor az újságok, könyvek, televízió, illetve az időjárástól függően az udvaron engedélyezett sportolási lehetőség jelenthet megoldást.

A fogvatartással kapcsolatosan felmerült panasz nem olyan gyakori, mint az egyéb szabadságelvonást alkalmazó intézetekben. A fogdáknak szolgálatot teljesítők törekednek minden jogszabályi, garanciális rendelkezés biztosítására. Az előforduló panaszok többnyire csak az ételek mennyiségét kifogásolják. A bánásmód körébe tartozó panaszok ritkák. A Győri Határőr Igazgatóság idegenrendészeti fogdjában, a rendbontó magatartást tanúsítók eltúlzottnak találták a velük szemben fellépő örök által használt kényszerítő eszközök. A vizsgálat megállapította, hogy a pa-

nasz alaptalan, a kényszerítő eszközök használata jogszerű volt.

Egy kínai állampolgár okiratainak ellenőrzése során a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész azt észlelte, hogy a külföldi kérelmeinek és panaszainak nyilvántartása nem megfelelő, abból nem állapítható meg, hogy az elbírálás kinek a hatásköre, milyen intézkedések történtek és milyen válaszokat kapott az őrizetes.

Korábban aggályos volt a fogdakönyvekben vezetett nyilvántartások, az intézkedéseket előíró dokumentumok hiányossága. A pontatlanság olykor veszélyeztette a jogbiztonságot. A határozott ügyészi fellépésnek köszönhetően hamar rendeződtek a viszonyok.

A Nyugat-Magyarországi régió ellenőrzésekor az ügyész vette észre, hogy a bíróság által meghosszabbított fogvatartása az őrizeteseknek nem a jogszabályoknak megfelelő okmányok alapján történt. A fogatartatásra jogszabály szerint bírósági határozat alapján kerülhet sor, annak hiányában a befogadást, illetve a további végrehajtást meg kell tagadni. Néhány esetben előfordult azonban, hogy a külföldit, bírói határozott alapján tartották őrizetben, és amely csak később érkezett a fogdához. Az ügyész intézkedett, hogy a jövőben a Határőrség tegyen lépéseket, hogy az elrendelt, illetve meghosszabbított őrizetről szóló végzések törvényes határidőn belül az idegenrendészeti fogdákhöz kerüljenek.

Az itt előforduló rendkívüli eseményeket, amelyek elsősorban étkezés-megtagadásban, illetve szökésben nyilvánulnak meg, az intézmények soron kívül jelentik a bv. törvényességi, felügyeleti- és jogvédelmi ügyésznek. A jelentéstételi kötelezettség biztosítja, hogy a törvényességet szem előtt tartva, az intézetek megtegyék a szükséges lépéseket a jövőben esetleg előforduló hasonló esetek megelőzésére, a felelősök megnevezésére. Amennyi-

ben ennek a kötelezettségének az intézet nem tesz eleget az ügyész megteszi a szükséges lépéseket.

Így történt ez például H. E. örmény állampolgár esetében is, aki 2002. november 22. napján befejezett öngyilkosságot követett el a Szombathelyi Határőr Igazgatóság idegenrendészeti fogdájában. A Vas Megyei Főügyészség ügyésze a helyszínen részt vett az esemény kivizsgálásában, ellenőrizte a megelőzés érdekében tett intézkedéseket. A boncolást követően a főügyészség kiadta a temetési engedélyt.

Nagykanizsán a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész a fogda vizsgálatáról készített feljegyzésében azt észrevételezte, hogy a rendkívüli események megelőzése érdekében az ablaküvegek belső védelmét biztosító biztonsági rácsokat nincs felszerelve.

Az Európai Unió követelményeinek megfelelően az olykor több megyét is felölelő régióban, egyetlen helyen működik idegenrendészeti fogda. Ezért az elfogást és az előállítás követően több száz kilométeres utat kell megtenni a fogdáig. Ez komoly szervezési feladatot igényel a Határőrség részéről, hogy minél takarékosabb módon, de a jogszabályokban előírt határidőket betartva járjanak el. Számos esetben merült fel az a probléma, hogy a szállítások következtében, egységes nyilvántartás hiányában, szinte lehetetlenné vált az előállítások időtartamának nyomon követése. Ezeknek a megszüntetésére a bv. törvényességi, felügyeleti és jogvédelmi ügyész feljegyzést készített a hiányosságokról, észrevételeket tett. Ennek alapján az érintett szervek 2002. második félévétől megkezdtek a korábbi pontatlanságokat megszüntetni. Jelentősen megnőtt a bírói munkateher azáltal, hogy a regionális rendszerben, a döntési hatáskör, egyetlen helyre koncentrálódik,

így ha a külföldit 5 napon belül nem utasítják ki, a fogvatartás meghosszabbításához bírói határozat szükséges.

Említést érdemel a 18. életévüket be nem töltött fiatalok elhelyezésének kérdése. Alapelvi jelentőségű, hogy szabadság elvonással vagy korlátozással járó intézkedés csak jogszabály alapján által alkalmazható. Előfordulhat azonban, hogy egy külföldi család lépi át illegálisan a határt egy kiskorú gyermekkel. A szülők idegenrendészeti őrizetbe kerülnek, de mi lesz a gyermekkel? A család egységének fenntartása megkövetelné, hogy a gyermek szüleivel maradhasson, ugyanakkor ez fogságot és idegen felnőttek állandó társaságát jelentené számára. Akkor nevelőintézetben kell elhelyezni ideiglenesen? Ebben az esetben viszont a szülővel való kapcsolattartás válik lehetetlenné. A probléma megoldására, a jogalkotónak azonnal döntenie kell, hogy két emberi jogi alapelv közül, melyik jelent magasabb szempontot.

A külföldi fiatalkorúakra – ellentétben a magyar állampolgárokkal – az idegenrendészeti jogszabályok nem tartalmazznak külön rendelkezéseket még elkülönítésüket sem írják elő. A Legfőbb Ügyészség ennek megfelelően javasolta az idegenrendészeti őrizet büntetés-végrehajtási intézetben történő végrehajtásának szabályairól szóló I/1995. (I. 6.) IM rendelet kiegészítését. A Nagyfai Bv. Intézet parancsnoka külön napirendet állított össze az intézetben elhelyezett két fiatalkorú bangladesi állampolgár számára, amelyben elkülönítésükről rendelkezett, illetve a végrehajtás módjára - rájuk tekintettel - külön szabályokat hozott.

Hazánkban az Európai Unióhoz történő, küszöbön álló csatlakozása és az ennek következtében szükségessé váló jogharmonizáció számos új feladatot ró mind a kormányzatra, mind a jogalkotásban részt vállaló szervekre.

A szabadság elvonással járó intézkedéseknek és az annak végrehajtását biztosító fogvatartási helyeknek a közösségi joghoz, illetve az európai normákhoz való igazodása alapvető követelmény. Ennek megvalósítása azonban jelentős mértékű anyagi ráfordítást igényel.

Az utóbbi években új, az európai normáknak megfelelő idegenrendészeti előállító helyiségeket adtak át. Ilyen például a Nyírbátori Határőr Igazgatóság Ártándi kirendeltségénél 2002-ben kialakított két előállító helyiség. A végleges átadás előtt az Igazgatóság felkérte a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó megyei ügyészségi ügyészt, hogy szemrevételezze a helyiségeket, vizsgálja meg, hogy azok a jogszabályoknak megfelelnek-e, és adjon szakvéleményt azok kialakításáról. Az ügyész számos észrevételt tett, amelyet a Határőr Kirendeltség a munkálatok folyamán figyelembe vett, így egy jogszabályi rendelkezéseknek teljes mértékben megfelelő épület került átadásra.

De megemlíthetjük a 2002. január 1-jével megnyitott Győr-Moson-Sopron Megyei idegenrendészeti fogdát (és közösségi szállást) is, amelynek kialakítására, személyi állományának kiképzésére szintén az ügyészség bevoná-

sával, szakmai ismereteinek, tapasztalatainak felhasználásával került sor, így zökkenőmentesen kezdhette meg működését a jogszabály által megjelölt időpontban.

A 2001-es évben végzett egyik vizsgálata során a bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyész megállapította, hogy a bácsbokodi előállító helyiség rendkívül rossz állapotban van, falai penészesek, vizesek, emberi tartózkodásra alkalmatlan. Felhívta a Határőrség figyelmét, hogy azonnal intézkedjenek. Ennek következtében szeptember közepéig megtörtént az épület felújítása.

Összességében elmondható, hogy az idegenrendészeti őrizetet végrehajtó fogdáknak eleget tesznek a külföldi fogvatartottakkal szemben támasztott speciális követelményeknek. A büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeletet ellátó ügyészek is – teljesítve vizsgálati kötelezettségüket –, a jogszabályok maradéktalan érvényesülése érdekében a szükséges intézkedéseket megtették, sajátos eszközeikkel elősegítették a Határőrségnek a törvényességi, jogállami követelményeket betartó munkáját.

Dr. Pongrácz Dóra

Az alkohol okozta májbetegségekről

Az alkoholizmusról általában

Az alkohol a dohányzás mellett a leggyakrabban használt élvezeti cikk. Az alkoholizmus ill. a modern orvosi szóhasználatban inkább alkohol dependencia (dependencia = függőség) az alkohol kényszeres fogyasztását jelenti. E kényszernek három összetevője van: egyik az alkoholfogyasztás utáni kifejezett vágyakozás, ettől való pszichés függés, másik a szomatikus függés, mely azt jelenti, hogy az alkohol hirtelen megvonása (orvosi támogató kezelés nélkül) súlyos testi betegséget, megvonásos tünet együttest idéz elő, míg a harmadik tényező a tolerancia, aminek lényege, hogy a szervezet mind kevésbé és kevésbé reagál a toxikus szerre, így a beteg azonos hatás eléréséhez egyre nagyobb mértékben fogyaszt alkoholt.

A laikus köztudatban az alkoholizmus-al kapcsolatban leginkább a heveny alkoholos befolyásoltság, azaz a részegség, a krónikus alkoholizmus okozta pszichés és testi leromlás, pszichoszociális elidegenedés és az alkohol okozta májzsugor ismert. Valóban, talán ezek az alkoholizmus leggyakoribb következményei. Kevésbé ismert, hogy az alkohol tulajdonképpen az egész szervezet megbetegedését idézi elő, így egyes esetekben a klinikai kép előterében a fenti megnyilvánulások mellett vagy akár azokat megelőzően más, ritkább betegségek állhatnak.

Az alkoholizmus kialakulásának két lépcsőfoka van. Első az úgynevezett „problémaivás”. Ilyenkor az egyén pszichés feszültség oldása, érzelmi problémáinak eltorpítása, elnyomása céljából fogyaszt al-

koholt. A második lépcsőt a valódi alkohol-fogyasztási kényszer (addikció) kialakulása jelenti, amelyet az előbb részleteztünk.

Az alkoholizmust előidéző tényezőkről egyre többet tudunk, de korántsem eleget ahhoz, hogy az egyes betegek esetében az okokat mindig pontosan feltárhassuk. Ma már mindenképpen elavult az a nézet, amely az alkoholistát egyedül és kizárólagosan gyenge akarata, gyenge jelleme miatt teszi felelőssé állapotáért. Közismert, de a mindennapi gyakorlatban mégsem eléggé elfogadott, hogy az alkoholizmus kialakulásában óriási szerepe van a pszichoszociális környezetnek, elsősorban a családnak. A veszélytett hajlamossító tényezők szerepére utal az a tény, hogy az alkoholisták körében gyakrabban fordulnak elő életük során nem alkoholos elmebetegségek is, mint az átlag lakosság körében. Genetikai tényezőkre hívják fel a figyelmet a családvizsgálatok: alkoholisták közeli rokonai között az alkoholizmus négyszer gyakrabban fordul elő. Hasonlóképpen, alkoholista szülőknek a születés után örökbefogadott gyermekei körében, életük során, négyszer gyakoribbnak találták az alkoholizmus kialakulását, akkor is, ha a gyermekek nem is ismerték vér szerinti szüleiket és így fogalmuk sem volt azok szenvedélybetegségéről. Egypetéjű ikrek között mindkét testvér alkoholizmusa jóval gyakoribb, mint kétpetéjű ikrek esetében. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ember önálló tudattal és akarattal bír, társadalomban élő lény, így véleményem szerint még bizonyos fokú veszélytett hajlam esetén sem menthető fel – teljes mértékben biztosan nem – az alkoholizmussal összefüggésben elköve-

tett agresszív, antiszociális cselekményei felelősségének vállalása alól. Ez az igen összetett probléma érdemi tárgyalása azonban sem a kitűzött téma, sem pedig a szerző illetékességének hiánya miatt nem képezheti e cikk témáját.

Az alkohol okozta májbetegség

Az alkohol leggyakrabban a máj megbetegedését okozza, pontosabban szólva, bár leggyakrabban több szerv vagy szervrendszer is károsodik az alkohol toxikus hatása következtében, a klinikai kép előterében leggyakrabban a máj betegsége áll. Az alkohol okozta májkárosodásnak időben és súlyosságában három egymást követő stádiuma van: az alkoholos zsírmáj, az alkoholos májgyulladás és a májsugor.

Az alkoholfogyasztás és a májbetegség végstádiumát jelentő májsugor (orvosi nevén májcirrhosis) között az oksági összefüggés egyértelműen bizonyított. Az alkohol iránti érzékenység egyénenként változó, ezért nem minden nagyivónál fejlődik ki „kötelező módon” a cirrhosis. A májsugor kialakulását döntően befolyásolja a rendszeresen fogyasztott alkohol napi mennyisége is. Mérvadó statisztikák szerint naponta legfeljebb 40 grammnyi alkohol rendszeres fogyasztása 25 év alatt sem okoz alkoholos májkárosodást. (Számoljunk csak: 40 gramm alkoholt tartalmaz 1 dl whisky, vagy 4 dl bor vagy kb. 1,5 üveg sör!). Ugyanennyi ideig naponta 40-80 gramm alkohol elfogyasztása már nagy valószínűséggel a máj zsíros elfajulását vagy alkoholos májgyulladást okoz. Naponta 80 grammot meghaladó alkoholfogyasztás esetén alakul ki májsugor az esetek 20-30 %-ában. A fenti számolást megismételve, ez naponta 2 dl-nél több whisky, vagy 8 dl bor, vagy 3 üveg sör, ill. azt meghaladó al-

kohol fogyasztását jelenti. Ezt az alkohol-mennyiséget a magyar statisztikák és a mindennapi orvosi tapasztalat szerint is igen sokan elérik ill., túllépik. Talán az a tény, hogy ezen alkoholbetegeknek is „csak” 30 %-ánál alakul ki májcirrhosis adja az önámító bizakodást sok alkoholistának, „lám, a szomszédom is évek óta annyit iszik, mint a gödény, mégis jól bírja magát.” Ugyanakkor megfélemedeznek azokról a mindannyiunk környezetében tapasztalt szomorú esetekről, amikor sokszor akár igen fiatal, olykor 20-as, 30-as éveikben járó emberek halnak meg a májsugorodás végstádiumában, rendszerint igen nyomorult körülmények között, sok szenvedés után. A környezet ilyenkor részvétellel állapítja meg, hogy az illető „elitta a máját”.

Sajnos, az alkohol okozta májbetegség igen alattomos természetű. A fentiekből is láthatjuk, hogy a nagyivók „szerencsés”, kb. 70 %-a bár rendszeresen és sokat iszik, mégsem alakul ki nála májcirrhosis. (Más kérdés, hogy körülötte hogyan szenved a környezete, családja, ő maga, hogyan súlyléd egyre mélyebbre, hogyan teszi tönkre emberi, családi, munkahelyi, baráti kapcsolatait). A nagyivók másik 30 %-a azonban májsugorban betegszik meg, 10-25 év alkoholizálás után. A májsugor azután átlagosan 8-10 éven belül a beteg halálához vezet. Ez statisztikai átlag, amely mögött konkrét betegek vannak, betegek, akik 1-2 éven belül meghalnak a májsugor szövődéseiben, és olyanok is, akik 12-15 évig élnek még, szenvedve ugyan a cirrhosis okozta panaszoktól. Fontos hangsúlyozni azt a tényt, hogy ezen alkoholisták jelentős része nem tartozik azok közé, akik „merek részeggé” válnak nap, mint nap. Egy részük évekig, akár 10-15 évig rendszeresen fogyaszt nagy mennyiségű alkoholt, anél-

kül, hogy lerészegedne, illetve anélkül, hogy betegség tünetei jelentkeznenek nála. Nem meglepő ez, ha a fenti számadatokat még egyszer átgondoljuk. Hiszen elég ki-nyitni a negyedik üveg sört, a második üveg bort, vagy akár két üveg sör mellé inni 1-2 fél dl „kísérőt” ahhoz, hogy „teljesítsük” a 80 grammos küszöb átlépését, s ezzel je-gyet váltsunk arra a vonatra, amely 30 %-os eséllyel a halálba viszi utasát. Sajnos, ezek a szigorú adatok Magyarországon nem eléggé közismertek, ilyen mennyiségű al-kohol fogyasztása a köztudatban nem szá-mít veszélyesnek.

Az alkoholos májbetegség alattomos a betegség tünetei szempontjából is. A bete-gek kb. 30 %-a teljesen tünetmentes. Fon-tos azonban tudni azt, hogy ebben a tünet-mentes szakban is az orvosi, a laboratóriu-mi ill. az ultrahang vizsgálat ilyenkor is fel-fedheti a már alattomosan zajló májelzsíro-sodást vagy az ezt követően kialakuló alko-holos májgyulladás. Ha azonban az alko-holbeteg nem megy orvoshoz, előfordulhat, hogy váratlanul, megelőző tünetek nélkül besárgul, hasa „megnö” a hasüregben fel-gyülemelő folyadéktól, azaz „rögtön” a májsugor, azaz a májbetegség végső, visz-szafordíthatatlan stádiumával kell szembe-néznie.

Az alkoholos májbetegség, helyesebben inkább az alkoholizmus tehát csak az esetek kb. 70 %-ában okoz testi panaszokat, ame-lyek nem speciálisak, többnyire általános tünetek. Ilyen a bizonytalan hasi, esetleg májtáji fájdalom, feszülés, reggeli hányás, étvágytalanság, hasmenés, fogyás, letargia, fáradékonyság, az orcákon apró értágulatok miatt megjelenő bőrpír. Az alkoholizmus indirekt jelei lehetnek az iskolai végzettség-gel, szociális státusszal ellentétes gondozat-lan külső. Húsz évvel ezelőtt, kezdő orvos

koromban, tapasztalt, idősebb kolléga hívta fel a figyelmemet arra, hogy az alkoholis-táknak milyen gyakran hiányos, romlott, gondozatlan a fogazatuk. Magyarországon a szegény rétegek sajnálatos kiszélesedésé-vel és a fogászati kezelés korábbi ingyenes-ségének átmeneti felfüggesztésével ez a gyanújel az utóbbi évtizedben veszített di-agnosztikus erejéből. Sajnos.

Magyarország az alkoholfogyasztás te-kintetében a világon, a vezető országok kö-zött foglal helyet. Az egy főre jutó abszolút alkoholfogyasztást évente kb. 12 literre be-csülik. Más európai országok adataiból: Luxemburg 12,1 liter Ausztria 10,5 liter, Németország 10,4 liter. A statisztikák ked-vező oldalán foglal helyet Svédország, ahol ez az adat 5,3 liter, Finnországban 6,8 liter, Nagy-Britanniában 7,3 liter. A magyaror-szági egy főre számított alkoholfogyasztás alkoholfajtákra bontva kb. 150 liter sörnek vagy 120 liter bornak vagy 30 liter pálinká-nak felel meg.

A nemzetközi statisztikák szerint az egy országban elfogyasztott alkoholmennyiség-nek a felét a lakosság 10 %-a, négyötödét a lakosság 20 %-a fogyasztja el. Ez nagymér-tékben egybevág a magyarországi statisztikákkal: az alkoholisták számát kb. 1 millió-ra becsülik! A májsugor okozta halálozás Európában Magyarországon a legnagyobb: 100 000 lakosra évente 63,3 haláleset jut. Ugyanez az adat Portugáliában 27,8, Ausztriában 27,2, Németországban 24,0, de Svédországban 7,3, Nagy-Britanniában 6,0, Hollandiában 5,1, Írországon 2,7 (1992-1995. közötti adatok). Az USA-ban és Ka-nadában az eredményes egészségnevelés következtében az alkoholfogyasztás a 70-es évektől csökkent, aminek következtében a cirrhotikus halálozás is csökkent. Hasonló a helyzet Franciaországban is. Az 1950-es

években az egy főre jutó átlagos borfogyasztás 140 liter volt. A májzsugor okozta halálozás 1967-ig nőtt, ekkor évente 100 000 lakosra számítva 36 haláleset volt. Az egy főre jutó borfogyasztás a 90-es évekre, 60-65 literre csökkent. Ezzel párhuzamosan a 100 000 lakosra eső cirrhotikus halálozás 16-ra esett vissza.

Az alkoholtűrő képességben genetikai tényezők is szerepet játszanak. Az alkohol lebontásakor először képződő anyagcsere-termék az acetaldehid. Ennek további lebontását az acetaldehid-dehidrogenáz enzim végzi. Az emberek kis részénél ez az enzim genetikai hiba következtében az átlagosnál lassabban működik, így „*átlagos mennyiségű*” alkohol fogyasztását követően is az acetaldehid magas koncentrációt ér el a szervezetben. Ez pedig számos szubjektív panaszt okoz: az illetőnél a bőr kipirulása, erős verejtékezés, szapora szívverés, kapkodó, szapora légzés, gyengeség, ájulásérzés jelentkezik, ezért ezek az emberek ritkán válnak alkoholistává. (Ezen a mechanizmuson keresztül fejt ki hatását az Antaethyl tabletta vagy depot-injekció, mely az acetaldehid-dehidrogenáz enzim farmakológiai bénítása útján okozza alkoholfogyasztás esetén a fenti rosszulétet, így az úgynevezett adverzív, leszoktató kezelés eszköze.)

Eltérő az alkoholtűrő képesség a nemek között is. A nők szervezete kb. háromszor érzékenyebb. Az elfogyasztott alkohol egy kis része már a gyomorfal enzimjei hatására kezd lebomlani. A nők gyomorfalában az alkoholdehidrogenáz enzim aktivitása kisebb, mint a férfiakban. A női nemi hormonok egyik csoportja (az ösztrogének) fokozzák az immunológiai reakciókat, így az alkohol okozta sejtkárosodás talaján fellépő másodlagos autoim-

mun reakciókat is. Szerepet tulajdonítanak annak is, hogy a nők szervezetében a zsír aránya a vízéhez viszonyítva magasabb, mint a férfiak szervezetében. Mivel az alkohol vízben jobban oldódik, így a kisebb víztérben testsúlykilogrammmra számítva azonos mennyiségben fogyasztott alkohol magasabb koncentrációt ér el a női, mint a férfi szervezetben.

Bizonyos táplálkozási tényezők is befolyásolják az alkohol toxikus hatását. A fehérjeszegény étrend fokozza az etilalkohol toxicitását. Márpedig az alkoholisták zöme pénzét nem a drága fehérje-forrásokra, hanem alkoholra fordítja.

Bármely más krónikus májbetegség, így elsősorban a krónikus vírusos májgyulladások logikusan érthető módon fokozzák az alkohol okozta károsodás súlyosságát.

Az alkoholos zsírmáj

Az alkoholos zsírmáj (orvosi nevén steatosis hepatis alcoholica) lényege, hogy az alkohol okozta komplex anyagcsere változások következtében a máj normális szövettani szerkezete megváltozik, a májsejtek közé mind nagyobb és nagyobb mennyiségben zsírcseppek rakódnak le. A steatosis nagy mennyiségű alkohol rövid időn át történő fogyasztását követően, akár 4-5 nap alatt is kialakulhat. Zsírmáj egyébként nem csak alkoholizmus következtében jöhet létre: elhízás, cukorbetegség szintén gyakran áll ennek a májbetegségnek a hátterében, illetve ezeknél sokkal ritkábban egyes vegyszerek és gyógyszerek is előidézhetik, mindezeket az orvosi irodalom meg is különbözteti: nem alkoholos zsírmáj (steatosis hepatis non alcoholica). A szövettani kép mindezen esetekben hasonló. Szövettani mintavételre azonban csupán steatosis gyanúja miatt ritkán kerül sor.

A zsírmáj gyanúja felvetődik a kórtörténetből kideríthető előbb említett potenciális károsító tényező megléte, a kóros májfunkciók és az ultrahangon látott nem csak speciálisan csak a zsírmájnál meglévő de arra mindenképpen jellemző kép (a szakmai zsargon szerint diffúzan „*félyes echoszerkezetű máj*”) esetén. A biztos diagnózis szövettani vizsgálattal állítható fel. Erre leginkább akkor kerül sor, ha más májbetegség lehetősége is felmerül és a diagnózis a szövetszövetminta kivétele (biopszia) nélkül nem dönthető el megnyugtató módon. Ennek egyik esete, ha a beteg tagadja az alkoholfogyasztást. A diagnózis felállítása a kezelés miatt fontos. A zsírmáj az esetek jelentős részében a kiváltó tényező megszűnése esetén (az alkoholfogyasztás beszüntetése, normális testsúly elérése fogyókúrával, cukorbetegség gondos kezelése) visszafejlődik, azaz a máj szövettani értelemben is „*meggyógyul*”, ezzel párhuzamosan a kóros laboratóriumi májleletek is normalizálódhatnak.

A máj e rendkívüli mértékű önmegjavító képességének (regeneráció) speciális eseteit lehet tapasztalni a májátültetés egyes eseteiben. Mivel a májra váró betegek és a rendelkezésre álló átültethető donor májak száma között világszerte aránytalanság van, – azaz jóval többen várnak májátültetésre, mint ahány műtetre lehetőség van –, ma már nem csak a szövettani értelemben véve makulátlan, tökéletes májak kerülnek beültetésre. Támaszkodva a fentiekben is leírt ismeretekre, vagyis hogy a zsírmáj jó működésre és nagyfokú szövetszöveti regenerációra is képes, egyre gyakrabban kerül sor „*egyébként egészséges*” steatosisos donor májak beültetésére. A jó eredmények még magukat a transzplantáló sebészeket is meglepték: sem a beültetett máj működésében,

sem a szervátültetés szövödményeiben nem találtak különbséget az ép és a steatosisos májak között. Ha mégis szervkilökődés vagy más szövödmény gyanúja miatt biopsziát kellett venni a beültetett májból, meglepő mértékben észlelhető volt a steatoszis javulása, sokszor teljes eltűnése, olykor akár igen röviddel a transzplantáció után.

A zsírmáj önmagában legtöbbször nem okoz tüneteket, legfeljebb az alkoholizmussal összefüggő általános tünetek észlelhetők, amint azt korábban taglaltuk. Előfordulhat, hogy epepangás alakul ki, amit a beteg bőrének, szeme „*fehérjének*” besárgulását, a széklet világos sárgás-szürkés színét ill. a vizelet sötét, vöröses-barnás elszíneződését okozza. Ritkán a vörösvérsejtek kóros mértékű szétesése következtében vérszegénység alakulhat ki, bár ez a jelenség inkább már a májcirrhosishoz szokott csatlakozni. A máj és a lép megnagyobbodhat.

Az alkohol zsírmáj az alkoholfogyasztás folytatása esetén alkoholos májgyulladásba mehet át, a májcirrhosis pedig az alkoholos májgyulladások egy részéből alakul ki. A steatoszis közvetlenül nem megy át májzsugorba.

Az alkoholos zsírmáj kezelésének lényege a teljes alkohol absztinencia. Természetesen azokban az esetekben, amikor az alkoholizmus mellett cukorbetegség és/vagy elhízás is fennáll, úgy ezeket a betegségeket is kezelni kell.

Az alkoholos hepatitis (hepatitis alcoholica vagy steatohepatitis alcoholica)

Az alkoholos májbetegség következő, súlyosabb stádiuma, mely rendszerint az alkoholos zsírmáj talaján fejlődik ki a további rendszeres alkoholfogyasztás következtében.

A máj szövettani vizsgálata súlyos elváltozásokat mutat. A májsejtek jelentős része megduzzad (ún. ballonsejtek), elhal, a májszövetet a gyulladási reakció részeként fehérvér-sejtek, főleg a falósejtek lepik el, a sejtek között megindul a kötőszövet képződése. A májsejt elhalás áthidalhatja a mikroszkopikus májszöveti egységet az úgynevezett májlebenyket a központi részétől a széli részéig („*bridging necrosis*”), e két utóbbi szöveti jelenség már a májsugor kialakulásának előszobáját jelenti. Az alkoholos májgyulladás jelenségei fokozatosan súlyosbodhatnak, a májsugor lényegét képező hegesedés egyre súlyosabbá válhat, a hegesedés előrehaladásával és a máj szabályos lebenykés szerkezetének felbomlásával fokozatosan alakulhat ki a májcirrhosis. A feltételes módot igen fontos hangsúlyozni, ugyanis az alkoholos májgyulladás az alkoholfogyasztás abbahagyásának hatására kb. 80 %-ban nem súlyosodik. 61 alkoholos hepatitiszes beteg szövettani kontrollal kiegészített követése során azt észlelték, hogy az absztinens páciensek 27 %-ánál a máj teljesen meggyógyult, szövettanilag is helyreállt az ép májszerkezet, 55 %-ánál az alkoholos májgyulladás szövettanilag változatlan maradt és „*csak*” (vagy inkább: „*de*”) 18 %-ánál májsugor fejlődött ki, hangsúlyozzuk, az alkoholfogyasztás felfüggesztése ellenére. Egy másik tanulmányban 26 beteget követtek. Közülük tizenhárom hagyott fel teljesen az alkoholfogyasztással: e 13 beteg közül 9 -nél (69, 2 %) a máj szövettani képe jelentősen javult, 4-nél (30, 8 %) alakult ki cirrhosis. Négy beteg jelentősen mérsékelte alkoholfogyasztását, közülük 3-nál (75 %) a szövettani kép jelentősen javult, 1-nél (25 %) az alkoholos májgyulladás megmaradt, cirrhosis nem alakult ki. Kilenc páciens foly-

tatta a korábbi mértékben az alkoholfogyasztást, közülük 4-nél (44, 4%) az alkoholos májgyulladás folytatódott, 5-nél azonban (55, 6 %) májsugor alakult ki. Külön vizsgálva, nőknél a cirrhosis 58, 3 %-ban alakult ki. Ugyancsak külön vizsgálták azokat a betegeket nemre való tekintet nélkül, akiknél az először végzett májbíopszia már súlyos alkoholos gyulladást mutatott, esetükben 66 %-ban alakult ki a májsugor. Bár e két tanulmány esetszámai a statisztikában vagy a biometriában jártas szakemberek számára csekélyek, az orvosok, és különösen az alkoholistákkal foglalkozó orvosok számára nyilvánvaló, hogy a beteg szoros együttműködését igénylő, még májbíopsziát is magában foglaló kezeléseket és vizsgálatokat korrektül kivitelezni igen nehéz feladat. Az alkoholos májbetegeket kezelő orvos ezeket a fenti adatokat reálisnak érzi. A lényeg végül is a levonható tanulság: az alkoholos májgyulladás már igen súlyos, veszélyes állapot, mely az esetek kisebb, kb. 1/5 részében az absztinencia ellenére májsugorba torkollik, ugyanakkor a másik oldalról nézve, az alkoholfogyasztás megszüntetésére 4/5 részben meggyógyulhat. Ha azonban a beteg nem tud szakítani az alkohollal, úgy 40-66 % eséllyel alakul ki a májcirrhosis, nagyobb eséllyel nőkben, illetve súlyosabb kezdeti elváltozások esetén.

A betegség tüneteinek egy része meg egyezik magának az alkoholizmusnak az előbbieken tárgyalt általános tüneteivel. Ehhez azonban újabb tünetek társulnak: jobb bordaív alatti fájdalom, sárgaság, láz (melyet maga a májgyulladás idéz elő, tehát gondos vizsgálattal sem találunk fertőzést annak hátterében), májnagyobbodás, lépnyagyobbodás, vérzékenység. A sárgaság néha rendkívül súlyos, tartós, mely önmagában

is életveszélyes szövödményekkel (elsősorban veseelégtelenség) fenyeget. A betegség klinikai spektruma az enyhe általános tünetektől és májnagyobbodástól a robbanásszerű gyorsasággal romló, ún. fulmináns hepatitiszig terjedhet. Utóbbi esetben kifejezett sárgaság, a hasüregben folyadék felgyülemelkedése, gyomor-bélrendszeri vérzésekkel, bőrverzésekkel, ritkán akár agyvérzéssel járó általános vérékenységgel, zavartsággal, majd akár mély eszméletlenség alakulhat ki, nemritkán halálos kimenetellel.

Az alkoholos májsugorodás (cirrhosis hepatis alcoholica)

A fentiekben már részleteztük, hogy az alkoholizmus következtében a májsugorodás kialakulása hogyan függ össze a rendszeresen elfogyasztott alkohol mennyiségével és az alkoholizálás időtartamával. A cirrhosis lényege, hogy az alkoholos hepatitisz részjelenségeként a májlebenszövetbe betörő, azokat szinte felszabdoló gyulladás következtében a működő májsejtek egyre pusztulnak, azok helyét mind több és több, májműködést ellátni nem tudó hegszövet tölti ki. Megjegyezzük, hogy a gyakorlatban az alkoholos hepatitisz és a cirrhosis nem mindig választható el élesen egymástól, hiszen egyrészt a két betegség között folyamatos az átmenet, másrészt pedig a már kialakult cirrhosis esetén is a megmaradt májszövetben az alkohol okozta gyulladás tovább zajlik.

A cirrhosisban a máj szabályos szerkezete felbomlik, a normális lebenykés felépítés felismerhetetlenné válik. A normális máj durva közelítéssel a szivacshoz hasonlítható, amennyiben a májsejtek között bőségesen találhatóak kicsiny vivőerek, vérrel telt üregecskék, a vért összegyűjtő visszerek, emellett apró, majd a fa ágazatá-

hoz hasonlóan egyre nagyobb és nagyobb ágakba összeszedődő epeutak. A májsugorodás során képződő hegszövet szétzilálja a normális szöveti szerkezetet. Az epeutak részlegesen elzáródhatnak, így az epe elvezetése tökéletlenné válik, az epefesték a vérbe kerül, majd elárasztja az egész szervezetet és megjelenik a bőrben, ez okozza a sárgaságot. A hegszövet miatt a máj keringése is károsodik, a vénás nyomás megnő a kialakuló nyomásviszonyok miatt a keringő vérben lévő folyadék, fehérjék és elektrolitok „kiszűrődnek” a hashártyán, a hasüregben folyadék jelenik meg. Minden laikusnak ismerős az előrehaladott alkoholbeteg hatalmas, hordószerű pókhása, amit ez a kóros folyadék, orvosi nevén az ascites okoz. A normális májsejtek pusztulásával együtt pusztulnak az immunrendszer májban lévő elemei is. Emiatt – és persze az alkoholizmussal járó általános táplálkozási zavar és testi leromlás miatt is – a cirrhosisos beteg sokkal hajlamosabb a különféle fertőzésekre. Az egészséges ember bélrendszerében, különösen a vastagbélben igen nagyszámú baktérium él. Az innen olykor-olykor a belfalon át a vérkeringésbe jutó baktériumok a hasi szervek vénáiból a májba jutnak, és normális esetben a májban bőségesen lévő immunsejtek azokat elpusztítják. A cirrhosisos betegnél ez a védekezőképesség csökkent, nemritkán alakul ki az ascites és a hashártya gyulladása, az úgynevezett spontán bakteriális hashártyagyulladás. (A spontán jelző a „sebészi” hashártyagyulladásoktól való elkülönítést szolgálja: erről akkor beszélünk, ha sebészi ellátást igénylő betegség, például gyulladásba került vakbél vagy epehólyag kilyukadása következtében alakul ki a hashártya súlyos, potenciálisan életveszélyes fertőződése.)

A máj központi szerepet játszik a szervezet számos anyagcsere folyamatában, köztük a fehérjék szintézisében. Cirrhosisban csökken a szervezet fehérjéket szintetizáló képessége. Részben ennek következtében (részben a hiányos táplálkozás következtében) az izomtömeg elsovad, a hatalmas hordószerű has mellett pipaszár lábak és karok láthatók, a beteg nagymértékben legyengül.

Egy kivétellel a máj szintetizálja a vérárvadásban szerepet játszó valamennyi fehérjét, úgynevezett alvadási faktort. Májzsugorban ezek mennyisége is lecsökken, kis sérülések hatására is bőrvérzések, súlyos koponyaűri vérzések (akár fiatalon is súlyos agyvérzés) jelentkezhetnek. Az általános vérzékenységi hajlam mellett a hasi szervekben pangó vér miatt könnyebben alakulnak kis nyombél- és gyomorfekélyek, ill. ezek előzményeit jelentő nyálkahártya felmaródások, sokszor teljesen fájdalomtalanul is, amelyekből igen súlyos vérzések indulhatnak el, vérhányást és/vagy vérszékelet okozva.

A kórosan átépült májon keresztül a vénás vér elfolyási akadályozottsága nem csak a hasvízkór kialakulását okozza. A zsigeri vénás rendszer és a törzset ill. a végtagokat ellátó vénás rendszer között élettani viszonyok között több helyen összeköttetés van, melyek közül legfontosabbak a nyelőcsőben, a köldök körül a hasfalban, a végbél környékén és a hasüreg mélyén elhelyezkedő összeköttetések (latinul anastomosisok). Nos, a májzsugor esetén a máj vénás rendszerében kórosan emelkedett nyomás kitágítja ezeket az összeköttetéseket és a vér az élettant meghaladó mértékben, igyekszik elfolyani ezeken keresztül. A kitáguló vénás érhálózatok közül legveszélyesebb a nyelőcsőben elhelyezkedő háló-

zat. Ennek megrepedése igen súlyos, életveszélyes vérzéseket okozhat. Az ilyen vérzés halálozása ma is kb. 30 % körüli. A végbél körüli vénás hálózat kitágulása makacs, nehezen kezelhető, olykor jelentős vérzéseket okozó aranyerek megjelenését okozhatja. A hasfali vénák kitágulása kevésbé veszélyes, ez okozhatja a köldökhöz futó kitágult vénák megjelenését a „medúzafejet”.

A steroid hormonok, ezen belül a nemi hormonok anyagcsereje károsodik. Emiatt nőkben a menstruatio elmaradása, mindkét nemből pedig terméketlenség alakulhat ki. Férfiakban a herék és a himvesző megkisebbedhet, impotencia alakul ki, ugyanakkor a szeméremszőrzet nőiessé válik, hasonlóképpen az emlők nőies megnagyobodása alakulhat ki.

Az alkohol okozta májbetegségek kezelése

Az első és legfontosabb terápiás teendő az alkohol absztinencia elérése. Ahogy a korábbiakban már említettük, az alkoholfogyasztás folytatása a zsírmájból alkoholos májgyulladásához vezethet, az alkoholos májgyulladásból fulmináns hepatitiszt vagy májzsugort provokálhat, mindkettő a beteg halálát okozhatja. Az alkoholos zsírmáj az absztinencia hatására legtöbbször teljesen meggyógyul, 2-6 héten belül. Az esetek kisebb részében, elsősorban kövér betegek, cukorbeteg vagy krónikus hasnyálmirigygyulladásban szenvedő betegek esetében a szövettani elváltozás megmaradhat, de nem romlik tovább, és a beteg életkilátásait ez az állapot nem korlátozza. (Más kérdés, hogy az elhízás, a cukorbetegség önmagában olyan betegségek, amelyek számos szövődémmel járhatnak). Az alkoholos hepatitisz esetében az absztinencia hatására az esetek kb. 27 %-ában teljes gyógyulás következik

be, az esetek kb. 55 %-ában a hepatitiszes májkárosodás fennmarad, kb. 18 %-ban a folyamat tovább romlik, májsugor alakul ki. A májcirrhosis esetében már rosszabb a helyzet. A tünetmentes májsugor esetében is kb. 10 év alatt az esetek 60 %-ában megjelennek az elégtelen keringés vagy anyagcsere működés tünetei, amelyet átlag 6-8 évvel élhet túl a beteg. Még itt is különbség van azonban az alkoholt tovább fogyasztó, illetve az absztinens betegek között. Az absztinens betegek 5 éves túlélése kb. 50-75 % között van, míg folyamatos további alkoholizálás esetén kevesebb, mint 40 %. A szteroidok a mellékvese egyik hormoncsoportjának mesterséges analógjai, erős gyulladáscsökkentő hatású gyógyszerek. Súlyos alkoholos májgyulladás esetén kimutathatóan javítják a halálozást. Alkalmazásuk szakértelmet és nagy óvatosságot igényel, mivel mellékhatásaik közé tartozik a gyomor- és nyombélfekélyek képződése, amelyre a májbetegek egyébként is hajlamosak, illetve az immunrendszer gyengítése, így alkalmazásuk az alkoholizmustól és a májbetegségtől legyengült védekezőképességű betegek-nél fokozzák a fertőzések rizikóját.

A silymarin a máriatövis nevű gyógynövényből kivont hatóanyag, mely Magyarországon többféle néven patikai forgalomban lévő elterjedt gyógyszer. Kedvező hatását több korrekt vizsgálat is igazolta. Egy vizsgálatban 170 cirrhotikus beteget követtek, akik 61 %-a folytatta az alkoholfogyasztást a megfigyelési időszak alatt is. A 4 éves túlélés a silymarint szedő betegeknél 58 % volt, szemben a placebót szedő betegek 39 %-os túlélésével.

Az eddigi kezelési módok magának az alkoholos májkárosodásnak a „megjavítását” célozták. Májcirrhosisban a kezelés jelentősebb részét a májsugor következmé-

nyeinek tüneti kezelése teszi ki. A hasvízkór, azaz a hasüregben felszaporodó folyadék gátolja a beteget életvitelében, súlyosabb formájában felnyomja a rekeszt, a betegnek légszomjat, fulladást okozhat. Igen alattomos és veszélyes e folyadék befertőződése a bélből átjutó baktériumok inváziójától, az úgynevezett spontán hashártyagyulladás. Sokszor igen tünetszegényen zajlik, fel nem ismerése esetén a beteg halálát okozhatja. A hasvízkór elsődleges kezelését a vízhajtók jelentik. Sok esetben azonban a gyógyszerekkel nem érünk célt, ilyenkor a folyadék mesterséges lecsapolására kényszerülünk. Ez rövidtávon nagy megkönnyebbülést hoz a betegnek, azonban –főképp ismételt punkciók esetén – jelentősen fokozhatja a cirrhosisban amúgy is fennálló fehérjehiányt, felboríthatja a szervezet labilis folyadékháztartását és a veseműködést. Említettük a májsugor rettegett szövödményét, a nyelőcsőben kialakuló vénatágulatokat. Ezek megrepedéséből életveszélyes vérzések indulhatnak el, ezért májsugor diagnosztizálása esetén célzott vizsgálattal, gyomortükrözéssel keresni kell ezeket a visszértágulatokat. Ha a vizsgálat ezek meglétét igazolja, és a betegnél vérzés nem jelentkezett, úgy a szimpatikus idegrendszerre ható úgynevezett nem-szelektív bétablokkoló gyógyszerek adagolásával a visszerekben uralkodó kórosan magas vérnyomás csökkenthető, ezáltal az erek megrepedésének veszélye is csökken. Vérzés esetén életmentő úgynevezett ballontamponád kezelésre lehet szükség. Ennek lényege, hogy a beteggel speciális szondát kell lenyeletni, amelyen lévő gumiballonok felfújásával a vérző visszerek mechanikusan összenyomhatóak, a vérzés megállítható. A vérzés sikeres megállítása után kb. 24 órával a visszerek endoszkóposan kezelhe-

tők injekciós kezeléssel vagy gumi-gyűrűkkel történő elzárással. Mindezen kezelési lehetőségek ellenére a nyelöcsővérzés ma is súlyos, életveszélyes betegség.

Mindezen kezelési módok sikertelensége esetén, azaz a máj anyagcsere működésének elégtelensége (sárgaság, májelégtelenség okozta vissza-visszatérő zavartság, súlyos, máj eredetű vérzékenység), ismételt, uralhatatlan nyelöcsővérségek, kezelhetetlen hasvízkór esetén utolsó lehetőség a májátültetés. Magyarországon 8 éve végznek májtranszplantációt. Eddig kb. 140 májátültetés történt. Tudnunk kell azonban azt, hogy mind Magyarországon, mind világszerte óriási a szakadék a májátültetés iránti igény és a lehetőségek között. Ennek egyik oka a szervátültetés és a tartós utókezelés rendkívül költséges volta, s ez határt szab a transzplantáció lehetőségeinek, még a nálunk jóval gazdagabb országokban is. A másik ok – és a mindennapi gyakorlatban ez a fő korlátozó tényező – a szervadások (latinul: donáció) szükségessége. Ennek egyik oka, hogy sokan kegyeleti okból nem járulnak hozzá ahhoz, hogy visszavonhatatlan agykárosodást szenvedett, azaz halott hozzátartozójuk működőképes szerveit eltávolítsák azért, hogy más ember életét megmentse. Emiatt Magyarországon a transzplantációk száma nem éri el azt a határt, amelyet az egészségbiztosító finanszírozna.

Mindezen szervezési, hozzáférési körlátok ismerete mellett tudnunk kell azt is,

hogy a májátültetés a világon mindenütt ma is igen veszélyes műtét, melynek a műtét körüli halálozása kb. 10-15 %, a műtétet követő 1 év alatt további 10 %. Ezért ma általánosan elfogadott az az álláspont, hogy csak olyan májbetegnek szabad egyáltalán felajánlani e lehetőséget, akinek olyan súlyos az állapota, hogy egy éven belül várhatóan meghalna. Ez egyébként minden végállapotú májbetegségre vonatkozó szabály. Az alkoholos májbetegség azonban – mint a korábbiakban is láttuk – lényegesen hatásosabban kezelhető az alkoholfogyasztás felfüggesztésével, míg az eredményes májátültetésen átesett alkoholisták, ha visszaesik az alkoholizmusba, a beültetett májat is tönkretetheti, mégpedig hamarabb, mint korábban saját máját, ezzel nem csak saját magát pusztítja el, hanem azt a másik beteget is, aki helyette kapta volna meg azt a bizonyos májat. Ezen megfontolások miatt alkoholos májbeteg esetében csak akkor ajánlható fel a májátültetés, ha a beteg együttműködő, és egy éve bizonyíthatóan (már amennyire ez bizonyítható) nem fogyaszt alkoholt. Szerencsére az absztinenssé vált alkoholisták többségénél a máj oly mértékben javul, hogy a májátültetés „oka fogyottá” válik, mert életkilátásai jobbakké lesznek, mint a transzplantáció kilátásai.

Dr. Schuller János

Irodalomjegyzék

Varró Vince: *Gastroenterologia*
Oxford Textbook of Hepatology.

Powell, Am. J. Med. 1968, 44: 406.
Galambos, Gastro, 1972, 63: 1026.

A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai

Javaslatok az Egyesült Királyságnak

Ellenszerek a rendőri túlkapásokra

Az Európa Tanács Ellenőrző Bizottsága legutóbbi vizsgálatát követően javasolta a tapasztalt hiányok felszámolása érdekében az ún. fogvatartotti főtisztviselő (chief officer) helyére, a rendőrségtől egy olyan, teljesen független szervezet létrehozását, amely a rendőrség elleni panaszokat vizsgálja ki. Ezt a rendőrök elleni panaszok hatóságát pedig közvetlenül Legfőbb Ügyészség (Crown Prosecution Service) ellenőrzése alá kellene helyezni. Minden egyes panaszt, ha helyén valónak találják, átküldik az ügyészséghez, ahol eldöntik, szükség-e büntetőjogi eljárás vagy sem.

Megjegyzem, nem nehéz felismerni a magyar gyakorlat lényegének részben példaként állítását.

A Bizottság kötelezte a Legfőbb Ügyészséget, hogy adja meg részletesen annak indokát, miért maradt el a büntetőeljárás megindítása a rendőrökkel szemben, amikor a panaszolt magatartásukkal bűncselekményt valósítottak meg. Független vizsgálat történjék minden olyan, az elmúlt két évben megtörtént esetben, amelyben sikeresen tartottak igényt polgári jogi kártérítésre (Peren kívüli megegyezéseknél 10000 fontot meghaladó összegnél), beleértve a rendőri bántalmazást is.

A vizsgálat próbálja meg azonosítani azokat az eseteket, amelyekben – te-

kintettel a rendőrök ellen szóló feljelentések, állítások természetére és súlyára – a büntetőjogi és/vagy fegyelmi eljárásokat ellenük újra kell bírálni. Olyan szabályokat szükséges ezt követően kidolgozni, hogy a jövőben minden ilyen esetben a rendőroktől független szerv döntsön arról; induljon-e büntetőjogi és/vagy fegyelmi eljárás rendőrök ellen. A Bizottság javaslatából egyértelműen kitűnik, hogy a szóban forgó független szerv az ügyészség.

Jogi szabályozás tárgya kell, hogy legyen az Egyesült Királyságban az őrizetbe vett joga egy másik ügyvédhez, amikor a különleges ügyvéd (special solicitor) közreműködése késleltetett.

A Bizottság javaslata szerint a Fővárosi Rendőrségi Egészségügyi Vizsgálati űrlapot (Metropolitan Police Medical Examination Form) felül kell vizsgálni és módosítani annak érdekében, hogy biztosítva legyen, amit a Törvényszéki Orvosi Vizsgálók (Forensic Medical Examiners) lejegyeznek, így a vizsgált személy által elmondottakat vagy általa leírtakat egészségi állapotáról, a bántalmazásáról, továbbá az alapos orvosi vizsgálat megállapításait, végül az orvos konklúzióját.

A CPT külön megjegyezte, hogy mindenkinek, akit hosszabb időre -

legalább 24 órára vagy többre - őrizetbe vesznek, fel kell ajánlani a mindennapi lehetőséget a szabadtéri testgyakorlásra (sétára).

Tehát az őrizetben lévők is „*hosszabb időre*” fogvatartottnak tekinthetők, ezért a zárkát, helyiséget, ahová elhelyezik őket, emberi tartózkodásra oly módon kell alkalmassá tenni, mint ami előírás az előzetesen letartóztatottak és elítéltek esetében.

Határozottan javasolta a CPT, hogy az Egyesült Királyság hatóságai duplázzák meg erőfeszítéseiket és fejlesztenek ki, alkossanak egy sokoldalú stratégiát a börtönök túlszűfolttségének végleges megszüntetésére. Törekedjenek a HMP The Weare-n, a börtönhajón tartózkodó rabok hasznos munkával történő foglalkoztatása lehetőségeinek fejlesztésére. Tegyenek lépéseket azzal kapcsolatban, hogy egy erre képzett, szükség esetén elsősegélyt nyújtó személy (lehetőleg nővéri, gondozói képesítéssel) mindig legyen jelen a börtönben, így éjjel, valamint hétvégén is. Ha a fogvatartottak és a fogvatartó személyzet összlétszáma eléri a 400-at, szükséges, hogy általános orvos is látogassa gyakran az intézményt, erősítsék meg a nővéri testület létszámát is, sőt fogorvos is gyakrabban jelenjen meg. Megoldást kell találni a HMP The Weare-n tartózkodó rabok látogatásának megkönnyítésére és elősegítésére is. Érdeklődött a CPT a felszerelés rendszeresen történő cseréjéről, a rabok fizetésével kapcsolatos nehézségekről, a börtönhajóra szállításuk előtti információkról, ott, a zárkán kívül töltött időről, a könyvtár fejlesztésével kap-

csolatos elképzelésekről, a szabadon bocsátás előtti felkészítő tanfolyammal kapcsolatos intézkedésekről, a börtönhajóról való hazalátogatás lehetőségeiről, a hajó közelebbi, „közpon-ti” területre elmozdításáról. Beszámolt a szervezett tevékenységek különböző formáiról (oktatás, munka, sport), amelyeket jelenleg tudnak ajánlani az intézményben tartózkodó raboknak, beleértve közülük azok számát és azt az időt, amit ezekkel a tevékenységekkel töltenek.

A Man szigeten lévő börtönnel kapcsolatban a CPT azonnali intézkedéseket követelt annak érdekében, hogy az elkülönített egységekbe helyezett rabok lehetőséget kapjanak minden nap legalább egy óra testgyakorlásra, sétára (szabad levegőn tartózkodás nálunk). Kifogásolta az elkülönített egységbe helyezett rabok megbilincselésének gyakorlatát, amikor a zárkájukon kívül tartózkodnak, követelte ennek sürgős vizsgálatát. Meghatározta, hogy melyik zárkába helyezhető el csak kettő, melyekben három rab, melyekben nem lehet hatnál többet és melyekbe lehet csak egy rabot elhelyezni. Kifogás tárgyát képezte a helyiségek karbantartása, tisztasága. A hatóságok intézkedését kérte a bizottság arra nézve, utasítsák a börtön dolgozóit arra, hogy ha egy rab olyan zárkában tartózkodik, amelyben nincsenek alapvető egészségügyi be-
rendezések, s kéri a kiengedését az il-
lemhelyre, akkor ezt a kérést haladéka-
ltalanul teljesítsék.

Törekedjenek a hatóságok a fogvatartottnak felajánlott tevékenységek kiszélesítésére, különös figyelmet

szenteljenek a fiatalkorúaknak felajánlott rendszerek tökéletesítésére, az oktatásra (beleértve a testgyakorlást). Vizsgálják meg a szabadtéri sporttevékenységek biztosítását minden fogvatartott számára, a sportudvar újbóli használatba vételének lehetőségét. Figyeljenek arra, hogy megfelelő legyen a fiatalkorúak más bűnözőktől elkülönítése. Tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy biztosítsanak hasznos tevékenységeket és megfelelő emberi kontaktust azoknak a raboknak, akiket hosszabb időtartamra különítettek el a többiekől, az emberi társaságtól. Lényegesen csökkentsék a bezárás, mint fenyítés időtartamát. Tegyék lehetővé, hogy a fogvatartottak kapcsolatba kerülhessenek a börtönigazgatóval és a felügyelő testülettel bizalmas módon. Azonnal vizsgálják meg a börtönben lévő bútorozatlan cellák használatával kapcsolatos lépéseket. Gondoskodjanak arról, hogy egy arra képzett, szükség esetén elsősegélyt nyújtó személy (lehetőleg nővéri, gondozói képzettséggel) mindig legyen jelen a börtönben, éjjel is és hétvégeken is. Fejlesztzenek ki egy sokoldalú öngyilkosság-megelőző programot.

A Bizottság javasolta, hogy a börtön egészségügyi dolgozói csak egészségügyi feladatokat lássanak el, továbbá a hatóságok vizsgálják újra ki a rabnők orvosi vizsgálatainál uralkodó állapotokat. Hozzájárult a CPT ahhoz a vizsgálat kapcsán indított kezdeményezéshez, mely szerint minden új, befogadott személyt már a megérkezés napján vizsgáljon ki egy egészségügyi bizottság és „becsüljék meg” nála az öngyilkosság kockázatát is. Törekedje-

nek a hatóságok az elítéltek látogatásai számának növelésére, hogy minden héten fogad hassanak látogatót. Egyetlen rab se legyen bilincsben, amikor látogatót fogad. A CPT feltételezte, hogy a Börtön Szabályzat intézkedéseit a testi fenyítéssel kapcsolatban hivatalosan hatályon kívül helyezik a Szabályzat soron következő átdolgozása alkalmával. Tájékoztatót szükséges adni írásban a fogvatartottnak a fellebbezés lehetőségeiről, a fegyelmi intézkedés okairól (azzal a feltétellel, hogy az információból hiányozhatnak részletek biztonsági okokból). Az eljárás során kapjanak lehetőséget a foglyok saját álláspontjuk kifejtésére, mielőtt végleges döntést hoznak.

A Bizottság tájékoztatást kért többek között olyan intézkedések megtételéről, mint a fizetős telefonok elhelyezéséről a bentlakók számára, a fogvatartottak elhalálozása esetén követett eljárásról, a Man szigeten lévő foglyok egészségügyi infrastruktúrájáról, ennek keretében a haladéktalan fogorvosi ellátás nehézségeinek megoldásával kapcsolatban, a börtöndolgozóknak biztosított speciális képzésről, a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak alternatív elhelyezéséről.

Man sziget rendőrsége felhívást kapott arra, hogy ne fejtsenek ki több erőszakot a letartóztatásoknál, mint amennyi elengedhetetlenül szükséges, Casteltown rendőrállomáson legyen felszerelve mesterséges megvilágítással minden cella, az itt található zárkák semmilyen körülmények között ne szolgáljanak éjszakai elhelyezésre, a hideg (sobering-up) zárkába elhelyezett foglyokat lássák el matraccal

(amelyhez mosható huzat is tartozhat!), a hosszabb időre (24 óra vagy több) rendőri felügyelet alá helyezett személyek kapjanak lehetőséget szabadtéri testgyakorlásra (lehetőség szerint), a Peel rendőrállomáson található zárkák ritkán szolgáljanak éjszakai elhelyezésre. A Man sziget rendőrsége által őrizetbe vett személynek biztosítani kell a jogot egy másik ügyvédhez, amikor a különleges ügyvéd (special advocate) közreműködése kérésre. A rendőri fegyelmi meghallgatásokon

és a büntetés kiszabásánál legalább egy megfelelően képzett, független személynek jelen kell lennie, s inkább alkalmazzák a fegyelmi eljárásokra a polgári (munkajogi) szabályokat, mint a büntetőeljárás szabályait.

A CPT tehát a 24 órás fogvatartást már hosszabb időre történő fogvatartásnak tekinti, amelyre az annak megfelelő szabályokat kell alkalmazni.

Dr. Vókó György

„Anya-gyermek együttes elhelyezése a börtönökben” elnevezésű nemzetközi konferencia tapasztalatai

(York, Anglia, 2003. 03. 11-13.)

2003. március 11-e és 2003. március 13-a között York városában „Anya és gyermek együttes elhelyezése a bv. intézetekben” címmel nemzetközi konferenciát rendeztek. Ez volt az első ilyen témájú konferencia a világon. A rendezvényt az angliai büntetés-végrehajtás szervezte, jó néhány angliai gyermek- és szociális ügyekkel foglalkozó intézet vezetőinek és a világ számos országának egyidejű részvételével.

A konferencia célja elsősorban tapasztalatcsere volt és az országok közötti gyakorlati végrehajtás során tapasztalható különbségeket vette górcső alá. Az Amerikai Egyesült Államok, meghívottként képviseltette magát, míg megfigyelőként Hong Kong, Észtország, Belgium, Cseh Köztársaság, Litvánia, Svédország, Skócia, Magyarország küldött képviselőket, akik rövid prezentációval mutatták be, náluk hogyan működik az anya-gyermek elhelyezéssel kapcsolatban a gyakorlat. A szervező ország, Anglia, szintén bemutatta büntetés-végrehajtási rendszerét és az ezen belül működő „anya-gyermek részleget”. Az előadásokban, minden résztvevő más-más részletet emelt ki az ottani gyakorlatból.

Anglia

Angliában az anya-gyermek együttes elhelyezés, önkéntes jelentkezés alapján törté-

nik. Az országban, 4 intézetben van erre lehetőség. Ezek közül 3 zárt jellegű, 1 pedig nyitott intézet. A részlegek együttes befogadóképessége 68 fő, az egységeké 9 és 22 között mozog.

A jelentkezési lap kitöltése után bizottsági javaslat készül az intézet igazgatójának. A javaslatot bizottság készíti el, amelynek tagjai a pártfogó, az intézet nevelője, és egy szociális munkás. A gyermekek az édesanyjukkal maximum 18 hónapos korukig maradhatnak együtt.

A jelentkezés elbírálásánál a következő szempontokat veszik elsősorban figyelembe:

- a gyermek érdeke,
- negatív eredményű drogteszt,
- a kábítószer fogyasztástól való tartózkodás,
- megfelelő magaviselet,
- a gyermek ellátására való képesség.

A döntés meghozatalánál figyelembe vett egyéb tényezők:

- van-e férőhely abban az intézetben, ahová a fogvatartott jelentkezett,
- milyen hosszú a fogvatartott büntetése,
- lesz-e lehetősége a gyermekével együtt szabadulni,
- az anya akarata, (mi a legjobb a gyermekének, az ő véleménye szerint).

Az anya-gyermek(ek) elhelyezésével kapcsolatosan felmerülő fontosabb problémák:

- külföldi anyák esetei,
- a kábítószer fogyasztás,
- a gyermek (ek) kikerülésének körülményei,
- a gyermek(ek) életkori határának rugalmassága.

Az anya-gyermek részlegeken elhelyezett fogvatartottnak lehetőségük van a gyermeküket családjukhoz, illetve rokonokhoz időnként kiadni. Ennek az elsődleges célja a gyermek egészséges fejlődésének elősegítése, élményekkel történő gazdagítása.

Hong Kong

A hong kong-i női fegyintézetek a magyarországi helyzethez hasonlóan túlszűfoltak.

A bíróság büntetés-végrehajtási intézetbe utalhatja a női bűnelkövetőket annak ellenére, hogy terhes. A bv. intézet lehetőséget ad az anyáknak terhességük idején a szülésre és a gyerekekre való felkészülésre, valamint biztosítja az állandó orvosi felügyeletet. A terhesség 28. hete után a terhes nő a központi kórházba kerül elhelyezésre. Lehetőség van civil kórházban történő szülésre is, ha a feltételek adottak mind a bv., mind az anya részéről.

Az anyák a szülés után gyermekükkel annak 3 éves koráig, vagy a szabadulásukig maradhatnak együtt.

Amennyiben az anya kéri, lehetősége van a gyermekével történő együttes elhelyezésre. Ez egy női bv. intézetben történik, ahol a megfelelő személyzet rendelkezésre áll. A részleg átlaglétszáma 16-17 fő körül mozog. Az anyák mentesülnek az egyébként szokásos munkavégzési kötelezettségük alól. Fő feladatuk a gyermekük nevelése. A gyermekek

szükségleteit (cumisüveg, ruha, stb.) az intézet biztosítja, azonban a rokonoknak lehetőségük van a látogatások alkalmával ruhákat és játékokat bevinni a gyermeknek.

A körletben orvosi és a születés utáni feladatokat ellátó egészségügyi osztály található, gyermekorvossal, ápolószeméllyel. A gyermekek a védőoltásokat is itt kapják meg. Az egészségügyi személyzet ellenőrzi a gyermekek egészséges fejlődését, szükség esetén diétát vagy egyéb kezelést írnak elő.

Az anyák gyermekükkel legalább napi 1 órát testnevelési gyakorlatokat végeznek. Rekreációs tevékenység folytatására is van lehetőség, a gyermekek játszótérjében.

Az elhelyezett anyák részére szülői, nevelési csoportokat alakítanak, amelynek keretében a szülői, szülő-gyermek szerepeknek megfelelő ismeretanyagot szerezhetnek. A csoportokat a pszichológus és az egészségügyi személyzet vezeti. A könyvtárban a témával kapcsolatos szakirodalom is van.

A gyermek 3 éves kora után már nem maradhat a börtönben. Legkésőbb ekkor kerül sor a szétválasztásra. A kutatások azt mutatják, hogy néhány anya úgy gondolja, a gyermeknek büntetés a börtönben tartózkodni, távol a családtól, a testvérétől. Ez deprimáló lehet a fejlődése szempontjából. Ezzel indokolják, ha nem kéri az együttes elhelyezést. Az anyák legtöbbször a büntetés során magát okolja gyermeke sorsa miatt és úgy érzi, tönkretetheti gyermeke életét a későbbiekben ez az időszak. Szociológiai és pszichológiai kutatások azt mutatják, hogy a kieroszakolt elkülönítés – anya és gyermek között – okozhatja leginkább az agressziót, a dekoncentrációt, a haragot, a szegényes szociális magatartást és az alvászavarokat.

A bv. rendszer felismerte, hogy az anya és gyermeke között kialakuló szoros kötelék jótékony hatású mindkettőjükre és motiválja az

anyákat a sikeres rehabilitációra. Ez eredményezte a félnapos látogatás rendszerének kialakítását. Az anyák 7 éves kor alatti gyermekükkel, heti gyakorisággal, félnapos látogatási programon vehetnek részt. A látogatás lényege megerősíteni az anyaszerepet, a gyermek iránti felelősségérzést, ezáltal is elősegítve a reszocializációt. Ez a látogatási rendszer beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A látogatás a gyermekek részére kialakított játszóházban zajlik, felügyelet mellett. A helyiség jól felszerelt képekkel, játékokkal és minden olyan eszközzel, amely elősegíti a látogatás célját.

A 7 évesnél idősebb gyerekek édesanyjukkal a rendes beszélők idején találkozhatnak, a félnapos látogatási rendszerre ezt követően már nincs lehetőség.

Belgium

Belgiumban 7 női fegyintézet található. Jellemüket tekintve, valamennyi zárt intézet. Csak Brüsszel rendelkezik a szó szoros értelmében vett anya-gyermek részleggel. A börtönökben gyermeküknek életet adó anyák 60%-a külföldi állampolgár, ezen kívül az összes őrizetben lévő női fogvatartott 60%-ának egy, vagy több gyereke van.

Az anya-gyerek részlegen az anyák egy-személyes zárkákban kerülnek elhelyezésre, a gyermek részére külön ágy biztosított a zárkán belül. A személyzet speciálisan képzett, gyermeknevelési és egészségügyi ismeretekkel rendelkezik. Az anyák kivétel nélkül a börtönön kívüli kórházban szülnék, elkerülendő a megbélyegzést: „*börtönben szület!*”. A szállítás a kórházba taxival történik. Minden egyébről az igazgató, a pszichológus, az egészségügyi és a bv-s személyzet gondoskodik.

A részlegbe kerülésnek számos módzata van:

- a gyermek az anyjával együtt tartózkodik, amikor az őrizetbe vétel történik,

- a gyermek nem különíthető el az anyjától, valamilyen ok miatt, pl.: szoptat az anya,

- a gyermek az anya, börtönben töltött ideje alatt születik.

Alapjában véve azonban az anya döntésén múlik a gyermek ilyen jellegű elhelyezése.

A gyermek(ek) 2 éves, maximum 2 és fél éves koráig (korukig) maradhat(nak) az egységben. Természetesen minden esetben a gyermek(ek) érdekeit tartják szem előtt, ezért ez a periódus lehet akár három év is, vagy kicsit hosszabb. Ez akkor történik, ha több idő szükséges a gyermek(ek) biztonságos elhelyezéséhez, vagy az anya szabadulása hamarosan várható. Szem előtt tartják a gyermek(ek) elhelyezésének egyéb lehetséges módozatait is.

Részlegen belüli elkülönítés nagyon ritkán történik. Általában veszélyes magatartás miatt következik be, amely a gyermek, a személyzet, vagy a többi fogvatartottra jelent veszélyt. Ezekben az esetekben a szankció az, hogy a részlegből néhány napra eltávolítják az anyát. A végleges eltávolítás a részlegből elmeletben lehetséges, azonban ezt nem szívesen alkalmazzák. Leggyakrabban a gyermek az anyjával együtt hagyja el a részleget, annak szabadulásakor. Ha erre nincs lehetőség, akkor ez egy hosszabb folyamat, amelynek során a gyermeket hozzászoktatják a család többi tagjához vagy a nevelőszülőkhöz.

Az anya-gyermek részleg némileg nyitottabb jellegű, összehasonlítva a normál börtönkörülményekkel. A gyermekeknek lehetőségük van a többi gyermekkel találkozni. Az anya eteti a gyermeket, ő mossa ruháit is, a személyzet vagy egy másik, ezzel a munkával megbízott fogvatartott segítségével. Lehetőségük van dolgozni, részt venni sport és egyéb szabadidős tevékenységekben, amelynek ideje alatt a gyermek felügyeletét más látja el. A munkavégzés részükre ké-

sőbb kezdődik és korábban végződik a gyermekek szükségleteinek figyelembevételével. Gyermekeivel együtt játszhat a többi fogvatartottal közösen a szabad levegőn, de ha úgy kívánja igénybe veheti a gyermekek részére elkülönített játszóteret és játszószobát is. A gyermekek láthatására hetenként van lehetőség, ahol a szülő, illetve a rokonok találkozhatnak a gyermekkel.

Elkerülendő a gyermek testi-lelki fejlődésének hanyatlását, a személyzet a gyermekeket kiviszi időközönként a városba rövid sétára vagy vásárlásra, ahol megismerkedhetnek különféle zajokkal, állatokkal.

Az intézet biztosítja a gyermekek részére szükséges legfontosabb eszközöket. Amíg az anya a saját ruháit viseli, addig a gyermek az intézet által biztosított ruhákat hordja így elkerülve a féltékenységet és a lopásokat. Az anyának lehetősége van gyermekét játékkal, illetve cipővel megajándékozni. A gyermekek részére kialakított játszószoba könnyen hozzáférhető és elősegíti minél több fajta inger érkeztét. A születésnapokat csoportosan ünneplik, süteménnyel és ajándékokkal. Az anyák naponta telefonálhatnak, a dohányzás csak a kijelölt helyen engedélyezett.

A részlegen a terhes nők, terhességük 6. hónapjától helyezhetők el. Ekkor kerülnek átszállításra Brüsszelbe az anya-gyermek részlegre, mivel itt megfelelő az egészségügyi ellátás az intézetben belül (központi kórház) és a közelben található civil kórház is. Ez a legjobb módja, hogy az anyaszerepre felkészüljenek.

A terhes nőket legalább havonta meglátogatja egy polgári szervezet, amely a gyermekekkel foglalkozik (gyermekvédelemi szervezethez hasonló). Felkészítik az anyát a szülés előtti és utáni teendőire.

A terhes nő jogosult anyasági eltávazásra (a szülés előtti 6. héttől a szülés utáni 8. hétig), ami a börtönön belül kerül végrehajtásra,

azonban dolgoznia nem kell és a szükséges kiadásainak fedezésére pénzt is kap erre az időtartamra. Az egészségügyi személyzet egész nap rendelkezésére áll (orvos bármikor, nőgyógyász szükség esetén igénybe vehető, ultrahangos vizsgálatra pedig a központi börtönkórházban van lehetőség).

A vajúdo asszony kórházba szállítására a személyzet bármikor riasztható. Eddig csak egyszer fordult elő, hogy a terhes nő a részlegen adott életet gyermekének, de a szülés gond nélkül lezajlott.

Amikor az anya visszatér a kórházból a részlegre, ünnepélyes keretek között fogadják, lufikkal, és gyümölcskosárral kedveskednek neki. A többi fogvatartottnak lehetősége van meglátogatni az anyát és újszülött csecsemőjét.

Ha a gyermek koraszülött és a kórházban marad, a látogatás lehetősége biztosítva van az anya számára. Figyelemreméltó a személyzet és az anyák kapcsolata: **a szülés utáni depresszió nem gyakoribb, mint a társadalom egyéb populációiban.**

Ha szükséges, a család első látogatására az egészségügyi részlegben kerül sor, vagy a fogvatartott zárkájában, ha az anya nem képes a látogatóhelyiségbe menni. Ha az apa szintén börtönben van, lehetőségük nyílik a beszélőn a találkozásra háromszor egy héten, a többi börtönben lévő párhoz hasonlóan. Gyermekeorvos a gyermekeket havonta vizsgálja meg, illetve szükség esetén. Keresztelő megtartására szintén lehetőség van az intézetben belül.

A börtönben szülő nők többsége kéri a gyermekével történő együttes elhelyezést. Eddig két anya mondott le erről a lehetőségről. Az egyik örökre adta, a másik, kongói származása miatt, kulturális szokásokkal indokolta kérését, ezért a rokonokhoz került a gyermek.

Néhány általánosság a részlegről:

- nincsen limitált férőhely, mivel ezt az egységet a női börtön területén alakították ki és nem külön intézetben,
- a női börtönök a férfi fegyintézetekkel egy helyen vannak, ezért lehetségesek a házi beszélők és ezért nincsenek nyitott női intézetek,
- az életkori határ kettő, néha három év, ha az intézet engedélyezi,
- a gyermek anyjától való elkülönítése csak fegyelmi vétség esetén lehetséges, de ez nagyon ritka,
- drogtesztet nem végeznek a részlegen,
- a zárkaajtók biztonsági okokból éjjel zárva vannak.

Svédország

Svédországban a 9 millió lakosra 251 női fogvatartott jut. Öt női fegyintézetük van, amelyek között nyitott és zárt intézet is megtalálható. Az anya-gyermek részleg az Igazságügyi és az Egészségügyi Minisztérium felügyelete és ellenőrzése alatt áll.

Svédországban a legrövidebb az az időtartam, amit a gyermekek az édesanyjukkal együtt tölthetnek. Itt csak féléves korukig maradhatnak a csecsemők, azért mert úgy gondolják, hogy a gyermek egészséges fejlődése szempontjából ez a leoptimálisabb időpont a szétválasztásra. Ekkor a legkisebb az esélye annak, hogy károsodik a gyermek személyisége. Felszereltségében viszont ez a legszínvonalasabb intézmény, mivel a fogvatartottak részére feszített víztükrös uszoda és mozi terem is rendelkezésre áll, ami egyedülálló a maga nemében.

Cseh Köztársaság

A Cseh Köztársaságban 2000. januárjában 23 844 fő, 2003. január 1-én 16 213 fő fogvatartottat regisztráltak. A fogvatartottak

10 %-a külföldi állampolgár. 1989 óta a cseh börtönrendszer jelentős változásokon ment keresztül. Jelentékeny számban alkalmazzák az alternatív büntetéseket, amelyeknek köszönhetően a börtönökben fogvatartottak száma csökkent. A túlterheltség 120%-os volt.

A személyzet létszáma jelenleg 10 525 fő, amelynek struktúrája szintén jelentős változáson ment keresztül. A létszám 20%-ának életkora 26 és 30 év közötti, 50%-uk kevesebb, mint 5 éve dolgozik az intézetekben. A személyzet képzettsége is emelkedik, növekszik a diplomások száma. A középiskolai végzettség alapkövetelmény. A személyzet képzése folyamatos.

Az anyák és gyermekeik együttes elhelyezésére 2002 októberében részleget nyitottak meg, ahol a fogházra, a börtönre és a fogházra ítéltet vegyesen kerülnek elhelyezésre.

A részleg kialakításánál természetesen figyelembe vették a gyermekek szükségleteit, így az anya – gyermek részleg inkább bölcsőde/óvoda jellegű mind felszereltségét, mind a személyzet képzettségét tekintve. Itt az anyák gyermekükkel, annak egy éves korától három éves koráig maradhatnak. Kivételes esetben a testvéri gondoskodás és a gyermek(ek) érdekében ez az időtartam a picit öt éves koráig meghosszabbítható.

A szülés idejére az anya büntetését félbeszakítják, amely a gyermek egy éves koráig tart, majd ezt követően kell büntetésének letöltésére bevonulnia. Az anyának lehetősége van kémi a nem a büntetése ideje alatt született gyermek vele együtt történő elhelyezését is.

A részlegen a konferencia időpontjában 4 anya volt elhelyezve.

Észtország

Észtországban a teljes fogvatartotti létszám 4352, ebből a női fogvatartott 129 fő.

Átlagéletkoruk 43, 1 év. A büntetés hosszát figyelembe véve az átlag 1-5 évet tölt bent. Sok fogvatartott a volt Szovjetunió tagállamaiból származik.

Női fogvatartottak elhelyezésére szolgáló intézetük egy van. Itt tartják fogva a 129 női elítéltet. Ebben az intézetben alakították ki 2001-ben az anya-gyermek részleget. Az AGYR 8 nő és gyermeke együttes elhelyezését teszi lehetővé. A konferencia időpontjában 4 anya volt a gyermekével elhelyezve. Az elhelyezést egyszemélyes zárkákban oldották meg. Minden zárkának saját konyhája és fürdőszobája van.

A részlegre kerülés feltétele az anya jelentkezése. Ezt követően a börtön személyzete hozza meg a döntést az elhelyezésről a következők figyelembevételével:

- van-e hely a részlegen,
- a gyermek életkorát (mennyi időt tölthet el az édesanyjával),
- a gyermek életkörülményeit, családi hátterét,
- a gyermek érdekeit,
- az anya motivációit, börtönbe kerülése előtti magatartását (törődött-e gyermekével stb.),
- az anya börtönbeli magatartását,
- a büntetésének hosszát, (mennyi ideig lehet együtt gyermekével, szabadulhatnak-e együtt).

A kapcsolattartásnak 3, különböző formája létezik a gyermekek részére:

- rövid időtartamú beszélő,
- hosszú időtartamú beszélő,
- eltávozás.

A gyermekek 4 éves korukig maradhatnak együtt az édesanyjukkal. Ezt követően a

gyermek a családhoz, illetve állami gondozásba kerül amennyiben szociális helyzete úgy kívánja.

A gyermeknek lehetősége van a kinti élethez hasonlóan, a helyi óvodába járni. Ezt a lehetőséget a gyermekek érdekében vezették be, hogy az elsődleges társas viselkedés szabályait elsajátíthassák, illetve egészségesen fejlődhessenek, kiszakadva a börtön ingeranyag környezetéből.

A gyermek kiadható a családhoz, a rokonokhoz több napra is. Ez idő alatt az anya elhelyezését nem változtatják meg.

Összességében megállapítható, hogy az ilyen jellegű intézmények létrehozásának szellemisége, valamennyi országban azonos, amely elsősorban a családi kapcsolatok erősítése és a gyermekek fejlődésének szem előtt tartása mellett, a büntetés-végrehajtási célok érvényesítésére is hivatottak. Különbségek tapasztalhatók a gyermek (ek) elhelyezésének időtartamában a fél éves kortól az öt éves korig). A részlegek kialakítása követi a gyermekek igényeit, fejlődési szükségleteit. Valamennyi részlegen (a magyart kivéve) dolgoznak férfiak is, akik közvetlenül részt vesznek az anyákkal a mindennapi munkában. Erre fokozott hangsúlyt fektetnek, mivel a gyermekek egészséges fejlődéséhez elengedhetetlen a férfiakkal való találkozásuk (pl. szakáll látványa, mély hangok hallása). A konferencia hasznosságát mutatta a nagy számú résztvevő, illetve, hogy a jelenlévő országok szívesen tettek eleget a meghívásnak.

Győri Zoltán

Női szemmel

az Indiában bebörtönzött nők és gyermekek
pszichológiai jellegű szükségleteinek felmérése
(fordítás)

Az indiai börtönöket minden tartományban¹ „állami tulajdonkéni” kezelik. Az államok büntetés-végrehajtása a brit rendszeren alapszik. Andhra Pradesh² Államban 169 börtön van, amelyek között létezik teljesen szokásos rezsimű börtön, mezőgazdasági intézet/félig nyitott börtön, női fegyintézet és nevelőotthon.

Az északi Andhra Pradesh tartományban 14 200 fogvatartott van (amiből 600 a nők száma), akik közül 80 százalék olyan, előzetesen fogvatartott, aki a büntetőperre vár (összehasonlításképpen: Angliában és Wales-ban a női fogvatartottak között 21 százalék előzetes).

A Nemzetközi Börtönreform (PRI) egy civil szervezet, amelynek a fő tevékenységi köre a büntetés-végrehajtási rendszerek reformja, és a szabadságvesztést helyettesítő alternatív intézkedések népszerűsítése. A szervezet fő célkitűzése a börtönkörülmények javítása. Az Andhra Pradesh projektet a PRI indította el 1999. novemberi konferenciájával Katmanduban. A regionális résztvevők Banglades, India, Nepál és Pakisztán voltak. Minden börtönreformmal kapcsolatos projektet támogatott az Egyesült Királyság Külügyi Jóléti Hivatala. A PRI indiai testvérszervezete a PRAJA³ Andhra Pradesh tartományt választotta ki az egy év futamidejű projekt helyszínéül azzal a céllal, hogy felmérje a bebörtönzött nők és gyermekek pszichológiai szükségleteit.

A Projekt felépítése

A projekt Andhra Pradesh-i beindításának az volt a fő oka, hogy az államban 300-400 női fogvatartott és két női intézet van, így a programot hatékonyan lehetett kivitelezni. MV Krishna Rao, az állam börtönügyi főfelügyelője az

Egyesült Királyságban figyelemmel kísérhette a hasonló programok sikerét és támogatta a program kivitelezését az irányítása alá tartozó szervezeti egységeknél. Amikor a helyi börtönvezetés elfogadta a programot, egy helyi civil szervezet, a SAVE HR⁴, segítette a projekt napi feladatainak kivitelezésében.

A túlságosan nagy indiai társadalomban a női fogvatartottak kérdése nem nagy jelentőségű. A női identitással kapcsolatban tudatlanságot tapasztaltunk, és az emberek általában azt sem tudták, hogy a bebörtönzés milyen jellegű lelki ártalmakat okozhat. A társadalom ezekről a nőkről azt tartja, hogy szegények, írástudatlanok és gyengék. Mivel bűnözők, a nagy többség úgy vélekedik róluk, hogy nem méltóak a rehabilitációra, sőt tudomást sem kell venni róluk. A projekt fel kívánta térképezni a fogvatartott nők szükségleteit annak érdekében, hogy felmérje, milyen módon lehetne javítani pszichés és mentális állapotukon. Három helyi, kiképzett szociális munkást alkalmaztunk, kettőt Hyderabadban és egyet Rajahmundry-ban. Ezek a személyek egy évig havi bérezésben részesültek és a börtönben szolgáló személyzettel együtt dolgoztak.

A projekt alkalmazásában közreműködő nők az Andhra Pradesh-i Egyetem szociális munkás - és tanácsadó szakán végeztek, valamint tapasztalattal is rendelkeztek a családi,

nyomomegyedbeli és más szociális szektorbeli segítő munkákban. Ez volt az első alkalom, hogy börtönökben dolgoztak.

Jyothi 28 éves volt, amikor társadalom-ellenes naxalita⁵ aktivitásért és a kiátkozott Népi Háború Csoportban⁶ elfoglalt tagságáért letartóztatták. Összesen 25 alkalommal vett részt törvényellenes kezdeményezésekben. Egy alkalommal a hatóságok jogellenesen letartóztatták, és négy napig vallatták. A projekt teamje szerint ő volt az egyik, akivel nagyon érdemes volt törődni. Jól képzett nő volt, és a kommunista eszméket, azok hatásait a szegény emberek felemelkedését segítő mozgalomnak tartotta. Nagyon hamar világossá vált, hogy Jyothi a börtönbe kerülése után társait is befolyásolni kezdte erős eszméivel. Valószínűtlennek tűnt, hogy a szabadulás után változtatna az életstílusán.

Több mint 300 nőről készült esettanulmány, számos kérdőív kitöltése után, egy hat hónapig tartó vizsgálat során. A projekt 12 hónapig tartott, a fél éves periódus utáni értékelés célja az volt, hogy megállapítsák, a projekt telepítésének lehetőségeit. A régió felső vezetését kimerítően tájékoztattuk és lelkesedést tapasztaltunk, azonban a projekt kivitelezéséhez szükséges a börtönszervezet vezetőjének támogatása, valamint a fogvatartott nőkkel és gyermekekkel napi kapcsolatban álló személyi állomány teljes együttműködése.

A fogvatartott nők

Hogy megértjük a fogvatartott nők problémáit, tisztában kell lennünk az élethelyzetükkel. A fogvatartottak mentális állapotát egyaránt befolyásolja az iskolai végzettség, a neveltetés, a családi háttér, a kaszt, amibe tartoznak és a kisgyermekkor tapasztalatok összessége. A család támogatása vagy elutasítása jelentős faktort képez.

A vizsgálatban szereplő nők a következő bűncselekmények elkövetése miatt voltak börtönben: hozomány miatti emberölés⁷, házastárs sérelmére elkövetett emberölés, prostitúció, a kereskedelmi rendelkezések megszegése, tiltott folyadék-kereskedelem, illetve olyan kiátkozott csoportokhoz való tartozás, mint a naxaliták vagy a Népi Háború Csoport. Kábítószerrel kapcsolatos esettel nagyon ritkán találkoztunk. A büntetések tartama 2 évtől a 14 évig tartó, életfogytiglani szabadságvesztésig terjed, amiből csak hét év letelte után bocsátható az elítélt feltételes szabadságra. Meg kell jegyezni, hogy jelentős számú nő volt 50 évnél idősebb. Annak ellenére, hogy a kormányzat a hozomány kifizetésével kapcsolatos szigorú vallási szokásokat tiltja, ezek a szokások továbbra is élnek, bele értve a menyasszonyégetést⁸ is. A halált balesetként vagy öngyilkossággként jelentik be, azért hogy a vőlegény szabad maradhasson, újra házasodhasson és, ily módon ismét hozományhoz juthasson. Ez még számos esetben ma is megtörténik annak ellenére, hogy a törvény betűje szerint, ha a feleség a házasság első hét évében gyanús körülmények között meghal, nem csak az anyóست, hanem az egész családot bebörtönözhetik.

A börtön

A Chanchalguda mellett lévő Hyderabad-i Állami Női Fegyintézet befogadó képessége 120 fő. Első látogatási napunkon 135-en voltak ott fogva tartva: 44 elítélt, 87 előzetes, négy naxalita és 12 gyermek. A börtönparancsnok irányítása alá 22 ór tartozik, akik háromváltásban rendszerben dolgoznak. A börtönőrök fizetése kevés és a munkájuknak nagyon alacsony a társadalmi megbecsülése. Az egyenruha khaki színű kendős szári, a vezető beosztásban dolgozók ruhája fehér.

A régióban nyáron akár negyven fok is lehet. Az épület földszintes, barakk jellegű, az ablakok rácsozottak, és nyáron nincsen rajtuk

üveg. A zárkakat reggel hattól napnyugtáig nyitva tartják.

Badi Bee 70 éves mezőgazdasági munkás, 60 éves volt, amikor letartóztatták. Később elítélték a menyé meggyilkolásáért, a Hozomány tilalmi törvény „hozomány bántalmazás” rendelkezése alapján. Badi Bee erőlesen hangoztatta az ártatlanságát. Azt állította, hogy a menyé a gyerekek megszületése utáni egzisztenciális krízis miatt el akart költözni a családtól, és „egy rossz pillanatában” felgyújtotta magát és meghalt. Badi Bee-t a férjével együtt tartóztatták le, aki a Cuddapah-i börtönben halt meg, valószínűleg a bánat és a megrázkódottatás következményeként. Badi Bee legnagyobb félelme az volt, hogy ő is a börtönben fog meghalni. A fia nem adott be kérelmet annak érdekében, hogy szabaduljon, mert arra hivatkozott, hogy nem tudná eltartani. A tanácsadási program vége felé a szociális munkások szerint Badi Bee kezdett megbékélni a sorsával, és nem szomorkodott annyit.

A Hyderbadi és a Rajhamundry börtön zárkái az udvarra nyílnak, ahol a rabok fák és más növények között szabadon tevékenykedhetnek. Minden zárkában öt vagy hat nő lakik, a zárkák sötétek, a padlózat kőből van, a falakat nem festették le és nincsenek bútorok.

Minden fogvatartottnak egy hálózsák jár ágyneművel, vagy egy lepedővel leterített vékony deszka, valamint egy lavór és egy bögre. Néhányuknak szentképei vagy könyvei lehetnek. Mindkét börtönben jól bántak a gyermekekkel, akik vidáman játszottak a napfényben. Látható volt, hogy a gyerekek nagyon jól érezték magukat a személyzettel. A projekt kiemelte, hogy a gyermekeknek kielégítő és jó minőségű ételt kell biztosítani, valamint védőnői szolgálatról kell gondoskodni. Számos hindu fogvatartott

vegetáriánus volt, mégis a menün több alkalommal hús szerepelt, de egyébként az étel rizsből, bama rizsből, teából és kenyérből állt. Kiegészítő táplálékhoz Hyderabadban egy külön személyzettel rendelkező kintinban lehetett jutni, Rajahmundryban pedig egy NVQ képzést is nyújtó tüzletben. Az intézeti programot a szegényes tévéműsorok jelentették. Rajahmundryban a fogvatartottak komikus színdarabokat vagy zeneszámokat adhattak elő egymásnak.

A szükségletek azonosítása

A projekt során a fogvatartottak részére az egész napot lefoglaló programot biztosítottunk. Minden reggel és délután a tanítás telegu és angol nyelven zajlott. A kurzusok az általános iskolai alapképzés és a népfőiskola képzési szintjei között álltak, ennek ellenére kevesen végeztek. A gyerekek számára külön osztályokat és játszó sarkokat létesítettünk, a kis tanoncokat elkápráztatta, hogy mindenütt „nagynénik” veszik őket körbe. A látogatások színhelye, az ún. „interjúszoba” volt, hetente két alkalommal. Mint a többi indiai női börtönben, a fogvatartottak itt is fehér szarít hordtak, aminek az alján egy színes szegély volt. Indiában az asszonyok reggel öltöznek fehérbe, valamint az idősebb özvegyek viselnek fehér szarít.

Dr. Rani Shankardass, a PRI-től, már régen lobbizik a mintás szári engedélyezése érdekében. Hangsúlyozza, hogy a mintás szári sokkal kellemesebb viselet a fiatalasszonyok számára, és a hangulatot is fokozza. Azokban az intézetekben, ahol követték a PRI javaslatát, a változtatás gyors, egyszerű és kifejezetten olcsó volt, valamint nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nők jobban érezzék magukat. A tanácsadók által felmért női önbecsülési hiányt az egész világon felismerték, és köztudott, hogy ez a dolog lehet sok más, egyéb probléma gyökere.

A program kezdetekor mindkét börtönben egészségügyi sátrakat állítottak fel, hogy

a bebörtönzött nők és gyermekek fizikai szükségleteit felmérhessék. Ha a fogorvosi vizsgálatok során kiderült, hogy a vizsgált asszony „szájápolása” kívánni valót hagy maga után, azonnali kezeléssel és tanácsadással szolgáltunk. Az egészségügyi problémák feltárása és kezelése során, az asszonyok találkozhattak egymással, amíg a vérvételre vagy a fogorvosi beavatkozásra vártak. Mint, ahogy az Egyesült Királyságban is előfordult, számos asszony esetében ez volt az első példa arra, hogy az asszonyok felfigyeltek az egészségügyi problémáikra és felismerték a szükségleteiket.

Az egészségügyi sátrak működtetésével párhuzamosan információkat gyűjtöttünk a fogvatartott nőkről, a gyermekekről és a személyzetéről. Az aktákban az asszonyok nevét, korát, kasztját, születési helyét, egészségügyi állapotát és az elkövetett bűncselekmény körülményeit rögzítettük. Több mint 300 kérdőívet töltöttünk ki és a rabokat kikérdeztük az érzéseikről és tapasztalataikról.

Mindkét börtönben berendeztünk egy szobát, ahol tanácsot adtunk. A fogvatartottnak és az egy vagy két tanácsadónak a földön kellett ülnie. Ez a program három hétig zajlott, minden fogvatartottal hét alkalommal foglalkoztunk, egy foglalkozás egy óráig tartott. Kezdetben az idősebb rabok azt gondolták, hogy a fiatal tanácsadók úgysem fogják megérteni a panaszukat és dühüket, de ez a véleményük hamar megváltozott. Nagyon szívesen beszélgettek végre olyan személyekkel, akik nem hivatalból kezdeményeztek velük párbeszédet. Sok asszony arról számolt be, hogy az életükben ez volt az első alkalom arra, hogy az érzéseikről és a tapasztalataikról kérdezték őket. A tanácsadók figyelmes bánásmódjának köszönhetően az asszonyok biztonságban érezhették magukat, amikor a tapasztalataikról és a régi, fájó emlékeikről meséltek.

A program kiépítése

Az indiai társadalom szabályai és elvárásai merevek és az itt illusztrált fogvatartási körülményekre is jelentős mértékben hatnak. Az elsődleges ok a nők általános jogfosztottsága. Ez a körülmény még az Egyesült Királyság börtöneiben lévő asszonyok sorsát is megnehezítheti.

A probléma feltárása már a program elindítása előtti időkre tehető, így maga a program is megoldás kezdete lehet. A kezdetben igen csak megtört asszonyok lelkesen keresték a kapcsolatot a teammel, mert végre valaki végighallgatta őket, és egyre többet beszélgettek a társaikkal is.

Durga, az özvegy, azért van börtönben, mert megölt egy férfit, aki meg akarta erőszakolni őt. Traumatikus hatással volt rá az a tény, hogy nem tudja, hogy mi történt a gyermekeivel, akik már az apjukat is elvesztették. Durga lelkesen tapasztalta, hogy az aggodalmait megoszthatja azokkal a társaival, akik hasonló sorsra jutottak, mint ő. Amikor a tanácsadója segített neki a gyerekeinek szánt levél megírásában, felszabadultnak érezte magát és elfelejtette megrögzött dühét. Ezek után elkezdhetette a szabadulásra való felkészülést.

Sidulvi 16 éves volt, mezőgazdasági munkát végzett, hogy a családját támogathassa, nyolc éves korától kezdve. Azért tartóztatták le, mert üzletszerű kéjelgés gyanújába keveredett, amikor éjjel 10 órakor két másik nővel sétált hazafelé. A vádat elutasította, de azt elfogadta, hogy néha erkölcstelen és indiszkrét módon viselkedett. A tanácsadói ülések során tudatosították vele az AIDS és az egyéb nemi úton terjedő betegségek veszélyét, valamint a kicsapongó szexuális élettel járó stigmatizációt. Sidulvi lelkesen ismerte fel saját értékeinek fontosságát és az önbecsülés jelentőségét.

Felismerték, hogy a társaiknak is hasonló gondjaik vannak, mint nekik. A kinti világban felügyelet nélkül maradt gyermekek sorsa a bebörtönzött nők legaggasztóbb problémája világszerte.

Az Andhra Pradesh projekt szociális munkásai segítettek az asszonyoknak a mindennapi élet gondjainak megoldásában, mint a kapcsolattartás és a látogató fogadásának elintézése. Mivel a börtönök nagy részében nincs telefonálási lehetőség és ezt a hozzátartozók sem engedhetik meg maguknak, a látogatások és a levelezések jelentik a külvilággal való kapcsolattartás fő módjait. Az írástudatlan nőknek segítettek a levelek megírásában és arra ösztönözték őket, hogy legalább az ehhez szükséges alapismereteket szerezzék meg. Az asszonyok, akik közül néhányan már nagyszülők, büszkéek voltak amikor életükben először el tudtak olvasni egy mondatot és ez a dolog az önbecsülésüket is erősítette.

A tanácsadás segítette a családjuk által kitaszított nőket, akiknek a szabadulásuk után valahol munkát és lakást kell találniuk. Sokan közülük építkezéseknél vagy a földeken keresnek majd munkát. Az Andhra Pradesh-i börtönökben munkáltatás folyik, ahol rabokat szabásvanásra, kréta előállítására, és perzsaszőnyegek szövésére képzik ki, de mint a börtönügyi főfelügyelő mondta, törekedni kell arra, hogy olyan munkákra képezzék ki a fogvatartottakat, amelyekre a lakhelyük körzetében kereslet van.

Következtetések

Az indiai nők vélekedése szerint, azokat a lányokat, akik már elérték a pubertás kort, nem szabad tovább gárdírozni és védelmezni.

Sáida és a férje két különböző kasztból származtak, bár mindketten hinduk voltak. Mivel „szerelemi házasságot” kötöttek, és nem hagyták, hogy a szülei akarata érvényesüljön, mindkét család kitaszította őket.

Pénz és családi támogatás hiányában, a harmadik gyermekével viselő Saida elhatározta, hogy kisebb „kábitószerszámokat” fog árúsítani, de hamar lebukott. A tanácsadás során keserűen jött rá, hogy mit „szabad” egy társadalomban tenni, és mint „nem szabad”. Amikor a figyelmét arra koncentrált, hogy milyen módon szabadulhatna, és térhetne vissza a gyermekeihez, felhagyott az „áldozati szerep” játszmájával.

Az asszonyok számára a lányuk jó kiházasítása jelenti az életük legnagyobb küldetését. Lányuk házassága megmutatja, hogy a családjuknak milyen a társadalmi rangja és megbecsülése. Ha nem lehettek jelen a házasságkötésen, rendkívül dühösek voltak.

Csoportos beszélgetések idején az asszonyok csendeseek, visszafogottak maradtak, éppen úgy, mint az Egyesült Királyság börtöneiben. Négy szemközt helyzetben szívesen beszélgettek, és oldottak voltak a teammel való kommunikáció során is. Mary Mamtha és Susan Vishalakshi szociális munkások a projektben a kezdetektől jelen voltak. Szavai szerint a tanácsadási folyamat megindulásától kezdve az asszonyok egyre inkább nyugodttá váltak. Elmondták, hogy azok a személyek, akik korábban nem mondtak egy szót sem, valamint nagyon szomorúnak tűntek, mára már gyakran mosolyognak és barátságosak. Az asszonyok a családjukról, a személyzetéről és pár szóval az elkövetett bűncselekményükről is beszéltek. Egy immár felszabadult asszony a karon ülő lányát tartva, arról számolt be - és ez nem kis jelentőségű -, hogy hogyan ölte meg a menyét, amikor kilökte egy első emeleti ablakon. Az anyagi javakért elkövetett gyilkosságok morális dilemmája csak az egyik azok közül a jellegzetességek közül, amelyeket a tanácsadók összegyűjtöttek.

Gyakorlati szemszögből nézve sok panaszt tártak fel az egészségügyi rendszer alkalmatlanságát illetően. A börtönügyi főfelügyelő erre reflektálva aggodalmát hangoztatta, hogy még hosszú az út elöttük az egészségügyi helyzet megjavítása érdekében. Egy olyan országban, ahol a börtönegészségügy csupán egy szűkös költségvetési tétel, a pszichológiai jellegű szükségletek kielégítése csak alacsony helyet foglalhat el a prioritások listáján.

Ez a projekt egy pilot¹⁰ volt. A pilot lezárásakor tartott konferencián India más államaiból érkezett börtönügyi tisztviselők is részt vehettek. Dr. Rani Shankadars egy jelentős

momentumot emelt ki az indiai fogvatartott nőkkel kapcsolatban. A projektben dolgozó személyek beszámolóí szerint az elítélt nőket a társadalom és a szűkebb családi kör sokkal nagyobb mértékben taszítja el magától, mint a férfiakat. A PRAJA következő kutatásának célja a nőkkel szembeni néhány diszkriminációs folyamat kimutatása, amelyek nem csak a szabad életben vannak jelen, hanem a börtönökben is.

*Angela Clay—Dr. Rani Shankardass
Fordította: Fliegauf Gergely*

Jegyzetek

¹ Indiát szövetségi államok szempontjából úgy kell elképzelni, mint az Egyesült Államokat.

² Közép-kelet-indiai állam. Hivatalos nyelvek: hindi, telugu, angol.

³ PRAJA (Prison Reform and Justice Association) - Börtön és Igazságszolgáltatási Reform. Indiában - társadalmi okokból - nehéz elválasztani a civil szervezeteket az etnikai-vallási jellegű szervezetektől és a kormányellenes osztagoktól.

⁴ Society for awareness, voluntary help and empowering of human resource - Indiai önkéntes szervezet, amely a HR tevékenységeket segíti

⁵ naxaliták: Bihar állam déli részén, Andhra Pradesh-ben, és Nepálban élő etnikai kisebbség. Fegyveres osztagát a jelenlegi indiai kormányzat nem ismeri el, valamint hadurakkal áll harcban. A Naxalites egy baloldali politikai mozgalom, amely falusi életmódú személyek tömörülése. A szervezet iskolákat létesít, amiket a helyi hatóságok rendre bezáratnak.

⁶ People's War Group: Szintén baloldali félkatonai jellegű politikai csoportosulás. A naxalitákkal mindig együtt említik.

⁷ Az 1961-ben elfogadott Dowry Prohibition Act (Hozomány tilalmi törvény) szerint az egyes hindu szokások szerint elfogadott hozomány miatti gyilkosságok törvénybe ütköznek, és büntetendők. A hindu vallási jog szerint a vőlegény családja korlátlanul rendelkezett a menyasszony élete felett, ha annak a családja nem volt képes kifizetni a hozományt. A hozomány elmaradása esetén a szabályok akár a feleség megölését is megengedték a házasság kezdete utáni *hét év* eltelté előtt. A házassággötés Indiában nem szerződés jellegű, hanem jóval több szakrális elemmel bír, mint a nyugati kultúrákban.

⁸ A férj halála esetén a hindu szokások megengedik a feleség „*önfeláldozását*”, az asszonynak a halotti máglyára kell fektüdnie. Egyes körzetekben a menyasszonynak is így kell tennie, ha a vőlegény családjának nem tudja kifizetni a hozományt. Ezeket a szokásokat a vallási meggyőződések miatt nehéz megszüntetni.

⁹ National Vocational Qualification, a mestervizsgálathoz hasonló végzettség.

¹⁰ Valamilyen munkafolyamat vagy később futtatandó projekt kipróbálása, tesztelése.

A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémián, 2003. május 23-án megtartott, a büntetés-végrehajtási jog reformjáról szóló szakmai-tudományos konferencián hangzott el. Ennek szerkesztett változata az itt közreadott cikk.

A szerkesztő

A büntetés-végrehajtás Bajorországban

1. Szervezet

A bajor büntetés-végrehajtás vezetése a Bajor Igazságügyi Minisztérium feladata. Ott tevékenykedik egy „*Büntetés-végrehajtás*” elnevezésű, összesen 25 munkatársból álló osztály. Feladataihoz tartozik a büntetés-végrehajtás megszervezése, a személyzeti ügyek intézése, beleértve a személyzet ki- és továbbképzése, valamennyi bv. intézet költségvetésének meghatározása és végrehajtása, az építkezések intézése, valamint közreműködés a törvényhozásban a büntetés-végrehajtás területén, a fogvatartottak iskolai- és szakmai továbbképzésével, foglalkoztatásával összefüggő ügyek intézése, valamint az beadványok, panaszok feldolgozása.

Az Igazságügyi Minisztérium és a büntetés-végrehajtási intézetek között nincs közbülső hatóság. A felügyeleti hatóság, valamint az intézetek közötti közvetlen kapcsolat megfelelőnek bizonyult. Rövid döntési utakat közvetít és biztosítja a minisztérium közelségét a végrehajtás gyakorlatához.

Bajorországban 36 büntetés-végrehajtási intézet (21 önálló és 15 csatolt intézet) összesen 11245 fogvatartotti férőhellyel. Ebből 726 áll a nők rendelkezésére. Működik továbbá 6, fiatalok elzárását végrehajtó intézet.

A büntetés-végrehajtás személyi állománának ki- és továbbképzésére rendelkezésre

áll a Bajor Büntetés-végrehajtási Iskola Straubingban.

Említést érdemel, hogy a bajor büntetés-végrehajtási intézetekben, az utóbbi években jelentősen megnőtt a tényleges telítettség.

Ez 1991-ben még 9724 fogvatartottat tett ki, majd 1994-ig 11852-re emelkedett és 1998-ban 12660 fogvatartottal elérte az abszolút átlagos csúcst. A telítettség továbbra is nagyon magas (2002-ben 11953 fogvatartott).

E folyamat lényegi oka a külföldi, előzetesen letartóztatottak és elítéltek számának erőteljes növekedése a keleti, szomszédos országok határainak megnyitása miatt, a súlyos bűnözés növekvő globalizálódása (különösen a bandák által elkövetett), a kábítószeres bűnözés, valamint a kitoloncolásra váró fogvatartottak számának növekedése. Jelenleg, a Bajorországban bebörtönzött, előzetesen letartóztatottak 47,4%-a külföldi állampolgár. Az összes fogvatartottra vetítve a külföldiek aránya kb. 35%. Március 31-én, Bajorországban, 3953 nem német fogvatartott volt bebörtönözve 108 különböző államból.

A büntetés-végrehajtási intézet illetékeségét egy ún. „*Végrehajtási terv Bajorország részére*” elnevezésű dokumentumban határozták meg. Az előzetes letartóztatást rendszerint az eljárást lefolytató ügyészség székhelyén hajtják végre. Jelentős, előzetes

letartóztatást foganatosító intézetek vannak Münchenben (1.451 férőhely), Nürnbergben (1.050 férőhely) és Augsburgban (253 férőhely).

A szabadságvesztés büntetés végrehajtására a következő alapelvek érvényesek: az ún. „első végrehajtás” intézeteibe azok az elítéltek kerülnek, akik eddig még nem, ill. egészen csekély ideig voltak elzárva.

A büntetett előéletű fogvatartottak az ún. „visszaeső végrehajtás” részlegeibe kerülnek.

Női fogvatartottak mindenekelőtt az Aichach-i Bv. Intézetben vannak.

A fiatalokúak szabadságvesztés büntetését az Ebrach-i, a Neuburg-Herrenwörth-i, és a Laufen-Lebenau-i intézetekben hajtják végre.

2. A Büntetés-végrehajtás feladata

Az 1977. január 1-jén hatályba lépett büntetés-végrehajtási törvény 2. §-a, amely minden szövetségi államban érvényes, így hangzik:

„A szabadságvesztés végrehajtása révén a fogvatartottat képessé kell tenni arra, hogy a jövőben szociális felelősséggel, bűncselekményektől mentes életet éljen (végrehajtási cél). A szabadságvesztés büntetés végrehajtása a közösség védelmére is szolgálja a további bűncselekményektől.”

Ez a meghatározás minden a büntetés-végrehajtásban tevékenykedő köteletségévé teszi, hogy:

- a) a szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt mindent kövessen el, hogy a fogvatartottat megóvja a visszaeséstől és felkészítse őt egy jövőbeni, szociális felelősséggel folytatott életre.
- b.) minden intézkedésnél szem előtt kell tartani a törvénytisztelő lakosság biz-

tonságát, és gondoskodni kell arról, hogy a közösséget megvédjék a további bűncselekményektől.

Ezek az alapelvek határozzák meg a munkát a bajor büntetés-végrehajtási intézetekben.

3. A fogvatartottak munkája

Egy elítélt szociális visszailleszkedésére irányuló fáradozások folyamán a szabályozott munkába járás, és - szükség esetén - a szakmai ki- és továbbképzés döntő jelentőséggel bír. Értelmes és hasznos munka révén a fogvatartottnak hozzá kell szoknia egy, a saját munkájára épülő élethez. Ebből adódóan a büntetés-végrehajtási törvény meghatározza, hogy az elítélt (ellentétben a munkára nem kötelezhető előzetesen letartóztatottakkal) köteles, a testi képességeinek megfelelő munkát folytatni.

A fogvatartottak az intézetek saját üzemében, valamint a külső vállalkozók által, az intézetben belül működtetett üzemekben dolgoznak. Megfelelő esetben külső foglalkoztatásra is sor kerülhet, vagy EVSZ-esként dolgozhat. Ehhez járulnak hozzá a végrehajtó intézet számára végzett tevékenységek.

Az Igazságügyi Minisztérium törekszik és törekedett arra, hogy a fogvatartottak rendszeres foglalkoztatásához szükséges lehetőségeket kiépítse, ezért jelentős beruházásokat véghez és végzett.

A büntetés-végrehajtási intézetekben be rendezett munkahelyek és a meglévő foglalkoztatási lehetőségek csak akkor biztosíthatók és szélesíthetők, ha többek között a szabad gazdaságban tevékenykedő vállalkozókat megnyerik az együttműködésre. Ehhez nincs szükség jelentős fáradozásra.

A bajor büntetés-végrehajtási intézetek munkáltatásból származó bevételei az 1991. évi 39, 8 millió euróról 2001-ben 45, 2 millió euróra nőttek.

Meg kell említeni, hogy a gazdasági helyzet alapján minden fogvatartottnak lehet munkát találni.

4. A fogvatartottak iskolai és szakmai képzési formái

A 2000. évben

- a felnőtt férfi elítéltek 18%-a,
- a felnőtt női elítéltek 28%-a,
- a fiatalokú férfi elítéltek 58%-a,
- a fiatalokú női elítéltek 40%-a

nem rendelkezett iskolai végzettséggel.

Nem fejezte be a szakiskolát:

- a felnőtt férfi elítéltek 42%-a,
- a felnőtt női elítéltek 58%-a,
- a fiatalokú férfi elítéltek 66%-a,
- a fiatalokú női elítéltek 65%-a.

Ezért a bajor büntetés-végrehajtás kiemelt tennivalója olyan tanfolyamok beindítása, amelyek az egyszerű vagy minősítő felső tagozat utólagos elvégzéséhez, ill. az ún. „*reáliskola*” befejezéséhez vezetnek. Emellett a fiatalokúak bv. intézeteiben van lehetőség szakmunkásképző iskola látogatására. Továbbá a bajor büntetés-végrehajtási intézeteknek jelenleg 879 minősített szakmai kiképzőhely áll a rendelkezésére, ebből 554 a felnőtt- és 325 a fiatalokú végrehajtásban.

5. Végrehajtási könnyítések és szabadság

A végrehajtási könnyítések, mint pl.: az intézeten kívüli foglalkoztatás, az EVSZ, a kimaradás és az eltávozás, valamint a szabadság fontos kezelési intézkedések a büntetés-végrehajtásban. Az eltávozásnak de különösen a szabadságnak a fogvatartott szociális kapcsolatait kell fejlesztenie és a szabadon bocsátásra kell felkészítenie. Az intézeten kívüli foglalkoztatás és az EVSZ, a fogvatartott értelmes munkával történő ellátását szolgálja, és

lehetővé teszi az intézeten kívüli szakmai - iskolai képzésben való részvételt.

A végrehajtási könnyítések és a szabadság biztosításának elengedhetetlen előfeltétele, hogy a szökés, új bűncselekmény elkövetése, ill. egyéb visszaélések kellő bizonyossággal megelőzhetőek legyenek. A bajor büntetés-végrehajtási intézetek felelősségteljes döntési gyakorlatának köszönhetően a végrehajtási könnyítéseknel és a szabadságnál a visszaélési kvóta nagyon csekély.

2001-ben összesen 26.808 esetben biztosítottak szabadságot fogvatartottnak. A szabadságról összesen 66 fogvatartott nem, vagy nem önként tért vissza az intézetbe. Ez az összes eset 0, 25%-át tette ki.

Eltávozást 2001-ben 15.221 esetben engedélyeztek. Csupán 39 (=0,26%) fogvatartott nem, vagy önként nem tért vissza az intézetbe.

6. Kábítószerfüggő fogvatartottak kezelése

A bajor büntetés-végrehajtási intézetekben a kábítószerfüggők nincsenek a többi fogvatartottól elkülönítve, mert az itteni tapasztalatok alapján a közös elhelyezés a kábítószerfüggők kezelését megkönnyíti.

2001. 03. 31-én a bajor büntetés-végrehajtási intézetekben 1. 256 olyan elítélt volt (ez az összes elítélt 15%-a), akik kizárólag a kábítószer ellenes törvény miatti bűncselekményekért voltak bebörtönözve.

A ténylegesen kábítószerfüggő vagy veszélyeztetett fogvatartottak száma magasabb lehet.

A kábítószerfüggők kezelése a helyi adottságoknak megfelelően saját mellékál-lású vagy szerződéses szakemberek feladata. Különös értéket tulajdonítunk a végrehajtáson kívüli megfelelő kezelő- és tanácsadó intézményekkel való együttmű-

kódésre (szenvedélybetegek tanácsadó intézménye, egészségügyi hatóságok, szabad terápiás intézmények). Ezen intézmények képviselői tanácsadásra és kezelésre is bejönnek a bv. intézetekbe. Ezeknek a végrehajtáson kívüli szakembereknek a Bajor Szabad Állam évente kb. 1, 5 millió euró-t fizet.

7. A női fogvatartottak büntetés-végrehajtása

Ugyanúgy, mint más európai országokban, a nők aránya a fogvatartottak létszámán belül relatíve csekély. 1992-ben még 4% volt, azonban időközben a nők aránya több mint 6, 2%-ra nőtt. Ez számokban azt jelenti, hogy 1992-ben átlagosan 421 női fogvatartott volt bebörtönözve. 2002-ben az átlagos telítettség már 728 fő volt.

A női fogvatartottak összehasonlíthatóan csekély száma erősebb centralizálást tesz szükségessé, mint a férfi fogvatartottaknál. Ez a női fogvatartottak esetében a családi és egyéb kötelek fenntartásának megnehezítésével járhat (A felnőtt női elítéltek kb. 31%-a házasa, 26%-a elvált.).

A férfi fogvatartottaknál ezek a számok 23%, illetve 18%.

8. A végrehajtás költségei

A büntetés-végrehajtás minden fogvatartottira vonatkozó nettó költségei 2002-ben 268 millió euró-t tettek ki, a 46, 9 millió euró összebevétellel szemben.

2002-ben az egy fogvatartottira eső tartási költségek 70 euró-t tettek ki, az összes költség figyelembevételével.

9. Személyi állomány

A büntetés-végrehajtási intézeteknek összesen 4. 969 álláshely áll a rendelkezésére (a pályázók helye nélkül).

Ezek között:

- 26 hely van a lelkészeknek,
- 44 hely az orvosoknak,
- 54 hely a pszichológusoknak,
- 47 hely a tanároknak,
- 123 hely a szociális munkásoknak,
- 56 hely a magasabb szintű végrehajtási

és igazgatási szolgálatnak (ezek között intézetvezetők és osztályvezetők),

· 3. 632 hely van az általános végrehajtási szolgálat számára, beleértve a betegápoló szolgálatot és

· 451 hely pedig a munkáltató üzemekben dolgozók számára van fenntartva.

10. Ki- és továbbképzés

1980-ban kezdte meg működését a Straubing-i Büntetés-végrehajtási Iskola, amely egy olyan létesítmény, ahol gyakran találkozom magyar vendégekkel, különösen intézetvezetőkkel. A büntetés-végrehajtási iskola utánpótlást képez ki az általános bv. szolgálat, a középszintű munkáltató és az igazgatási szolgálat számára. A kiképzés az általános bv. szolgálat számára 20 hónapot tesz ki.

A büntetés-végrehajtási iskolában a kiképzés mellett továbbképzések is folynak (évente kb. 180-200), amelyeken kb. 2000 személyi állományi tag vesz részt.

11. Társadalmi munkát végző munkatársak

A bajor büntetés-végrehajtási intézetekben évek óta dolgoznak társadalmi munkát végzők. Tevékenységük keretében segíteniük kell abban, hogy enyhítés a fogvatartottak személyes problémáit, fejlesszék képzettségüket és szakmai képességeiket és mindenekelőtt megkönnyítsék a szabad életbe való átmenetet.

Jelenleg a bajor büntetés-végrehajtásban az elítéltek egyéni gondozását több mint 400 állampolgárt és kb. 700 további társadalmi munkát végző személy végzi, akik beszélgetési-, sport-, és egyéb szabadidős csoportokat vezetnek, tanácsot adnak a fogvatartottaknak személyes konfliktus-helyzetekben, segítenek lakást és munkahelyet keresni számukra, és figyelemmel kísérik őket az eltávozásoknál.

12. Építkezések

Annak ellenére, hogy 1991. óta kerekén 394 millió euró-t fordítottunk építkezésekre és ebben az időszakban számos modern fogvatartotti férőhely készülhetett, a bajor büntetés-végrehajtásnak még nagy feladatokkal kell megbirkóznia.

Elsődleges feladat különösen a fogvatartotti férőhelyek hozzáigazítása a fogvatartotti létszám előrelátható alakulásához és a fogvatartotti férőhely struktúra megváltoztatása az egysemmélyes elhelyezés javára.

Így indult be 1997-ben 612 férőhellyel a Würzburg-i bv. intézet, míg a Kempten-i új bv. intézet 338 fogvatartotti férőhellyel 2003. folyamán kerül elfoglalásra. Jelenleg egy új bv. intézet építése is folyik Landshut-ban kb. 411 férőhellyel.

13. Kilátás – prognózis

A büntetés-végrehajtáson belüli munka a jövőben sem lesz egyszerűbb. A fogvatartottak számának további növekedése várható. Ugyanakkor a személyi állomány létszámának növelésére, amely sürgős lenne, nem számíthatunk. Ezt gátolja a szövetségi államok rossz gazdasági és kedvezőtlen költségvetési helyzete.

Tartani kell attól, hogy különösen az ún. „kezelési végrehajtás” terén, - amely személyzet igényes - muszáj csökkentéseket végrehajtani.

14. Az államügyész szerepe a büntetés-végrehajtásban

Az államügyésznek a büntetés-végrehajtásban betöltött szerepét Bajorországban és a többi szövetségi államban is egységesen, a Büntető Perrendtartás és a Büntető Törvénykönyv törvényi rendelkezései alapján szabályozzák.

a.) Egyfelől az államügyészség a mindenkori végrehajtó hatóság. E feladatkörében köteles a szabadlábon lévő jogerősen elítélteket idézés kézbesítése révén felszólítani arra, hogy büntetésüket a kijelölt büntetés-végrehajtási intézetben kezdjék meg. Emellett a végrehajtó hatóság feladata a végrehajtás időtartamának kiszámítása, adott esetben a már letöltött előzetes letartóztatás figyelembevételével. Akkor is felügyeli a végrehajtást, amikor a bv. intézeteket felszólítja arra, hogy az állásfoglalásait a büntetés felének, illetve a büntetés 2/3-ának letöltése esetén adják le, amelyekből kiderül, hogy a fogvatartott alkalmas-e arra, hogy szabadlábra helyezték. Az államügyészség ezzel összefüggésben – a végrehajtó intézet nyilatkozatának figyelembe vétele mellett – önmaga is állásfoglalást nyújt be a döntést hozó bíróságnak, az ún. „végrehajtási kamarának”.

b.) Az államügyészséget a kegyelmi kérvények elbírálásánál meghallgatják.

c.) A szabadságvesztés büntetés elhalasztása, illetve megszakítása. Az államügyészségnek, mint végrehajtó hatóságnak döntési joga, hogy a még meg nem kezdett szabadságvesztés büntetés elhalasztható-e (pl. ha az elítélt az ítélet kihirdetését követően elmeháborodott lesz, vagy a büntetés végrehajtása révén közeli életveszélytől lehet tar-

tani), vagy ha az elítélt olyan testi állapotban van, amelynek következtében az azonnali végrehajtás lehetetlenné válik. Amennyiben a bűnelkövető már megkezdte a büntetését, az államügyészség saját döntési jogkörében megszakíthatja a büntetést az előbb említettek alapján, illetve ha a fogvatartott súlyosan megbetegszik és a betegsége a bv. intézetben vagy az intézeti kórházban nem ismerhető fel, illetve nem kezelhető és várható, hogy állapota előreláthatóan hosszú ideig nem fog javulni.

- d.) Az államügyészség, mint végrehajtó hatóság döntési joga, hogy a szabadságvesztés büntetés további végrehajtásától eltekintsen, ha az elítéltet egy másik büntött miatt egy külföldi kormánynak kiadnak, vagy a Szövetségi Államból kiutasítják.
- e.) Amint már említettem, a feltételes szabadon bocsátásra vonatkozó döntések-

ben alapvetően egy „*végrehajtási kamara*” az illetékes, amely rendszerint a büntetés-végrehajtási intézet kerületében található. Amennyiben az államügyészség egy, a bíróság által elrendelt feltételes szabadon bocsátással nem ért egyet, jogában áll panaszt tenni a „*végrehajtási kamara*” döntése ellen. Ha az államügyészség panasszal él, a „*végrehajtási kamara*” döntését a Felsőfokú Tartományi Bíróság (ebből 3 van Bajországbán) vizsgálja felül.

- f.) Egyébként a büntetés-végrehajtási intézetben a mindenkor illetékes államügyészség jár el, amennyiben az intézet részéről a fogvatartott ellen büntető feljelentést tesznek, ill., ha a fogvatartott egyes személyi állományi tagokat a rendőrségen vagy az ügyészségen feljelent.

Wolfgang Deuschl

Hírek a börtönvilágból

Terjed a hepatitisz a kanadai börtönökben

Kanadában a büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium eddig még nem tette kötelezővé a fogvatartottak számára a HIV és hepatitisz szűrésen való részvételt. Ennek következtében az elítélteknek akár a 70 %-a is kimaradhat a vizsgálatokból. A fogvatartottak többségét az adatok kiszivárgásától való félelem tartja vissza attól, hogy alávesse magát az orvosi ellenőrzésnek. A Kanadai Büntetés-végrehajtási Szolgálat szerint az említett 70%-os arány azért aggasztó, mivel a HIV és hepatitisz fertőzések száma 2000. óta folyamatos növekedést mutat.

2001-ben a hepatitisz C-től szenvedők 2993 voltak. Ez az adat a börtönpopuláció 24%-át reprezentálja. 2001-re a hepatitisz B-vel fertőzöttek száma 43-ra nőtt, azaz meg-háromszorozódott. A HIV megbetegedések száma 223-ra emelkedett, de a börtönpopuláción belüli százalékos arány - az elítéltek számának növekedése miatt - 1,8%-os maradt. A Kanadai Börtönszemélyzet Szövetsége úgy gondolja, hogy kötelező szűrőrendszer nélkül a betegségek megelőzése lehetetlen. A fertőzés továbbterjedése elsősorban azokat az elítélteket fenyegeti a leginkább, akik védekezés nélküli homoszexuális kapcsolatot tartanak fenn másokkal, és közösen használnak tűt az intravénás kábítószer fogyasztás során.

A szakemberek úgy vélik, hogy a problémák átmeneti enyhítését jelenti az a kezdeményezés, amelynek keretében független egészségügyi intézmények látnák el a szűrés feladatát. Ezzel a lépéssel elkerülhető, hogy az eredmények kiszivárognak a büntetés-végrehajtási intézeten belül és ezáltal a jövőben talán az elítéltek szűrésben való részvételi hajlandósága is növekedni fog.

Forrás: Hepatitis and HIV in Canadian prisons by Tom Blackwell, National Post, 13. 05. 2003.

A vallásgyakorlás kérdései Maine államban

Az amerikai indián elítéltek egy csoportja pert indított a Maine Állami Büntetés-végrehajtási Intézet ellen, mivel a dohányzási tilalom miatt csak komoly korlátozások mellett gyakorolhatják a vallásukat.

A Szent Toll Amerikai Öslakosok Köre azt állítja, hogy a büntetés-végrehajtási intézet szabályzatába ütközik az indiánok szent tárgyainak (pipának, különféle dohánykeverékeknek) a szertartások alatt történő használata. Az elítéltek kifogásolták, hogy nem kaptak helyet az izzasztó kunyhó felállításához és a „füstölő” ceremóniákhoz szükséges edények elhelyezésére sem. A fogvatartottak szerint a büntetés-végrehajtási intézetekben nem fordítanak kellő figyelmet az indián kultúra sajátosságaira, a gyöngyfűzerek és a nyílhegyek elkobzásával pedig lehetetlenné teszik az ősi tradíciók megtartását.

A büntetés-végrehajtási intézet vezetői azonban cáfolták azokat az állításokat, hogy nem teremtették meg a megfelelő feltételeket a vallásgyakorláshoz. Hangsúlyozták, hogy különleges igényeket is teljesítenek, ezért már folynak a tárgyalások az izzasztó kunyhó felállításáról. A 2000. év óta egészségügyi okokra hivatkozva állami rendelkezések tiltják a büntetés-végrehajtási intézeteken belüli dohányzást, tehát e kérdésben további vitának már nem lehet helye.

Peter d' Errico – a Massachusetts Egyetem jogtudományokkal foglalkozó nyugalmazott professzora – úgy látja, hogy előrelépés figyelhető meg a vallással kapcsolatos kérdések megoldása terén. Évekkel ezelőtt az indián hit elfogadhatatlannak számított a zsidó-keresztény hagyományok mellett. Ezen kívül kiemelte azt is, hogy ma már ugyan mindenki szabadon gyakorolhatja a vallását, de egy olyan zárt környezetben, mint a büntetés-végrehajtási intézetek problémák adódhatnak.

Bírói döntések is megerősítik, hogy az indiánoknak is joguk van arra, hogy megtartsák hitüket, de a részletszabályok kidolgozása és a felügyeleti kérdések megoldása – biztonsági okok miatt – a büntetés-végrehajtási intézetekre hárul. Így az indiánok vallásgyakorláshoz fűződő jogai időről-időre újabb és újabb kérdéseket vetnek fel.

Forrás: Inmates sue over right to rituals by Gregory D. Kesich, Portland Press Herald, 2003.

Macskák a börtönökben

Moszkvában a börtönök vezetői úgy döntöttek, hogy kitiltják a macskákat a büntetés-végrehajtási intézetekből. A szakemberek véleménye szerint a macskák számos betegség hordozói lehetnek, amelyek terjedését a rossz higiéniai körülmények és a hiány is elősegíthetik.

Korábban az említett állatok jelenléte ellen senki sem tiltakozott, mivel azoktól remélték a rágcsálók kiirtását. Az utóbbi pár évben azonban elkényeztetett házi kedvencekké váltak, gyakran egy tálból ettek és egy ágyban aludtak elsősorban a női fogvatartottakkal.

Az egészségügyi előírásoknak nem felelt meg a fenti helyzet, így néhány állatmenhely bevonásával került sor a macskák eltávolítására. Pár állatvédő szervezet azonban kifogásolta az eljárást.

Forrás: No place for a Cat by Kevin O'Flynn, The Moscow Times, 10. 05. 2003.

Börtönművészet Program

Huszonöt éve működik Connecticut államban (USA) a Börtönművészet Program, amelynek az a célja, hogy a fogvatartottak konstruktívan töltsék az idejüket a büntetés-végrehajtási intézetben. Több száz elítélt fest és szobrászkodik a műhelyekben.

Hartfordban, 2003. május végén az elkészült alkotások közül nyolcvan kerül kiállításra, amelyeket az elítéltek 25 és 200 dollár közötti áron próbálnak meg értékesíteni. A képek főleg a börtönélettel foglalkoznak, de akadnak közöttük portrék és tájképek is.

Az elítéltek műveik elkészítéséhez bármilyen anyagot (szenet, festéket, kartonpapírt, textíliát) felhasználhattak. A szervezők szerint a festés és a szobrászkodás elősegíti az önvizsgálatot és az önbecsülés fejlesztését.

Hasonló céllal szerveztek íróműhelyt Nianticban, a nők számára fenntartott York Büntetés-végrehajtási Intézetben. E helyen Wally Lamb író irányításával készítenek kisebb-nagyobb műveket a fogvatartottak.

A börtönvezetés szerint a fent említett kezdeményezések kedvet csinálhatnak ahhoz, hogy az elítéltek bekapcsolódjanak az oktatási-képzési programokba és megtalálják helyüket a társadalomban.

Forrás: Promoting Inmate Expression by John Gaely, New York Times, 12. 05. 2003.

Élelmezési kérdések az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok jó néhány államában a büntetés-végrehajtási intézetek az elítéltek étkeztetésén akarnak pénzt megtakarítani. Észak-Carolinában a Büntetés-végrehajtási Intézetek Élelmezéséért Felelős Szolgálat úgy döntött, hogy a napi kalória szintet 3300-ról 2700-ra kell csökkenteni. Az ételek elkészítéséhez kevesebb zsírt fognak használni és egy-egy elítélt maximum napi 100 gramm fehérjét kaphat. Az elmúlt öt évben a megszorító intézkedésekkel a büntetés-végrehajtási intézetek élelmezésére szánt költségvetésből több mint 5 millió dollárt sikerült lefáraggni.

1998-ban a büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium 29, 7 millió dollárt költött a fogvatartottak étkeztetésére, ami egy-egy elítéltre vetítve 943 dollárt jelent. 2003-ban az előbb említett összegek csökkennek: előreláthatóan 24 millió dollárt fognak az élelmezésre fordítani és 709 dollár jut majd egy-egy fogvatartottra. A változásokra azért volt szükség, mivel a börtönpopuláció folyamatosan nő és 2003-ban eléri a 33000 főt.

Az utóbbi években Észak-Carolina büntetés-végrehajtásának éves költségvetése drámaian csökkent: míg 2002-ben 924 millió állt rendelkezésre, addig 2003-ban már csak 880 millió dollárra lehetett számítani.

Hasonló jelenség tapasztalható más államokban is. Két évvel ezelőtt Dél-Carolina államban a büntetés-végrehajtás költségvetése 333 millióról 287 millió dollárra esett vissza, a börtönpopuláció azonban 21496-ról 22480-ra nőtt.

Az utóbbi pár évben, Texas államban is változtatásokat kellett végrehajtani, amelyek közül a legfontosabb az volt, hogy az elítéltek napi kalória adagja 2700-ról 2500-ra csökkent.

Iowában is módosult az étrend úgy, hogy a fogvatartottak két adag desszert helyett csak egyet kapnak, és valódi narancsból készül juice helyett csak narancs ízű üdítőitalhoz juthatnak hozzá. Virginiában és Minnesotában a hétféteken csak két étkezésre van lehetőség.

Észak-Carolinában, a Büntetés-végrehajtási Intézetek Élelmezéséért Felelős Szolgálat kihangsúlyozta, hogy a költségek csökkentése nem fog a börtönlakók alultápláltságához vezetni. A szakértők is jól tudják, hogy a börtönéletben nagyon fontos szerepet

játszik az étkezés és az éhes elítéltek nagy veszélyt jelentenének az intézetek nyugalomára és rendjére. Néhány táplálkozási szakember azonban megjegyezte, hogy a kalóriavesztés növelheti a megbetegedések kockázatát. Az Élelmezésért Felelős Szolgálat a veszélyek kiküszöbölése érdekében számítógépes szoftvere segítségével akarja fegyellemmel kísérni az elítéltek táplálkozását.

Forrás: Skimpier budget forces food service to tighten belt by Gary L. Wright, Daily News, 02. 05. 2003.

Külföldi segítség Kenyában

A Coca-Cola Company 6 millió kenyai schilling (17,3 millió forint) támogatást nyújtott a Kingongo Állami Büntetés-végrehajtási Intézetnek azzal a céllal, hogy öntözni tudja azokat a termőterületeket, amelyeken az elítéltek ellátásához szükséges növények teremnek. Elkészült az a három mesterséges tó is, amelyek 6 millió liter víz tárolására alkalmasak és képesek megoldani az öntözés problémáját. A farmon található öntözőcsatornák- és berendezések kialakítását is a Coca-Cola cég finanszírozta. Nagy megkönnyebbülést jelent a börtönvezetés számára a fent említett fejlesztés, mivel a mesterséges tavak halak tenyésztésére is alkalmasak, így az élelmezési gondok egy része megoldódni látszik.

Korábban a büntetés-végrehajtási intézet a fogvatartottak zöldségekkel való ellátására 500 ezer kenyai schillinget (1,44 millió forintot) költött, melyet most más célokra lehet fordítani.

Forrás: Bottling company boosts prison by Martha Lint, Kenya News Agency, 16. 05. 2003.

Új börtön Arizona államban

Egy új, 1400 férőhelyes, férfiak számára fenntartott büntetés-végrehajtási intézet épül Arizona államban (USA) Kingmantől 13 kilométerre, délre. A létesítmény 67, 2 hektáron terül majd el és előreláthatóan 300 állandó munkahelyet teremt. A 45-50 millió dolláros beruházás megvalósításáért az oklahomai székhelyű Dominion Leasing cég felel. Arizona állam büntetés-végrehajtásáért felelős minisztériuma az Utah székhelyű Management and Training Corporationot bízta meg az intézet irányításával és vezetésével.

Forrás: New prison in Arisona by Tom Brown, Las Vegas Review-Journal, 19. 05. 2003.

Mezőgazdasági munkát végző elítéltek

Kalifornia államban, Tulare megyében 252 hektáron elítéltek állattenyésztéssel és növénytermesztéssel foglalkozva állítják elő a saját ellátásukhoz szükséges élelmiszereket. A megye évente 500 ezer dollárt takarít meg azzal, hogy 1200 fogvatartott élel-

mezéséhez szükséges termék készül el az említett farmon. A mezőgazdasági munkában csak azok fogvatartottak vehetnek részt, akik nem erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt töltik a szabadságvesztés büntetésüket.

A büntetés-végrehajtási intézetek vezetői nagyon hasznosnak tartják a farm üzemeltetését, mivel az elítéltek az itt megszerzett tudást és ismereteket a szabadlábra kerülésüket követően is hasznosítani tudják, így kisebb lesz az esélye annak, hogy visszaesővé váljanak. A szomszédos Kings megyében is hasonló körülmények között folyik a termelés.

Sajnálatos módon a sikerek ellenére számos államban a farm programok megszüntetésére került sor. Ennek az az oka, hogy az államok a farmokhoz tartozó földterületek más, módon történő hasznosításában érdekeltek.

Forrás: Tulare County inmates grow than own food by Jason Plemons, Daily News, 9. 12. 2002.

A liverpooli büntetés-végrehajtási intézet nehéz helyzetben van

A börtön felügyelőségek szerint a HMP (Her Majesty's Prison) Liverpool Intézet súlyos válságban van. A büntetés-végrehajtási intézet bizonyos részein a higiénia teljes hiánya uralkodik, elszaporodtak a csótányok és a fogvatartottak tisztálkodási lehetőségei messze elmaradnak más börtönökétől. Az 1500 férőhelyes intézetben sok, egyszemélyes cellában két főt helyeztek el. A vízvezeték hálózat elavultsága miatt sok elítélt csak a központi fürdőt tudja igénybe venni és csak egy héten egyszer tud zuhanyozni. A kórtermekben szűk helyen, rossz körülmények között fekszenek a betegek és az ablakokat sem szívesen nyitják ki a közelben levő csatornanyílás miatt.

1999. óta eltelt idő alatt az oktatási lehetőségek is jelentős mértékben beszűkültek. Az elítélteknek mindössze 18 %-a tud tanulni a büntetés letöltése alatt, bár ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy 95 %-uknak az alapvető írás-olvasás készsége is hiányos.

Az ellenőrzést végzők azon az állásponton vannak, hogy az intézet nehézségeit részben az okozza, hogy nagyon gyenge szálakkal kapcsolódik az ipari szektorhoz. Sok szakember szerint HMP Liverpool és HMP Dartmoor esetében a privatizáció megoldást jelentene.

Forrás: Regime at Europe's Largest jail 'Unacceptable' by David Barrett, Home Affairs correspondent, PA News, 2003.

Oktatási program Pocklingtonban

A Full Sutton büntetés-végrehajtási intézetben, Pocklington (Nagy-Britannia) közelében új oktatási program indult, aminek keretében az elítéltek írás-olvasástudásra tehetnek szert. Az ország leghírhedtebb és legveszélyesebb bűnözői is ebben az intézetben vannak elhelyezve, akik közül soknak lenne szüksége az említett alapvető ismeretek elsajátítására.

A tanfolyamot az East Riding College irányításával indítják el és egyénre szabott felkészülést alkalmaznak. A szervezők, az iskola sikeres befejezőinek a tudásszintjük-től függően, 1-3 pontot ígértek. A büntetés-végrehajtási intézet vezetői abban reménykednek, hogy a tudásért járó jutalom ösztönzően hat az elítéltekre és sokan fognak bekapcsolódni a képzésbe.

Forrás: Prisoners paid to take lessons by Andrea Parkes, Daily News, 06. 01. 2003.

Építkező elítéltek

Észak-Kazakisztánban az elítéltek új görögkeleti ortodox templom építésébe kezdtek Petropavlovsk büntetés-végrehajtási intézetében. Az építkezés ötlete akkor született, amikor az egyik pap azt mondta a fogvatartottaknak, hogy azok az alkotások, amiket festettek és rajzoltak arra lennének érdemesek, hogy egy templomban legyenek elhelyezve. A börtönvezetés kedvezően fogadta a templom építésének tervét, mivel véleményük szerint egy ilyen jellegű vállalkozás képes komoly változást hozni az elítéltek gondolkodásmódjában.

Forrás: Northern Kazakh prison gets new Orthodox church by Andrew Sykes, New Day, 19. 01. 2003.

Fordította: Dr. Király Klára

A magyar katonai büntetőjog rövid története

A magyar katonai büntetőjog fejlődéséről, a katonai-bíróági szervezet kialakulásáról írt alapvetően történeti jellegű, hiánypótló munkát Kardos Sándor, a DE JÁTI Büntető Eljárásjogi Tanszékének vezetője. A témakörben eddig nem született teljes körű áttekintést nyújtó mű, csak az egyes korszakok bírnak több-kevesebb feldolgozottsággal. A szerző ezzel szemben a katonai igazságtétel fejlődését a IX-X. századtól kezdődően mutatja be, s egészen a katonai bíróságok megszüntetéséig követi a jogi szabályozás alakulását.

A téma rendkívül nagy terjedelme ugyanakkor bizonyos korlátokat is felállított, ezért *„a jogi szabályozáson belül is el kellett döntení, hogy a hangsúlyok hová, melyik korszakra kerüljenek, hol indokolt viszonylag részletesebb tájékoztatást adni.”* A mű a kronológiai megközelítést alkalmazza, a magyar történelem főbb történelmi korszakait követi a szerkezeti tagolás.

Az I. fejezetben a szerző a katonai büntetőjognak a jogrendszerben elfoglalt helyét és szerepét mutatja be a normativitás és a kivételesség szempontjából. Elemzi a katonai fegyelem, a katonai centralizmus és a katonai függélem fogalmát.

A jogi szabályozás történeti áttekintését a II-VI. fejezet tartalmazza. A II. fejezet a Mohács előtti Magyarország katonai igazságszolgáltatásával foglalkozik, s négy alfejezetben tekinti át a korszak szabályanyagát.

A III. fejezet a XVI-XVII. század és a Rákóczi-szabadságharc katonai bíraskodását mutatja be. Az 1600-ban Babócsát feladó Gersei Pethő Gergely elleni eljárás leírásával az ítélezési gyakorlatot konkrét eseten keresztül is megismerhetjük. Mindazonáltal a műben nem az ítélezési gyakorlat bemutatására helyezi a hangsúlyt a szerző, hanem a jogi szabályozás fejlődésének pontos ismertetésére.

A IV. fejezetben az állandó hadsereg és az 1848-49-es szabadságharc időszakának katonai igazságszolgáltatásának szabályainak elemzése található. Ez utóbbi viszonylag rövid terjedelemben kerül bemutatásra, mivel a forradalmi körülmények között az anyagi és lejárati alapelvek nem igazán érvényesülhettek.

A mű további két fejezete az eddigiekhez képest részletesebb áttekintést ad, a hangsúlyt ezen korszakokra helyezte a szerző. A V. fejezet 9 alfejezetre osztva az 1867 és 1912 közötti időszak katonai bíraskodásával foglalkozik. Az 1855-ben császári pátenssel életbe léptetett osztrák katonai büntetőjog hazánkban gyakorlatilag egészen 1930-ig hatályban volt, ez indokolja ennek részletes bemutatását. Sor kerül a Csemegi-kódex rendelkezésének és a katonai büntető anyagi jog szabályainak összehasonlítására, csakúgy, mint az 1912-es katonai büntető perrendtartás és az 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.) összevetésére. A 9. alfejezet külföldi kitekintést nyújt, és a korszak német, francia, angol, orosz, amerikai eljárását ismerteti röviden.

A VI. fejezet az I. világháborút követő időszakról egészen a katonai bíróságok 1992. január 1-jei hatállyal történt megszüntetéséig mutatja be a katonákra vonatkozó anyagi és eljárási rendelkezéseket. A mű ezen részének értékét emeli, hogy a szerző Schultheisz Emil hagyatékából származó, eddig még nem publikált jegyzőkönyveket is felhasznál, s így az 1919. február 16-án a Hadügyminisztériumban tartott értekezletről, illetve az 1948. március 3-i és 10-i törvényelőkészítő bizottsági üléseken elhangzottakról is tájékoztatást ad.

A munka széleskörű forrásanyagot dolgoz fel, s ez az eddig még nem publikált jegyzetek, illetve a felhasznált országgyűlési jegyzőkönyvek mellett külön emeli értékét. A szerző a fontosabb jogszabályi rendelkezéseket következetesen idézi, s megítélésem szerint külön élményt nyújt – már csak a nyelvezete miatt is – régi jogforrásaink olvasása.

A mű nyelvezete egyébként könnyen érthető, pontos, így nemcsak jogászoknak, hanem a történelmet kedvelők számára is értékes olvasmány lehet. Mindehhez színvonalas formai megjelenés társul, s a munka szerkezete is könnyen áttekinthető. Az érdeklődők a Debreceni Egyetem Sziget könyvesboltjában rendelhetik meg a magyar katonai igazságszolgáltatás történetét feldolgozó monográfiát.

Dr. Szabó Krisztián

Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog rövid története.* Debrecen, 2002

Könyvespolc

Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog. Különös Rész. (Harmadik, átdolgozott kiadás). Bp. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2003. 652 oldal. 6384 Ft.

A büntetőjog **Különös Részét** feldolgozó tankönyv 2001-ben jelent meg első alkalommal. A szerzők az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának, illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának oktatói, akik egyben a joggyakorlatban is dolgozó szakemberek.

A könyv tartalmazza mindazokat az új rendelkezéseket, amelyeket – 2003. március 1-i hatálybalépéssel – a 2003. évi II. törvény vezetett be a magyar büntetőjogba. Bemutatja a terrorcselekmények elleni, újszerű szabályokat, amelyek harmonizálnak az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének és az Európai Unió Tanácsának a terrorizmus visszaszorítása érdekében hozott intézkedéseivel. Részletesen tárgyalja a kábítószer-probléma kezelésére készült Nemzeti Stratégia megvalósítását szolgáló új rendelkezéseket. E szabályok a differenciáltabb büntetőjogi megítélést teszik lehetővé, a kábítószer-fogyasztó elkövetők esetében a korábbinál hatékonyabb prevencióhoz szükséges büntetőjogi rendelkezéseket vezetnek be, s egyben a jogbiztonság követelményét is érvényesítik.

A kötet bemutatja továbbá az Európai Unió Tanácsának a pénzhamisítás és a csalás elleni küzdelemről szóló kerethatározatában előírt büntetőjogi védelem hazai megvalósítására szolgáló új tényállásokat, és utal a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. Törvény – 2003. július 1-jén hatályba lépő – kapcsolódó rendelkezéseire is.

Berta Gyula: Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban. Kaposvár. Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet – Somogy Megyei Honismereti Egyesület. 2002. 408 oldal. 1500 Ft.

Berta Gyula nyugalmazott honvéd százados előző két könyvében a kaposvári rendőrség, illetve a somogyi pandúrság történetét dolgozta fel. Jelen munkája a „*másik oldalon tevékenykedők*”, a betyárok világába enged bepillantást.

A korabeli, XIX. századi Somogy Ország leírása után a szerző a betyárság kialakulását követi nyomon. A pásztorokon, kanászokon kívül a katonaszökevények jelentették a betyárság utánpótlását. Somogyban a katonák 90 %-át a vármegye börtönéből sorozták. Közülük sokan megszöktek a 12 éves szolgálat elől, s betyárnak álltak. Akik viszont obsit levéllel tértek vissza, azokból uradalmi, vármegyei hajdú vagy pandúr válhatott.

A kötet mintegy 200 bírósági perirat tükrében mutatja be, hogyan éltek a betyárok, mit követtek el, s miként kerültek az igazságszolgáltatás kezére. Olvashatunk a könyvben – többek között – Angyal Bandi peréről, s a kor leghíresebb betyárjának, Sobri Jósának „*viselt dolgairól*”.

A kiadvány számos büntetés-végrehajtási adalékkal is szolgál. Kitér a somogyi hóhérok működésére, a kínvallatás eszközeinek, módszereinek ismertetésére, de ennél is fontosabb, hogy a somogyi börtönök korabeli történetét is feldolgozza. A vármegye már 1778-ban részletes szabályozást adott ki a foglyokat őrző hajdúkra, és főnökükre, a porkolábra vonatkozóan. Az 1828-ban átadott kaposvári „új” börtön ma a levéltárnak ad otthont.

A „*Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban*” című könyv nemcsak rendkívül gazdag adatokban, hanem egyben érdekes olvasmány is.

Kengyel Ákos: *Az Európai Unió regionális politikája. 2., átdolgozott kiadás. Bp. Aula. 2002. 230 oldal. 2500 Ft.*

Közeledve hazánk uniós csatlakozásához rendkívül fontos, hogy minél többen birtokában legyenek az európai integrációs folyamathoz kapcsolódó ismereteknek, dolgozzanak akár a közigazgatásban, az üzleti életben vagy az oktatásban.

Ez a könyv az unió közös költségvetéséből a közös agrárpolitikára fordított kiadások után a második legnagyobb kiadási tételt jelentő regionális politika működését vizsgálja meg közelebbről.

Az európai integrációs folyamat egyik lényeges vetülete az egyes országok és régiók között fennálló fejlettségi különbségek mérséklése és a kevésbé fejlett térségek felzárkóztatásának elősegítése. A könyv megírásának fő célja az Európai Unió regionális politikája működésének és hatásainak olyan szempontok szerint történő elemzése volt, amelyek alapján a csatlakozás előtt álló Magyarország számára hasznosítható tanulságokat lehessen levonni.

A kötet tartalma hat fejezetre oszlik. Az első fejezet az egyes régiók versenyképességét meghatározó legfontosabb körülményeket vizsgálja meg. A második fejezet az EU tényleges, működő regionális politikáját mutatja be. A harmadik fejezet a regionális politika keretében nyújtott támogatások hatásainak elemzésével foglalkozik. (Részletesebb bemutatásra kerül Írország, Görögország és Portugália esete.) A következő gondolati egység a kohézió ellenében ható tényezőket elemzi. Az ötödik fejezet az EU keleti irányú bővülésének a regionális politikával összefüggő kérdéseit vizsgálja meg. A könyvet záró hatodik fejezet bemutatja Magyarország eddigi jogharmonizációs lépéseit és hátralévő feladatait a regionális politika terén.

Kulcsár Kálmán: *Ezer év. A jog fejlődése Magyarországon. Bp. Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány. 2002. 229 oldal. 1600 Ft. (Villányi úti könyvek 27. Politikatudományi sorozat 23.).*

A neves jogtudós, volt igazságügy-miniszter e munkájában a hazai jogfejlődés történetének viszonylag rövid összefoglalását nyújtja. A szerző természetszerűleg a saját igazságügyi miniszteri megbízatása (1988. június 1 – 1990. május 30.) alatt történt jogi változásokat ismerteti a legrészletesebben.

A könyv kilenc fejezetre tagolódik. Az első két fejezet a magyar állam- és jogrendszer kialakulását, illetve a középkorban betöltött szerepét vázolja fel. Külön fejezet fog-

lakozik a Werbőczy-féle Tripartitummal. A negyedik gondolati egység a török hódítás következtében három részre szakadt ország állam- és jogrendszerét mutatja be. Két fejezet tárgyalja a Mária Terézia uralkodásától az I. világháború befejezésig terjedő időszakot. A hetedik fejezet tárgya a két világháború közötti politikai és jogfejlődés. A nyolcadik fejezet a „szocialista” állam jogviszonyait elemzi. Az utolsó fejezet – „*A polgári társadalom felé*” címmel – a rendszerváltozás utáni Magyarország jogfejlődését mutatja be.

A **Mellékletekben** közölt jogszabályok – köztük az Alkotmány - azt a folyamatot hivatottak illusztrálni, hogy nyolcvanas évek végén a társadalmi átalakulások békés, a jogalkotás által is irányított úton történtek meg hazánkban.

Leonard, Dick: Európai Unió. Történet, szervezet, működés. Bp. Geomédia Szakkönyvek. 2002. 334 oldal. 4400 Ft. (Geomédia Szakkönyvek. Otthon Európában).

Több mint negyven évvel a Római Szerződés aláírása után az Európai Unió a világ egyik vezető hatalmává vált és működése egyre nagyobb hatást gyakorol az egyes tagállamok polgáraira. Ennek ellenére az emberek általában a kelleténél jóval kevesebbet tudnak az unióról.

A magyar kötet a nyolc kiadást megért „*The Economist Guide to the European Union*” című könyv fordítása, és az Európai Unióval kapcsolatos 2002-es adatokat, tényeket is tartalmazza. A mű Nyugat-Európában a téma egyik legismertebb összefoglalása, amelyből nemcsak az EU kialakulásának történetét, intézményrendszerét ismerhetjük meg, hanem az EU állásfoglalását, illetve szabályozását is a különböző – ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot, oktatást, jogrendszert érintő - kérdésekben.

A könyv tartalma öt részre tagolódik. Az első rész röviden áttekinti az Európai Unió kialakulását, fejlődését és legfontosabb szerződéseit. A következő két anyagrész az EU intézményrendszerét, illetve a közösség tevékenységének fő területit ismerteti. A „*Speciális problémák*” című részben a bővítés kérdéseiről, Nagy-Britannia és az Európai Unió kapcsolatáról, valamint a közösség jövőjéről esik szó. A Függelék számos hasznos adatot, címet tartalmaz.

A kiadvány választ ad az Európai Unióval kapcsolatos leggyakoribb kérdésekre, és segít eligazodni az egyszerűbb vagy éppen bonyolultabb fogalmak, tények között.

Mankó Mária: „Sorsom a bűn”. Tanulmányok a bűnről, a börtönről, a büntetésről. Sopron, Euroqualitas Könyvkiadó. 2002. 15 oldal. Ár nélkül.

A szerző a nyíregyházi, majd a szombathelyi főiskola oktatójaként régóta foglalkozik a kriminál-andragógia különböző területeivel, ezen belül a börtön világával. A kötetben összegyűjtött tanulmányok több mint tíz év gyakorlati munkájához és kutatási tevékenységéhez kötődnek. Közös jellemzőjük, hogy valamennyi tartalma a bűn-büntetés fogalom-párhoz kötődik.

A könyv első, 1989-ben született tanulmánya a nyíregyházi büntetés-végrehajtási intézetben egy éven át végzett közművelődési munka tapasztalatait teszi közzé. A második, 1995-ös írás a 10-18 éveseknek a bűnről és a büntetésről alkotott elképzeléseit

vizsgálja. A harmadik, német nyelven írt tanulmány a magyar fogvatartottak szociológiai összetételét elemzi. A „*Bűnös élettörténetek*” című írás Vas Megye illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye nagyon eltérő bűnözési adatait hasonlítja össze. A kötet utolsó, 2002-ben írott tanulmánya először a szabadságvesztés-büntetés modern kori céljait vizsgálja a nemzetközi irodalom tükrében, majd ezeket egy konkrét elítélt élettörténetén keresztül szembesíti a mai magyar valósággal.

Mankó Mária az írások empirikus alapanyagát az általa megtartott kriminál-andragógiai szakszemináriumokhoz kötődően gyűjtötte össze. „*Nem kriminológus szakemberként egy segítő láncszem kívánt hallgatóimmal végzett munkám lenni, egy az elítéltekkel kapcsolatos rehabilitációs tevékenységben*” – írja a szerző, aki a „*büntető modell*” ellenzőjeként számos fontos megállapítást tesz könyvében az elítéltek társadalmi reintegrációjával kapcsolatban.

Deák Ferenc István

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből)

CONTENTS

STUDY

3 Károly Láng – Krisztina
Csiha: Suicidal attitudes among inmates
(winner paper)

27 Dr. András Szücs: Legal sta-
tus of the foreign inmates in Hungary

PAST

33 Tünde Gémes: Penitentiary
system in County Kiskun in the 18-19th
century in Hungary

55 Dr. Barna Mezey: Punish-
ments in the legal history of Rákóczi's
war of independence

WORKSHOP

63 Dr. Dóra Pongrácz: On the
prosecutorial legitimacy supervision of
alien policing cells

FORUM

71 Dr. János Schuller: Liver
diseases caused by the alcohol

ABROAD

81 Dr. György Vókó: Actuali-
ties of the human treatment of prisoners

85 Zoltán Győri: „Mother-Baby
Units in Prisons” – an international
conference in York 11-13. March 2003,
UK

91 Gergely Fliegauf: Women to
women (translation – „Mental health
and care of women and children in
prison in Andhra Pradesh (India)” Pri-
son Service Journal 2002 vol. 3.)

97 Wolfgang Deuschl: Prison
Service in Bavaria

103 Dr. Klára Király: News from
the world of prisons (translations)

REVIEW

109 Dr. Krisztián Szabó: Short
history of the Hungarian military penal
law

BOOKSHELF

111 Ferenc István Deák: Book-
shelf

INHALT

STUDIE

3 Károly Láng – Krisztina Csiha: Selbstmordshaltung der Inhaftierten (Gewinner der ausgeschrieben Bewerbung)

27 Dr. András Szücs: Rechtlicher Stand der ausländischen Staatsbürger in Ungarn

VERGANGENHEIT

33 Tünde Gémes: Strafsystem in Bezirk Kiskun in der 18.-19. Jahrhundert in Ungarn

55 Dr. Barna Mezey: Strafen in Rechtsgeschichte der Unabhängigkeitskrieg von Rákóczi

WORKSHOP

63 Dr. Dóra Pongrácz: Über die Erfahrungen der staatsanwaltlichen Beaufsichtigung der Haftträumen der Fremdenpolizei

FORUM

71 Dr. János Schuller: Leberkrankheiten verursacht von dem Alkohol

AUSLAND

81 Dr. György Vókó: Aktualitäten zur menschlichen Behandlung der Gefangenen

85 Zoltán Györi: „Mutter-Kind Abteilungen in JVs“ – Internationale Konferenz in York 11-13. März 2003, Vereinigtes Königreich

91 Gergely Fliegauf: Frauen unter sich (Übersetzung – „Mental health and care of women and children in prison in Andhra Pradesh (India)“ Prison Service Journal 2002 vol. 3.)

97 Wolfgang Deuschl: Justizvollzug in Bayern

109 Dr. Klára Király: Nachrichten der Gefängniswelt (Übersetzungen)

REZENSION

109 Dr. Krisztián Szabó: Kurze Geschichte der ungarischen Militärstrafrecht (Rezension)

BÜCHERSCHRANK

111 Ferenc István Deák: Bücher

TARTALOM

TANULMÁNY

3 Láng Károly – Csiha Krisztina: Az elítéltek öngyilkossági attitűdjei

27 Dr. Szűcs András: A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzete Magyarországon

MÚLT

33 Törökné Gémes Tünde: A Kiskun Kerület büntetőrendszere a 18-19. századi Magyarországon

55 Mezey Barna: Büntetések a Rákóczi-szabadságharc jogtörténetében

MŰHELY

63 Dr. Pongrácz Dóra: Az idegenrendészeti fogdák ügyészi törvényességi felügyeleti tapasztalatairól

FÓRUM

71 Dr. Schuller János: Az alkohol okozta májbetegségekről

KÜLFÖLD

81 Dr. Vókó György: A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai

85 Györi Zoltán: „*Anyag-
mek együttes elhelyezése a börtönök-
ben*” elnevezésű nemzetközi konferen-
cia tapasztalatai

91 Fliegauf Gergely: Női szem-
mel – az Indiában bebörtönzött nők és
gyermek pszichológiai jellegű szük-
ségleteinek felmérése (fordítás)

97 Wolfgang Deuschl: A bünte-
tés-végrehajtás Bajorországban

103 Dr. Király Klára: Hírek a
börtönvilágból (fordítás)

RECENZIO

109 Dr. Szabó Krisztián: A ma-
gyar katonai büntetőjog rövid története

KÖNYVESPOLC

111 Deák Ferenc István:
Könyvespolc

Ara: 300 forint

300 éve kezdődött a Rákóczi-szabadságharc